

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ABBASÎ DEVLETİNİN SON DÖNEMLERİNDE
VEZİRLİK KURUMU (H. 512-656)

Thabet Ayad Nasaif NASIF

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç.Dr. Aydın EFE

Çankırı – 2023

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ABBASÎ DEVLETİNİN SON DÖNEMLERİNDE
VEZİRLİK KURUMU (H. 512-656)

Thabet Ayad Nasaif NASIF

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç.Dr. Aydın EFE

Çankırı – 2023

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	iii
TEZ KABUL VE ONAY	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Vezirliğin Kökeni ve Tanımı	2
1.2. Vezirlik Çeşitleri	4
1.3. Vezirin Taşınması Gereken Şartlar	6
2. HALİFE MÜSTERŞİD BİLLAH DÖNEMİNDE VEZİRLİK.....	8
2.1. Halife Raşid Billah Döneminde Vezirlik (H. 529/M. 1135-H. 530/M. 1136).....	8
2.2.Halife Müktefi Biemrillah Döneminde Vezirlik (H. 530/M. 1136-H. 555/M. 1160)	10
2.2.1. Muzaffer b. Ali b. Muhammed b. Cehîr (H. 535/M. 1140)	10
2.2.2. Vezir Yahya b. Muhammed b. Hübeyre (H. 544/M. 1149)	11
3. ABBASİ HALİFESİ EL-MÜSTANCİD BİLLAH DÖNEMİNDE VEZİRLİK (H. 555-566).....	14
3.1. Vezir Yahya B. Hübeyre (H. 555-560)	14
3.2. Vezir Şerefüddin Ahmed b. Muhammed b. Said el-Beledî (H. 563-566).....	15
3.3. Abbasi halifesi el-Müstedî bi-Emrillah döneminde Vezirlik (H. 566-575)	17
3.3.1. Vezir ebü'l-Ferec Adüddin Muhammed b. Abdullah b. Reisü'r-Rüesâ (H. 566-573)	17
3.3.2. Vezir Zahirüddin Mansur b. Nasr b. el-Attâr (H. 573-575	20
4. ABBASİ HALİFESİ EN-NASİR Lİ DİNİLLAH DÖNEMİNDE VEZİRLİK (622-675/1180-1225)	22
4.1. Süleyman B. Arslan (H. 575).....	22
4.2. Vezir Ebü'l-Muzaffer Hibetullah B. El-Buharî	23
4.3. Vezir Ebü'l-Feth İzzeddin Sadaka B. Sadaka	26

4.4. Naibü'l-Vezir: Ebül'l-Feth Muhammed B. Ed-Dârinç (H. 580).....	28
4.5. Vezir Ubeydullah B. Yunus	29
4.6. Vezir Said B. Hadîde.....	32
4.7. Vezir Mecdüddin B. El-Kasâb	33
4.8. Naibü'l-Vezir: Ebu Talib Ali B. Ali B. El-Buharî.....	37
4.9. Naibü'l-Vezir: Ebü'l-Kasım El-Hasan B. En-Nâkid B. Kanber	37
4.10. Vezir NASİRÜDDİN NASIR B. MEHDÎ	38
4.11. Ebü'l-Bedr Muhammed B. Emsînâ.....	42
4.12. Mekînü'd-Din Muhammed B. Berez El-Kummî	43
4.13. Abbasi Halifesi Ez-Zâhir Li Dinillah Döneminde Vezirlik (H. 622-623)	46
4.14. Naib: Nesîrüddin Ahmed B. En-Nâkid (H. 622-623)	47

5. HALİFE MUSTANSIR BİLLAH DÖNEMİNDE VEZİRLİK (H. 623-640)

50

5.1. Mekînü'd-Din Muhammed B. Berez El-Kummî	50
5.2. Nesîrü'd-Din Ahmed B. En-Nâkid	51
5.3. Halife Mustasım Billah Döneminde Vezirlik	53
5.3.1. Halife Mustasım Döneminde İbn Nakîd'ın Vezirliği.....	53
5.3.2. Vezir Müeyyidü'd-Din Ebu Tâlib Muhammed el-Alkamî	54

6.SONUÇ..... 58

KAYNAKÇA 59

KİŞİSEL BİLGİLER..... 67

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım [*Abbasi Devletinin Son Dönemlerinde Vezirlik Kurumu (H. 512-656)*] adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2023

İmza

Thabet Ayad Nasaif NASIF

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Thabet Ayad Nasaif NASIF tarafından hazırlanan *Abbasî Devletinin Son Dönemlerinde Vezirlik Kurumu (H. 512-656)* başlıklı bu çalışma, 00.00.2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliğiyle* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Tarih Anabilim Dalı*'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Doç. Dr. Aydın EFE	İmza.....
Üye	: Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ	İmza.....
Üye	:Dr. Öğr. Üyesi Mustafa	İmza.....

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Abbasiler döneminde vezirlik sisteminin incelenmesi, bu sistemin menşei, kaide ve uygulama usullerinin bilinmesi açısından İslam tarihinde özel bir öneme sahiptir. Devletin en önemli vazifelerinden biri olarak kabul edilir ve devletin iç ve dış politikası bu göreve dayanır. Vezirlik sistemi bu dönemde ortaya çıkıp gelişmiştir. Abbasi devleti vezirlik sistemini kullanan ilk İslam devletidir. Abbasiler, Farsların kültürüne karşı değildi, aksine ondan etkilenmişlerdi. Bu nedenle diğer şeylerin yanı sıra Farsların yönetimlerini ve hükümet sistemlerini de iktibas ettiler. Böylece vezir kelimesi o zamandan beri İslami yönetimlerde kullanılmaya başlandı.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Halife Müsterşid Billah, Halife Raşid Billah ve Halife Müktefi Biemrillah döneminde vezirlik, ikinci bölümde, Halife Müstencid Billah ve Halife Müstedi Billah dönemine kadar vezirlik, üçüncü bölümde, Halife Nasır Lidinillah ve Halife Zahir Biemrillah dönemine kadar vezirlik, dördüncü bölümde ise Halife Mustansır Billah dönemi ve Halife Mutasım Billah dönemine kadar vezirlik konuları ele alınmıştır.

Çalışma süresi boyunca desteklerini esirgemeyen sevgili Doç. Dr. Aydın EFE hocama şükranlarımı sunarım. Ayrıca yapıcı eleştirileri ve katkıları için Doç. Dr. Ahmet GÖZLÜ ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ'e teşekkür ederim.

..../..../ 2023

Thabet Ayad Nasaif NASIF

ÖZET

Tezin Başlığı	: Abbasî Devletinin Son Dönemlerinde Vezirlik Kurumu (H. 512-656)
Tezi Hazırlayan	: Thabet Ayad Nasaif NASIF
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Aydın EFE
Tez Türü	: Yüksek Lisans
Bölüm	: Tarih
Kabul Tarihi	: 22/06 / 2023

Bu çalışma, Abbasî Devletinin Son Dönemlerinde Vezirlik Kurumu (H. 512-656)'nu ele almıştır. Selçuklular döneminde vezirlik oldukça zayıflamıştır. Aslında vezirlik makamının durumunun Halifeye bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Halifenin otoritesi güçlendiğinde vezirlik makamı da güçlenmiştir. Bu çalışmada vezirin yönetimdeki rolünü ortaya koyduk. Önsözde de değindiğimiz gibi konuyu dört bölümde ele aldık.

Bu çalışma, Abbasî Devletinde vezirlik makamının, H. 512 yılından sonra halifelerin yapmış olduğu idari, askeri ve iktisadi ıslahatlar sayesinde oldukça iyi ve güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde H. 575 yılından sonra hilafetin bağımsızlığını sağlamasıyla birlikte ıslahatlar yapması ve eski gücünü eline almasıyla vezirlik makamının da canlandığını, eski gücünü elde ettiğini de ortaya koymuştur. Çalışma, olayları daha kapsamlı ele almak ve olaylar arasındaki bağlantıyı kurabilmek için vezirlerin, halifeler, devlet adamları, düşmanlar ile olan ilişkilerini detaylıca ele alarak vezirlerin hayatları hakkında oldukça detaylı bilgileri ihtiva etmiştir.

Anahtar kelimeler : Abbasi Devleti, Halifelik, Selçuklu Devleti, Bağdat, Naibü'l-Vezir

ABSTRACT

Title : Viziership in the Last Periods of the Abbasid State (H. 512-656)
Author : Thabet Ayad Nasaif NASIF
Supervisor : Doç. Dr. Aydın EFE
Study type : Master's Thesis
Department : History
Approval date : 22.06.2023

This study deals with the Viziership Institution (H. 512-656) in the Last Periods of the Abbasid State. During the Seljuk period, the vizierate weakened considerably. In fact, we can say that the status of the vizierate depends on the Caliph. When the authority of the caliph strengthened, the vizierate also became stronger. In this study, we revealed the role of the vizier in the administration. As we mentioned in the preface, we discussed the subject in four parts.

This study revealed that the office of vizier in the Abbasid State was quite good and powerful thanks to the administrative, military and economic reforms made by the caliphs after 512 H. Likewise, after the caliphate gained its independence after 575 H., it also revealed that the vizierate revived and regained its former power after the caliphate made reforms and took over its former power. In order to deal with the events more comprehensively and to establish the connection between the events, the study includes very detailed information about the lives of the viziers by discussing in detail the relations of the viziers with the caliphs, statesmen and enemies.

Keywords : Abbasid State, Caliphate, Seljuk State, Baghdad, Naibü'l-Vazir

KISALTMALAR

B.	Baskı
Bkz	Bakınız.
c.	Cilt
Nşr	Neşr
s.	Sayfa
t.y.	Tarih yok
thk.	Tahkik
trc.	Tercüme
tsh.	Tashih
vd.	Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Vezirlik, Hükümdarlığın ana görevi ve rütbelerinden biridir. Çünkü isim mutlak yardımı ifade etmektedir. Vezirlik ya Muazere'den alınmıştır ki o da Muavene demektir, ya da Vezr'den alınmıştır. Oda Siql demektir. Çünkü o yöneticinin yükünü taşımaktadır.¹

Vezir kelimesinin türetildiği köklere gelince, anlam bakımından üç yönden farklıdır:

1- el-Vezr'den türemiştir ve Siql (yük) demektir. Çünkü halifenin yükünü taşımaktadır.²

2- el-Ezr'den türemiştir ve Zehr (bel) demektir. Çünkü halife (yönetici), vücudun belden güç alması gibi, vezirinden güç alır.

3- el-Vezer'den türemiştir ve “Melce (sığınak)” demektir. Çünkü halife, vezirine ve yardımına sığınmaktadır.³

Vezirlik iki yönlüdür: Yetkilendirme vezirliği ve yürütme vezirliği.⁴

Yetkilendirme vezirliği: İmamın, vekalet ettiği birini kendi görüşüne göre işleri idare etmesi için görevlendirmesi ve kendi gayretine göre yerine getirmesidir.

Yürütme Vezirliği: Hükümü daha zayıf ve şartları daha azdır, çünkü onun değerlendirilmesi imamın görüşü ve tedbiri ile sınırlıdır. Bu vezir, imam ile tebaa arasında aracıdır ve valiler onun adına emredilenleri yerine getirir.⁵

Vezirlik görevini üstlenecek kişide bulunması gereken şartlar şunlardır:

¹ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed el-Hadremî el-Meğribî, *el-Mukaddime*, Darü'l-Fikr, 1. B. 1981, Beyrut, s. 258.

² Es-Sealebî, Ebu Mansur, *Tühfetü'l-Vüzerâ*, thk. Sa'd Ebu Diyye, 1. B. Darü'l-Beşer li't-Tibae, 1993, Umman, s. 21.

³ En-Nüveyrî, Şihabüddin Ahmed b. Abdülvehhab, *Nihayetü'Ereb fî fununi'l-Edeb*, thk. Muhammed Rafet Fethullah, 1. B. el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-Ammetü li'l-Küttâb, 1975, c. 6 s. 93; Daha fazla bilgi için bakınız: el-İbşîhî, Şihabüddin Muhammed b. Ahmed, *el-Müstetraf fî külli fennin müstezraf*, 1. B. Darü'n-Nedâ li't-Tibae, 2004, s. 136-137.

⁴ Ebu Ya'la el-Ferra, Muhammed b. el-Hüseyn, *el-Ehkâmü'l-Sultâniyye*, tsh. Muhammed Hamid el-Feqqî, 1. B. Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983, Beyrut, s. 29-30.

⁵ El-Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye*, thk. Nübeyl Abdurrahman Heyâvî, Darü'l-Erkâmî li't-Tibaeti, Beyrut, s. 122, Ebu Ya'la, *el-Ehkâmü'l-Sultâniyye*, s. 30.

Bu kişi halk için en uygun kişi olmalıdır. Nasihatte en doğru olanı olmalıdır. Ülkeyi en çok savunan kişi olmalıdır. Yaptığı işlerde en uygununu yapan birisi olmalıdır.⁶

Aynı zamanda dürüst, samimi, zeki, dirayetli, bilgili ve liderlik vasfına sahip olmakla birlikte aç gözlü olmamalıdır.⁷

İcra vezirliği ile yetkilendirme vezirliği arasındaki farka gelince, Maverdi⁸ bu farkı dört yönden zikretmiştir:

- 1- Yetkilendirme veziri valilerden bağımsız hareket edebilir, ancak yürütme veziri bunu yapamaz.
- 2- Yetkilendirme veziri şikâyetleri inceleyebilir ve doğrudan hüküm verebilir, ancak yürütme veziri bunu yapamaz.
- 3- Yetkilendirme veziri tek taraflı olarak orduları ve savaşları yönetebilir, ancak yürütme vezirinin böyle bir yetkisi yoktur.
- 4- Yetkilendirme veziri beytü'l-mâl'daki mallardan istediği şekilde kullanabilir, ancak yürütme veziri bunu yapamaz.

1.1. Vezirliğin Kökeni ve Tanımı

Araplar İslam'dan önce, Yemen, Şam ve Hire krallarının vezirlerine, yönetime bağlı oldukları için Râhin, doğru görüşe sahip liderler oldukları içi Ze'îm ve krallarına yeterli oldukları için de Kâfî derlerdi.⁹ Bazen de Redîf derlerdi. Kur'an'da vezir kelimesi, Hz. Musa'nın sözleriyle şöyle geçmektedir. "Bana ailemden bir de vezir (yardımcı) ver, Kardeşim Harun'u. Onun sayesinde arkamı (Ezrî) kuvvetlendir. Ve onu işime ortak kıl.¹⁰ Bu nübüvvette caiz ise hilafette de caizdir diyebiliriz. Vezirlik İslam devletinde tanınan bir sistemdir. Olumlu anlamları ve imaları olan Arapça bir kelimedir. En yüksek ve en prestijli konum olarak kabul edilir.¹¹ Hz. Muhammed

⁶ El-Maverdî, *Kavaninü'l-Vizare ve siyasetü'l-Mülk*, tashih. Hasan el-Hâdî Hüseyin, 1. B. Mektebetü'l-Hânecî, 1929, Kahire, s. 10 vd; En-Nüveyrî, *Nihayetü'Ereb*, c. 6 s. 92.

⁷ El-Hevarizmî, Cemalüddin Ebu Bekir, *Müfidü'l-Ulûm ve Mübîdü'l-Hümûm*, 1. basım, Darü't-Tekaddümi li't-Tibae, 1906, Şam, s. 303-305; konu hakkında daha fazla bilgi için bakınız; en-Neccâr, Hüseyin Fevzî, *el-İslam ve's-Siyase*, 1. B. Matbûât Darü's-Şa'b, s. 240 vd.

⁸ El-Ahkâmü's-sultâniyye, s. 89.

⁹ El-Mesudî, *et-Tenbih ve'l-İsrâf*, Lecnetü Tahkîki't-Türâs, Darü Mektebe, Lübnan, s. 339.

¹⁰ Taha 29-32.

¹¹ Kalkaşendî, *Subh*, c.3 s. 533; Mâcid, Abdülmünim, *Nazmü'l-Fatımiyyîn Fî Mısır*, Mektebetü'l-Anglo el-Mısıriyye, Kahire, 1953, s. 78.

(s.a.v), devlet yönetiminde ashabıyla istişare ve müzakere ederdi. Vezir tabiri Hz.Muhammed (s.a.v) döneminde kullanılmıştır.¹² Bunu Taberî'nin rivayetinde açıkça görmekteyiz:¹³ “Zeyd bin Sabit Beni Temim hatiplerinden birine şöyle dedi: “Biz Allah’ın yardımcıları Resulünün de vezirleriyiz.” Bu, Resulullah'ın devlet işlerinin idaresinde kendisine yardımcı olmak üzere ashabıyla istişare ettiğine delildir. Bu unvana sahip olmasalar bile vezirlik yapıyorlardı.

Râşid halifeler dönemine gelince, halife Ebû Bekir es-Sıddık'ın Ensar ile Sakîfe görüşmesinde yaptığı görüşmede vezir tabiri kullanılmış, Sâd bin Ubâde ona şöyle demiştir: “Bizler vezir sizler ise emirlersiniz.”¹⁴

Emevî hilafetinde, vezir tabiri, fiilen siyaset, savaş ve yönetimle uğraşan, devlet siyasetinde ve milletin çıkarlarını idare etmede kendilerinden yardım talep edilen şahsiyetlere itlak edildi. Ancak vezirlik görevini yerine getiren şahıslara vezir ismi asla verilmedi.¹⁵

Abbasi halifeliğine gelince, Abbasi devletinde ilk vezir Ebu Seleme¹⁶ el-Hilal idi. Dili fasih, ihbâr, iş'âr, cedel ve Kur'an tefsiri âlimi idi. H. 132 yılında yöneticilik kendisine verildi ve âl-i Muhammed'in veziri olarak isimlendirildi. Divanlar ve kitaplar ona verildi ve görevleri yerine getirmeye başladı.¹⁷ Ancak bundan önce Kâtip veya Müşir olarak isimlendirilmişti.¹⁸ Vezirlik, şer'i nizam koyan, kanunları

¹² İbn Haldun, *itâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtade' ve'l-ğaber fî eyyâmî'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men-âşarahüm min-zevî's-sultânî'l-ekber*, Menşurât Müessesâtü'l-E'lemî Li'l-Metbûat, Beyrut, 1971, s. 293; En-Nüveyrî, *Nihayetü'Ereb*, c. 6 s. 92.

¹³ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu Fadl İbrahim, 4. B. Darü'l-Mearif, Kahire, 1977, c. 3 s. 116; Fevzî, Faruk Ömer, *el-Cüzûrû't-Tarihiyye li'l-Vizaretî'l-Abbasiyye*, Dairetü's-Şünûnî's-Sekafiyye, Bağdat, 1986 s. 15.

¹⁴ Suyuti, *Tarihu'l-Hulefa*, thk. Muhammed Ebu Fadl, Matbaatü'n-Nehde, Mısır, 1964, s. 116; Emin Ahmed, *Duha'l-İslam*, Mektebetü'n-Nehde, Mısır, Kahire, 1964, c. 3 s. 164.

¹⁵ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 4 s. 255; Betayine, Muhammed Dayfullah, *el-Hedaretü'l-İslamiyye*, 1. B. Darü'l-furkân, Umman, 2002, s. 79.

¹⁶ Hafs b. Süleyman el-Hilal, vezirlik lakabını alan ilk isimdir. Evi Kufe'deydi. Halife ebü'l-Abbas es-Seffah tarafından öldürüldü. İbn Zâfir, *İhbâr*, c. 2 s. 289.

¹⁷ El-Cehşeyârî, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdus, *Kitâbü'l-Vüzerâ' ve'l-Küttâb*, thk. İbrahim el-İbyârî vd. 1. B. Matbaatü'l-Halebî, Kahire, 1938, s. 86; İbn Sayrîfî, ebü'l-Kâsım Ali b. Müncib b. Süleyman, *el-İşaretü İlâ Men Nale li Vizâre*, thk. Abdullah Muhlis, Matbaatü'l-Me'hedi'l-Frensî, Kahire, 1923, s. 11; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-E'sâ*, c. 3 s. 277; Fevzî, Faruk Ömer, *el-Cüzûrû't-Tarihiyye li'l-Vizaretî'l-Abbasiyye*, s. 16.

¹⁸ İbn Sayrîfî, *el-İşare*, s. 7; İbn Tıktaka, Muhammed b. Ali b. Tabatabaî, *el-Fahrî fî âdâbî's-sultâniyye ve'd-düvelî'l-İslâmiyye*, Darü Sadr, Beyrut, s. 135.

koyan bir müessese ve yüksek mevkilerden biri olduğu için hilafet mertebesine çok yakın bir makamdır. Siyasi ve idari açıdan da hilafet makamını takip eder.¹⁹

Dilsel olarak konuşursak, vezir kelimesi üç dilbilimsel kaynaktan türetilmiş olabilir:

1- Vizr: Vav'ın kesredilmesi ve Z'nin sükunuyla. Ağırlık veya yük anlamına gelir. Çünkü vezir, halifenin hüküm yükünü taşımaktadır. Allah ayette şöyle buyurmaktadır “Üzerinden yükünü (Vizrek) atmadık mı? O senin sırtını ezen yükü.”²⁰

2- Vezer: Vav ve Z'nin fethiyle. Sığınak demektir. Çünkü halife, vezire sığınır ve yardımını ister. Allah ayette şöyle buyurmaktadır: “Hayır. Hiçbir sığınak (Vezer) yok. O gün varıp durulacak tek yer Rabbinin huzurudur. O gün insan, öncelik verdiği, önceden gönderdiği, ihmal edip geri bıraktığı amelleri ortaya konarak hesaba çekilir.”²¹

3- Ezr: Bel demektir. Allah ayette şöyle buyurmaktadır: “Onun sayesinde arkamı (Ezrî) kuvvetlendir. Ve onu işime ortak kıl.”²² Çünkü kral ya da sultan, vücudun belden kuvvet aldığı gibi vezirden kuvvet almaktadır.²³

1.2. Vezirlik Çeşitleri

Genel olarak, tarihçiler vezirliği iki türe ayırmışlardır. Yürütme ve yetkilendirme vezirliği.²⁴

Tefvîdi vezirlik, işleri kendi görüş ve içtihadına göre idare etmesi için halife tarafından görevlendirilen vezirdir.²⁵ Ya da kılıçla kalemin yeterliliğini birleştiren yönetimleri, sözleşmeleri, azletmeleri, atamaları idare eden veziridir.²⁶

¹⁹ Ebu Y'ala, *el-Ehkâmü'l-Sultâniyye*, s. 15; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-E'shâ*, c. 3 s. 361; el-Menâvî, Muhammed Hamdi, *el-Vizaretü ve'l-Vüzerâ fî'l-Asri'l-Fâtîmî*, Darü'l-Mearif, Kahire, s. 33; Mâcid, Abdülmün'im, *Nazmü'l-Fatîmiyyin*, s. 8.

²⁰ İnşirah 94/2-3.

²¹ Kıyamet 75/11-13

²² Taha 20/31-32

²³ El-Maverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 22; İbn Sayrîfî, *el-İşare*, s. 10; İbn Mansur, *Lisânü'l-Arab*, c. 5 s. 282; en-Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. 6 s. 93.

²⁴ Ebu Y'ala, *el-Ehkâmü'l-Sultâniyye*, s. 3029; en-Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. 6 s. 98; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-E'shâ*, c. 3 s. 478; el-Makrizî, *el-Hutat*, c. 1 s. 440; eş-Şeyyâl, Cemalüddin, *Nizâmü'l-Vizâreti fî'l-Asri'l-Fâtîmî*, el-Mektebetü's-Sekâfiyye, İskenderiye, 2000, s. 48; Mâcid, Abdülmün'im, *Nazmü'l-Fatîmiyyîn Fî Mısır*, s. 82.

²⁵ El-Maverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 20; Mâcid, Abdülmün'im, *Nazmü'l-Fatîmiyyîn Fî Mısır*, s. 82.

Halife, devletin bütün işlerini vezirine devreder, bu yüzden artık bu konularda vezire etki edebilecek herhangi bir otorite yoktur. Bu, vezirin, dini halifenin otoritesine üstün gelmeye çalışmasına yol açmıştır. Nitekim Fatımi devletinde bunu açıkça görmekteyiz. Öyle ki Fatımi halifeliğinde vezirler hükümetin dizginlerini kontrol ediyordu. Halifeyi sıkı bir şekilde kontrol ediyorlardı, bu yüzden halifenin huzurunda karar verme yetkisi onlarındı. Öyle ki veliahtların atanmasında bile söz sahibiydiler.²⁷ Yetkilendirme vezirinin en önemli özelliği kendi başına karar verebilme yetkisidir.²⁸

Hakimleri atama yetkisine sahip olduğundan mezalime bakma yetkisine de sahiptir. Cihad başlatma yetkisi ve kendisinin yerine geçecek olanı seçme yetkisi vardır.²⁹

Tefvidi vezirliğin şartları vardır; anlaşma ile yönetim görevini alma, atama, çözüm ve azletme. Anlaşma iki şartı kapsar; yerine getirme ve ihtiram. Çözüm iki şartı kapsar; savunma (koruma) ve açık gözlülük. Savunma, otoritenin esası, siyasetin kanunu, yönetimde kılıcın benimsenmesi ve çıkarların gözetilmesidir. Savunmanın şartları dört kısımdır:

Bunlardan birincisi padişahı korumak, ikincisi saltanatı düşmanlardan korumak, üçüncüsü vezirin kendisini koruması, dördüncüsü tebaayı korku ve kargaşadan korumaktır.³⁰

Yürütme vezirliğinin ise kuralları zayıf ve şartları çok azdır. Çünkü onun yetkisi halifenin görüş ve tedbiriyle sınırlıdır. Bu vezir, halife, tebaa ve valiler arasında aracıdır ve emredilenleri yerine getirir. Bu vezir, yetkilendirmede en düşük rütbeye sahiptir.³¹

Yürütme vezirliğinin kanunları:

²⁶ El-Maverdî, *Edebü'l-Vezir*, s. 10; en-Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. 6 s. 98.

²⁷ El-Maverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 99; Suyutî, *Hüsnü'l-Muhâdere*, c. 2 s. 192; Mâcid, Abdülmünim, *Nazmü'l-Fatımiyyîn Fî Mısır*, s. 82.

²⁸ El-Maverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 23; en-Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. 6 s. 98.

²⁹ El-Maverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 23.

³⁰ En-Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. 6 s. 101.

³¹ El-Maverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 87; Ebu Y'ala, *el-Ehkâmü'l-Sultâniyye*, s. 30; el-Hâc Hasan, Hüseyin, *en-Nezmü'l-İslamiyye*, 1. Baskı, *el-Müessesetü'l-Câmiyye*, Beyrut, 1978, s. 173.

Sefaret³²: sultan ve halkı arasında. Sultan, doğrudan konuşmadan korunduğu için mütevazi bir elçiyi aracılık göreviyle görevlendirmiştir.

1- Sultan ve çocukları arasında elçilik. Yumuşaklık ile şiddeti, kabalık ile nezaketi birleştirir.

2- Sultan ve çalışanları arasında elçilik. Varsa bir kusuru gidermek, varsa bir doğruluğu devam ettirmek.

3- Mazlumların adaleti için Sultan ve tebaası arasındaki elçilik.

4- Halifenin haklarını tahsil etmek için elçilik yapmak.

5- İşçileri seçmede, işi denetlemede, işçilerin verimliliğini, iş miktarlarını bilmede elçilik yapmak.³³

1.3. Vezirin Taşınması Gereken Şartlar

Vezirlik görevini üstlenecek kişinin taşınması gereken şartlar ise şunlardır: Bu kişi halkın içinde en doğru olanı, nasihatte en samimi olanı, ülkesini en iyi savunanı, yaptıklarında en isabetli olanı, sıkıntı ve olaylar çıkınca halk ve sultan için en donanımlı olanı olmalıdır.³⁴ Aslında vezir, bu şartları basiret gücü bakımından yerine getirmiş ve hilafeti savunmuş bir öncüdür. Fıkıhçılar, vezirin seçilmesinde beş şartın bulunmasını şart koşmuşlardır. Birincisi: hikmetle vasıflanması ve halkı zulümden koruyabilmesi için adaletli olması. İkincisi: üzerine düşen görevleri yerine getirmesi için güvenilir olması. Üçüncüsü: divan işlerini yürütmek, maddi konuda doğru atmak, görevleri olması gerektiği gibi yürütmek ve uygun görevlileri uygun yere yerleştirmek konusunda yeterli bilgiye sahip olması. Dördüncüsü: Askerlerin yönetiminde ve onları toplayıp dağıtmakta siyaset sahibi olması. Savaş entrikalarında, aldatmacalarında, ülkelerin, hudutların ve kalelerin korunmasında uzman olması. Beşincisi: sertlik ve yumuşaklığı bir arada bulundurması. Zalime sert

³² İnsanları barışa yöneltir. Sefir halkların arasını ıslah eder. İnsanların arasında dolaştım, yani bu kişinin kalbi ile şu kişinin kalbini, aralarını uzlaştırmak için, açığa vurdum: İbn Manzur, *Lisânü'l-Arap*, sefer, c. 4 s. 370; er-Râzî, Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdülkadir, *Muhtarü's-Sihâh*, Darü'r-Risale, Kuveyt, 1983, sefer maddesi, s. 300; ez-Zebidî, *Tarihu'l-Urûs*, Sefer maddesi, c. 7 s. 212.

³³ Maverdî, *Edebü'l-Vezir*, Mektebetü'l-Hâneci, Mısır, 1929, s. 37; En-Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. 6 s. 124; Macid, *Nezmü'l-Fatımiyyin*, s. 78.

³⁴ Maverdî, *Edebü'l-Vezir*, s. 10; En-Nüveyri, *Nihâyetü'l-Ereb*, c. 6 s. 96.

zayıfa yumuşaklıkla muamele etmesi. Sıkıntı ve bela esnasında korkusuz olması.³⁵ Ayrılık, bütünlük, yönetim ve saltanat araçlarını bulundurması. Dürüst, güvenilir, zeki ve liderlik vasfına sahip olması.³⁶ Öyle ki öncü vezirler ister devlet içinde ister dışında, düşmanlarına karşı sık sık askeri hamleler yürütmüşlerdir.

İbn Sayrîfî ve İbn Tıktakî vezirin taşınması gereken sıfatları şöyle zikreder; güvenilirlik, doğruluk, yeterlilik, keskin ve kıvrak zekâlılık, teyakkuz, kurnazlık, kararlılık, vakarlık, söyleneni yerine getirme ve hikmet.³⁷

Erdemlerini tamamlayıcı oldukları için bakanlarda bulunması gereken nitelikler:

- 1- Doğru görüş ve tedbir için deneyim ve tecrübe.
- 2- Yapılması gerekeni yapmak için gerekli güce sahip olma.
- 3- Adalet ve ehlini sevmek, adaletsizlik ve ehline kin besleme.
- 4- Dürüstlük.³⁸

Yukarıda, vezirliğin tanımı, çeşitleri, şartları, vezirde bulunması gereken sıfatları ortaya koyduk ancak ilerde vezirlerin bu şartları sağlamadığını çalışmamızda ortaya koyacağız. Bu şartları sağlayamayan vezirler, siyasi ve dini anlamda yönetime önem vermediler. Örnek olarak İmamî olan vezir Telaiî'i verebiliriz; kendisi Abbasi Devletinin dini görüşüne sahip olmadığı için Halife'ye danışmadan ve izin almadan kararlar alıp yerine getirmekte idi. Bu tür durumları diğer birçok vezirde de göreceğiz.

³⁵ İbn Ebi Rebî', Şihabüddin Ahmed b. Muhammed, *Sülûkü'l-Mâlik fî tedbîri'l-Memâlik*, thk. Nâci et-Tikritî, Darü'l-endülüs, Beyrut, 1981, s. 195; es-Sealebî, Ebu Mansur Abdülmelik b. Muhammed, *Tühfetü'l-Vüzerâ*, thk. Habib Ali er-Râvî, Matbaatü'l-âni, Bağdat, 1978, s. 61-62.

³⁶ El-Hevarizmî, Cemalüddin Ebu Bekir, *Müfidü'l-Ulûm ve Mübîdü'l-Hümûm*, 1. Ba. Darü't-Tekaddümi li't-Tibae, 1906, Şam, s. 304-305; en-Neccâr, Hüseyin Fevzî, *el-İslam ve's-Siyase*, 1. B. Matbûât Darü's-Şa'b, s. 241; Salih, es-Suphi, *en-Nüzumü'l-İslâmiyye neş'etühâ ve tetavvürühâ*, 2. B. Darü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, s. 302.

³⁷ El-İşare, s. 10; *el-Fahrî fî'l-Adâbi's-Sultaniyye*, s. 152; İbrahim Selman, *Nizamü'l-Vizareti fî'l-Asri'l-Abbasi'l-Evvel*, Menşurât li'n-Neşr, Kuveyt, 1983, s. 33.

³⁸ İbnü'l-Ezreq, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali, *Bedâ'i'u's-silk fî tabâ'i'i'l-mülk*, thk. Ali Sâmî, Vizaretü'l-İlâm, Bağdat, 1978, s. 125.

2. HALİFE MÜSTERŞİD BİLLAH DÖNEMİNDE VEZİRLİK

2.1. Halife Raşid Billah Döneminde Vezirlik (H. 529/M. 1135-H. 530/M. 1136)

Raşid Billah'ın halifelik dönemi oldukça kısa ve kargaşalıdır. Sultan Mesut, Vezir Ali b. Türad ve bazı devlet görevlileri ile Halifenin kim olacağı konusunda istişare etti. Vezir ve diğerleri Muhammed b. Mustazhar Billah'ın halife olarak seçilmesini tavsiye ettiler. Sultan Mesut da bu tavsiyeye uydu. Bağdat'ta Vezir Ali b. Türad fukahayı toplayarak onlardan Halife Raşid'in azledilmesi yönünde fetva vermelerini emretti. Bunun üzerine kadılardan biri fetva verdi ve Mustazhar için biat alınmaya başlandı.³⁹ İbnü'l-İmran, Sultan Mesud'un Bağdat'a geldiğinde Halife Raşid'in Musul'a gittiğini görünce onu getirmek için peşinden gitmek istediğini ancak Vezir Şerefiddin ez-Zeynebî'nin bazı kadılara Halifeyi kötületmesi sonucu bundan vazgeçtiğini ve Vezir'in, akrabası Mustazhar'ı halife olarak tayin ettiğini nakleder.⁴⁰ Müktefî Biemrillah lakabını aldı ve Şerefüddin ez-Zeynebî'yi vezirlik makamına getirdi. Vezirliği döneminde büyük bir otorite sahibi oldu. Öyle ki Halife bile ona danışmadan karar veremiyordu. Halife'nin işlerine çok karışmaya başlayınca Halife kendisini Sultan Mesut'a şikâyet etti ve Sultan Mesut Şerefüddin ez-Zeynebî'yi azletti.⁴¹ Şerefüddin ez-Zeynebî, Hanefî fakihî idi ve insanlar arasında yüksek bir mertebeye sahip idi.⁴²

Raşid, halifeliğinin ilk kırk gününü vezirsiz geçirdi.⁴³ Başka bir rivayete göre Kadiyü'l-Kudat Ali b. el-Hüseyin b. Muhammed ez-Zeynebî'yi Naib olarak atadı.⁴⁴ Ancak çok geçmeden Halife'den soğudu ve Musul'a kaçtı.⁴⁵ Halife son olarak vezirlik için Ebu Rıza Celaledin b. Sadaka'yı seçti.⁴⁶ Halife ile arası iyiydi ve devlet işlerini iyi idare etmekte idi.⁴⁷ Ancak daha sonra aralarındaki ilişki bozuldu. Öyle ki Halife, Vezir'i tutuklamayı bile düşündü. Bunun üzerine Vezir, Nurettin Zengi'ye Halifeden korktuğunu söyleyerek kendisiyle Musul'a giderken eşlik etmesini istedi

³⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 10 s. 60; ebü'l-Fida, *el-Muhtasar*, c. 3 s. 11; Suyutî, *Tarihü'l-Hülefa*, s. 175.

⁴⁰ İbnü'l-İmranî, *el-Enba'*, s. 222.

⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 10 s. 85.

⁴² İbnü'l-Mehasin, *en-Nücum ez-Zahire*, c. 5 s. 274.

⁴³ El-Ezdî, *ihbarü'd-Devle*, s. 156.

⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 18 s. 68; ez-Zehebî, *Tarhü'l-İslam* (H. 520-540), s. 56.

⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 18 s. 68; ez-Zehebî, *Tarhü'l-İslam* (H. 520-540), s. 56.

⁴⁶ İbn Hamdûn, *Tezkire*, c. 12 s. 170; el-Erbilî, *Hülasa*, s. 275.

⁴⁷ İbn Hamdûn, *Tezkire*, c. 12 s. 170; el-Erbilî, *Hülasa*, s. 275; İbnü'Debisî, *Zeyl*, c. 1 s. 96.

ve Zengi de kendisine eşlik etti⁴⁸ ve Vezir'in evine koruma için asker gönderdi.⁴⁹ Ama tercih edilen görüşe göre konu sadece korkuyla ilgili değildi. Vezir, Halife'nin devlet adamlarını tutuklama siyasetine karşı olduğu için de Musul'a kaçtı. Nitekim Halife, İbn Haruni'nin isteğiyle, ordunun toplanması için büyük bir çaba sarf eden ve hilafete sadık olan İkbâl Hadim'i tutuklamıştı.⁵⁰ Daha sonra İbn Sadaka'nın görüşüyle ikna oldu ve İkbâl Hadim'i serbest bırakarak İbn Harunî'yi öldürmesi için kendisine izin verdi.⁵¹ İbn Sadaka, Musul'da ikamet ederken Sultan Davut'a vezirlik yaptı.⁵² Ancak Halife kendisine güvence verince tekrar Halife'nin veziri oldu.⁵³ İbn Sadaka, ikinci vezirlik döneminde Halife ile tam bir ittifak içinde değildi. Bu anlaşmazlık, Sultan Mesut'un mali istekleri sebebiyle ortaya çıkan krizde tam olarak kendini belli etmiştir. Halife Raşit, büyük bir orduya ve emirler tarafından desteklenmesine rağmen takipçileri arasında ihtilaf çıkmıştı.⁵⁴ Bu yüzden Raşid ve İbn Sadaka, Nurettin Zengi'nin refakatinde Musul'a gitmek zorunda kaldı.⁵⁵ Sultan Mesud, Raşid'i azledince Halife, Azerbaycan sultanı Sultan Davut'un yanına gitti. Öyle görünüyor ki İbn Sadaka da Halife ile birlikte gitmek istediye de geç kaldı ve Musul emiri İmadüddin Zengi'nin yanında kalmaya başladı.⁵⁶ Başka bir rivayete göre Halife, Zengi ile birlikte gitmek istedi. Halife, İbn Sadaka'ya gizlice Zengi'yi

⁴⁸ El-İsfahanî, *Nüsretü'l-Fetre*, s. 1208; el-Kütübî, *Füvat*, c. 4 s. 169; İbnü'Debisî, *Zeyl*, c. 1 s. 96; ez-Zehebî, *Tarhü'l-İslam (H. 520-540)*, s. 56-57.

⁴⁹ En-Nüveyrî, *Nihaye*, c. 23 s. 279.

⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 17 s. 307.

⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 17 s. 307-308.

⁵² İbnü'l-Esir, *el-Bâhir*, s. 53; El-İsfahanî, *Nüsretü'l-Fetre*, s. 1207; ez-Zehebî, *Tarhü'l-İslam (H. 520-540)*, s. 56-57.

⁵³ İbnü'l-Esir, *el-Bâhir*, s. 53; İbnü'd-Debisî, *Zeyl*, c. 1 s. 96, el-Muhtasar, c. 1 s. 6; En-Nüveyrî, *Nihaye*, c. 23 s. 279; ez-Zehebî, *Tarhü'l-İslam (H. 520-540)*, s. 57; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 621; İmad Halil, *İmadüddin Zengi*, s. 263.

⁵⁴ İbnü'l-İmrânî, *el-Enba'*, s. 222; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 17 s. 305-306; el-Ezdî, *Ehbarü'd-Düvel*, s. 156; el-Hüseynî, *Zübdetü't-Tevârih*, s. 211; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 19 s. 572-573, *Düvel*, c. 2 s. 51, 154, *Tarhü'l-İslam (H. 520-540)*, s. 58, 154; İbn Kadî Şühbe, *el-Kevâkib*, s. 103; el-Yâfiî, *Mir'ât*, c. 3 s. 196.

⁵⁵ İbn Hamdûn, *Tezkire*, c. 12 s. 176; İbnü'l-Kalanisî, *Tarihu Dimeşk*, s. 404; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 17 s. 305-307; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 11 s. 42-43; el-Ezdî, *Ehbarü'd-Düvel*, s. 157; el-Bündarî, *Tarihu'd-Devle*, s. 167; el-Hüseynî, *Zübdetü't-Tevârih*, s. 211; İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 1 s. 6; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 19 s. 570-571, *Düvel*, c. 2 s. 51, *el-İber*, c. 2 s. 437, *Tarhü'l-İslam (H. 520-540)*, s. 54-55, 58-59; İbn Kadî Şühbe, *el-Kevâkib*, s. 103-104; el-Yâfiî, *Mir'ât*, c. 3 s. 196.

⁵⁶ İbnü'l-İmrânî, *el-Enba'*, s. 224; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 17, s. 307, 312, 321, 323; ez-Zehebî, *Tarhü'l-İslam (H. 520-540)*, s. 59-60, *Siyer*, c. 19 s. 570-571, *Düvel*, c. 2 s. 51, *el-İber*, c. 2 s. 437; İbn Kadî Şühbe, *el-Kevâkib*, s. 104-105; el-Yâfiî, *Mir'ât*, c. 3 s. 197; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücûm*, c. 5 s. 258; ed-Diyarbakirî, *Tarihu'l-Hemîs*, c. 2 s. 326.

öldürmek istediğini gizlice söylediğinde İbn Sadaka bunu Zengi'ye bildirdi. Zengi, bunun için İbn Sadaka'ya ikramda bulundu ve veziri olarak atadı.⁵⁷

2.2.Halife Müktefi Biemrillah Döneminde Vezirlik (H. 530/M. 1136-H. 555/M. 1160)

H. 530/M. 1130 yılında Mustazhar Billah halife olunca Şerefüddin b. Türad ez-Zeynebî'yi vezir olarak tayin etti. Vezir, yönetimde Halife'nin bile kendisine danışmadan bir karar almayacağı kadar büyük bir güç elde etti. Halife'nin işlerine çok fazla müdahil olmaya başlayınca Halife onu Sultan Mesut'a şikâyet etti. Bunun üzerine Sultan tarafından azledildi.⁵⁸ Şerefüddin ez-Zeynebî, Hanefî fıkının fakihlerinden ve insanlar arasında yüce bir değere sahip idi.⁵⁹

Şerefüddin ez-Zeynebî'nin vezirlik döneminde Abbasî siyasetinde Selçuklu etkisi oldukça fazladır. Öyle ki Halife, ez-Zeynebî'yi azletmek istediğinde Selçuklu sultanı sayesinde bunu yapabilmisti.⁶⁰ Ancak daha sonra Halife kendisini affetmiş ve kendisine ikramlarda bulunarak geri dönmesini sağlamıştır.⁶¹

2.2.1. Muzaffer b. Ali b. Muhammed b. Cehîr (H. 535/M. 1140)

Halife Müktefî, vezir olarak Muzaffer b. Ali b. Muhammed b. Cehîr'i atadı.⁶² Vezir, tevazu ve halife ile olan güzel ilişkisiyle temayüz etmişti.⁶³ Ancak Halife'nin yönetimde güçlü ve otoriter olması sebebiyle görevinde çok etkili olamadı.⁶⁴ İbn Cehîr H. 541/M. 1146 yılında hacca gitti. Hacdan döndükten sonra Halife kendisini yönetimden uzaklaştırdı ve tutukladı. Ancak daha sonra serbest bıraktı. Muhammed b. Cehîr, oldukça bilgili ve entelektüel bir şahıs idi. Hadis ve Şerii ilimlere oldukça meraklı ve uzman idi.⁶⁵ Ebu Abdullah el-Hasan b. Ali el-Basrî ve ebü'l-Hüseyn'den

⁵⁷ İbnü'l-Esir, *el-Bâhir*, s. 52; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 520-540), s. 201, (H. 550-560), s. 208.

⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 10 s. 85.

⁵⁹ Ebü'l-Mehasin, *en-Nücumü'z-Zahire*, c. 5 s. 274.

⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 18 s. 27.

⁶¹ İbn Hamdun, *Tezkire*, c. 12 s. 178, İbnü'l-Kalanisî, *Tarihü Dimaşk*, s. 328; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 17 s. 313; el-Bündarî, *Tarihü Devle*, s. 179; el-Erbilî, *Hülasa*, s. 276; el-Kütübî, *Uyûn*, c. 12 s. 486; ez-Zehebî, *Düvel*, c. 2 s. 71, *el-İber*, c. 3 s. 25.

⁶² İbn Hamdun, *Tezkire*, c. 12 s. 178, İbnü'l-Kalanisî, *Tarihü Dimaşk*, s. 328; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 17 s. 313; el-Bündarî, *Tarihü Devle*, s. 179; el-Erbilî, *Hülasa*, s. 276; el-Kütübî, *Uyûn*, c. 12 s. 486; ez-Zehebî, *Düvel*, c. 2 s. 71, *el-İber*, c. 3 s. 25.

⁶³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 18 s. 50.

⁶⁴ İbnü'l-İmranî, *el-Enba'*, s. 225.

⁶⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntezam*, c. 18 s. 50.

hadis dinlemiş, Ebu Sa'd es-Semanî ve Muhammed b. Ali ed-Devrî de kendisinden hadis rivayet etmiştir.⁶⁶

2.2.2. Vezir Yahya b. Muhammed b. Hübeyre (H. 544/M. 1149)

Vezir Yahya b. Muhammed b. Hübeyre H. 466 yılında Duvr köyünde doğdu. Babası köyün askerlerinden idi.⁶⁷ Tarihçiler arasında Vezir'in Künyesinin Ebu Bekr olduğu konusunda ihtilaf yoktur.⁶⁸

Halife, kendisine el-Alimü'l-Adil, Uyunüddin, Celalü'l-İslam, Safiyü'l-İslam, Şerefü'l-Enam, Müizeddevle, Mücirü'l-Mille, Tacü'l-Müluk ve's-Selatin lakaplarını vermiştir.⁶⁹

İbn Hübeyre'nin vezir olarak atanması Halifenin yönetimdeki Selçuklu etkisini kırmaya başlaması noktasında çok önemli bir merhaledir. Nitekim Vezir, Halife Müktefî ve Müstencid döneminde otoritenin tekrar geri alınmasında ve Selçuklu etkisinden kurtulma noktasında merkezi bir rol oynamıştır.

H. 547/M. 1152 yılında Selçukluların en güçlü sultanı Sultan Mesut öldü. Halife Müktefî Liemrillah ve Vezir İbn Hübeyre, Sultanın yerini kimsenin alamayacağını bildikleri için bu fırsattan istifade ettiler.⁷⁰

Sultanın ölüm haberi Bağdat'a ulaşınca Halife ve Vezir bazı gerekli düzenlemeler yaptı. Öncelikle Halife için bir ordu oluşturuldu.⁷¹ Bağdat'ta Selçuklu Sultanlarını destekleyen ve koruyan herkes tutuklatıldı. Irak'taki Selçuklu beylikleri ortadan kaldırıldı.⁷² Böylece Halife, Bağdat'ın maruz kalabileceği bütün saldırılara karşı koymak için tüm hazırlıklarını tamamlamış oldu.

Vezir İbn Hübeyre, Hille'yi yöneticisini öldürdükten sonra şehri ele geçiren Mesut el-Balî'den almak için üç bin kişilik orduyla bölgeye gitti ve şehri ele geçirdi.⁷³ Bundan sonra H. 548/M. 1153 yılında Irak'ın tüm şehirleri Halife'nin yönetimi altına alındı.

⁶⁶ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam*, s. 383.

⁶⁷ Bkz. *Vefeyatü'l-E'yan ve Ebnaü'z-Zeman*, Ebü'l-Abbâs Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir, thk. İhsan Abbas, Matbaatü Darü's-Sekafe, Lübnan, 1977, c. 6 s. 230.

⁶⁸ Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 20 s. 426.

⁶⁹ *Vefeyatü'l-E'yan*, c. 6 s. 231; *Şezeratü'z-Zeheb*, c. 4 s. 193.

⁷⁰ El-Kâmil fi't-Tarih, c. 9 s. 31; *Tarihü Devle Âli Selçuk*, s. 216.

⁷¹ El-Muntazam, c. 18 s. 84; *Zübdetü't-Tevarih*, s. 245.

⁷² *El-Muntazam*, c. 18 s. 84.

⁷³ El-Muntazam, c. 18 s. 84; *Zübdetü't-Tevarih*, s. 242.

H. 549/M. 1154 yılında Vezir ve Halife, Selçukluları Bekmezen bölgesinde hezimete uğrattıktan sonra Mesut el-Balî Vasıt bölgesine saldırarak geri almak istese de başarılı olamadı ve Vasıt Halife'nin yönetimine geçti.

Vezir İbn Hübeyre'nin Halife'nin Selçuklu nüfuzundan kurtulması için göstermiş olduğu bu çabası sebebiyle Halife tarafında kendisine gömlek giydirilerek Irak sultanı ve ordu meliki lakabı verildi.⁷⁴

Sultan Muhammed, H. 551/M. 1156 yılında Bağdat ve Irak'ı Selçuklu yönetimine almak için hazırlıklara başladı.⁷⁵ Bu hareket haberi Halife'ye ulaşınca Halife ve Vezir İbn Hübeyre Sultana karşı koymak için hazırlıklara başladılar. Sultanın yapacağı kuşatma için tüm hayvan ve insanlar şehrin içine alındı ve tüm bölgelerden askerler toplatılarak ordu hazırlandı. Kuşatmaya karşı koymak için savaş tahkimatları inşa edildi.⁷⁶

Sultan'ın kuvvetleri şehri kuşatınca Halife ve Vezir iki şekilde karşı koymaya başladı. Birincisi biraz önce zikrettiğimiz askeri hazırlıklarla karşı koydular. Vezir ve Halife kuşatmanın uzayacağını anlayınca iktisadi icraatlar yaptılar ki Vezir'in hüneri bu noktada ortaya çıktı. Vezir, Bağdat'ta bolca bulunan tarım mahsullerini askerlere maaş karşılığında veriyor onlar da bu mahsulleri ucuza satarak para elde ediyorlardı.

77

İkincisi de Kuşatmaya katılan Emirlerle anlaşma yaparak aralarına güvensizlik sokmak idi. Vezir, gizli bir şekilde emirlerle yazışıyor ve kendilerine para ve hediyeler gönderiyordu.⁷⁸ Emiri'l-Mü'minin'e itaat etmeleri gerektiğini aksi taktirde Allah'ın gazabıyla karşılaşacaklarını, Sultan'ın Halife'ye isyan etmemesi ve ehl-i beyt'in bulunduğu Bağdat'a saldırmaması gerektiğini hatırlatıyordu. Sultan'ı Bağdat kuşatmasını kaldırıp Hemedan'a dönmeye ikna ederlerse kendilerinin Halife'nin ve Allah'ın katında yüce bir mevkiye ulaşacaklarını temin ediyordu.

Vezir'in yazışmaları sayesinde emirler arasında güvensizlik ve kargaşa oluştu. Tüm emirler birbirlerinden korkmaya başladılar. Nitekim Nureddin Zengi, Muhammed

⁷⁴ *El-Muntazam*, c. 18 s. 97; *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. 9 s. 396.

⁷⁵ *El-Kâmil*, c. 9 s. 51.

⁷⁶ *El-Muntazam*, c. 18 s. 113.

⁷⁷ *El-Kâmil*, c. 9 s. 51.

⁷⁸ *Zübdetü't-Tevarih*, s. 226.

Şah Koçek'i Halife'ye karşı savaşmaya zorladı ancak Muhammed Şah onu dikkate almadı.⁷⁹ Muhammed Şah Koçek'in casusları ve yardımcıları, Sultan'ın askerlerinin Bağdat'a saldırmamaları için çok büyük bir rol oynadılar. Öyle ki Sultan'ın askerleri ile şehrin içindeki Sultan'ın casusları arasındaki haberleşmeyi engelleyerek surun kapılarının açılmasını engellediler. Bu sebeple kuşatma uzayıp ordunun erzak ve gıdası tükenince askerler arasında kargaşa ortaya çıktı.⁸⁰ Vezir İbn Hübeyre, Atabey Şemsettin ve Melikşah'ı Hemedan'a gönderip Sultan'a karşı harekete geçmelerini sağlayarak siyasi zekasını bir kez daha ortaya koydu. Nitekim Vezir'in bu hamlesi Sultan ve taraftarlarına büyük bir zarar verdi. Sonuç olarak Melikşah'ın Sultanlığını ilan etmesi sebebiyle Sultan Muhammed kuşatmayı kaldırıp Hemedan'a gitmek zorunda kaldı.

⁷⁹ Zübdetü't-Tevarih, s. 248.

⁸⁰ *El-Muntazam*, c. 18 s. 155; *el-Kâmil fi't-Tarih*, c. 9 s. 51-52.

3. ABBASİ HALİFESİ EL-MÜSTANCİD BİLLAH DÖNEMİNDE VEZİRLİK (H. 555-566)

3.1. Vezir Yahya B. Hübeyre (H. 555-560)

Halife Muktefi li-Emrillah, Rebiülevvel ayının pazar günü H. 555 yılında 66 yaşında vefat ettiğinde, babasının vasiyetiyle Bağdat'ta Müstencid Billah'a biat edildi (H. 555-566). Halife Müstencid Billah Ebü'l-Muzaffer Yahya b. Hübeyre'yi vezir olarak atadı.⁸¹ Halife vezirine çokça ikramda bulunuyordu. Çünkü babası kendisine böyle vasiyet etmişti. Bazılarının anlattıklarına göre ona çokça yakındı: "Halifenin huzuruna çıktığımda halifenin, yanında duran vezirine övgü dolu bir şiir okuduğunu gördüm."⁸²

Ne kadar da gurur verici bir şey, Mü'minlerin Emiri vezirini met ediyor ve ona övgüler yağıdırıyor. İki halife döneminde, vefatına kadar on altı yıl iki ay yedi gün vezirlik yaptı.⁸³ Bu, kendisinden sonra hilafeti döneminde Müstencid'den onu veziri yapmasını isteyen Muktefi li-Emrillah dönemindeki başarısını göstermektedir.

Tarihçiler İbn Hubeyre'yi, isabetli görüş sahibi, fakihler, muhaddisler, ediplerle yakınlık içinde olan ve onlara çokça ikramda bulunan faziletli bir alim olarak tanımlarlar.⁸⁴ Elde ettiği tüm gelirini âlimlere ve fakirlere infak ederdi. Öyle ki hiçbir zaman zekât borcu olmamıştır.⁸⁵ Vezir İbn Hübeyre H. 560 yılında vefat etti. Takva sahibi ve salih evlatları vardı; Zafer b. Yahya b. Muhammed b. Hübeyre ebü'l-Bedr ebü'l-Muzaffer, şerefüddin olarak lakap almıştı. Babasından sonra vezirliği devraldı. Zarif, hoş, edip ve faziletli bir genç idi. Oğlu İzzeddin Muhammed, babasının vefatından sonra vezir oldu. O faziletli bir lider, zarif manaların şairi, Hadiste ve edebiyatta uzman biri idi.⁸⁶

⁸¹ İbnü'l-Esîr, *Al-Kâmil*, c. 9, sayfa 439; Ebu Şamme, Şihabü'd-Din Abdürrahman b. İsmail el-Makdisi *er-Radateyn fî Ehbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye*, cilt 4, thk. İbrahim ez-Zeybeq, Müessesetü'r-Risâle, 1997, s. 344; İbn Vasıl Cemalü'd-Din Muhammed bin Salim, *Mefrecü'l-Kurûb fî Ehbâri Benî Eyyûb*, c. 2, thk. Cemalüddin eş-Şeyyâl, Kültür Bakanlığı, Mısır, s. 134; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. 12, s. 241; İbn Haldun, *el-İber*, c. 3, s. 523.

⁸² İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 10, s. 214; ez-Zehebî, *Tarîhü'l-İslâm*, c. 38, s. 330.

⁸³ El-İmadü'l-İsfahanî, *el-Herîde*, c.1, s. 97.

⁸⁴ Es-Süfî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, 16/310.

⁸⁵ Ebu Yalâ, Muhammed b. Muhammed, *Tabakatü'l-Henabile*, thk. Muhammed Hamid, Darü'l-Marife, Beyrut, 1/256.

⁸⁶ Es-Süfî, *el-Vafl bi'l-Vefeyât*, 16/310.

3.2. Vezir Şerefüddin Ahmed b. Muhammed b. Said el-Beledî (H. 563-566)

Şerefüddin b. Beledî⁸⁷, Vâsıt şehrinin valisiydi. Valiliği döneminde güçlü ve yeterli olduğunu gösterdi. H. 563 senesinde Halife Müstencid onu, Bağdat'a çağırıp vezir olarak atadı.⁸⁸

H. 563 senesinde Halife Müstencid Billah, Vezirlik elbisesini Şerefüddin Ahmed b. Muhammed b. Said el-Beledî'ye vererek onu vezir olarak görevlendirdi.⁸⁹

Ahmed b. Muhammed b. Said el-Beledî, İbnü'l-Beledî olarak biliniyordu ve çağın adamlarından biriydi. Vezirlikten önce Vâsıt şehrinin valisiydi. Valilik döneminde güçlülüğü ve dayanıklılığı kendini gösterdi. Bu durum konumunun halifenin gözünde büyümesine neden oldu. Öyle ki vezirlerin vereceği hükümleri veriyor çevredeki krallarla yazışıyordu. Sonra H. 553 yılında divan reisliğini üstlendi.⁹⁰ Bu iş esnasında saygınlığı, büyüklüğü, cesareti⁹¹, dahiliği ve asaleti halife için ortaya çıktı.⁹² Bu yüzden halife Müstencid Billah kendisine bir mektup yazdı ve onu vezir olarak seçti. Bunun üzerine İbnü'l-Beledî Bağdat'a gitti ve halifenin huzuruna çıktı. Halife kendisine cübbesini ve sarığını giydirdi ve kendisini bir kılıç ve bir de binek verdi. İbnü'l-Beledî İbn Hübeyre'nin evinde oturmaya başladı.

Vezir İbnü'l-Beledî, doğunun ve batının reisi Şerefüddin Celalü'l-İslâm Müizzü'd-Devle vezirlerin efendisi olarak lakaplandırıldı.⁹³ Halife Müstencid Billah vefat edene kadar vezirliğe devam etti ve Müstedi Billah⁹⁴'ın halifeliğinin başlarında H. 566 yılında vefat etti.⁹⁵

⁸⁷ İbn Beledî olarak bilinen ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Said.

⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 11, s. 332; İbnü'l-Debisî, Muhammed b. Said b. Muhammed, *el-Muhtasarü'l-Muhtacü İleyhi*, c. 3, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ; Hatip el-Bağdadî, *Tarihü Bağdad*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 39.

⁸⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 10, s. 222.

⁹⁰ El-Yâfiî, ebu Muhammed Afîfü'd-Din Abdullah b. Es'ed b. Ali b. Süleyman, *Mirâtü'l-Cenân ve İbretü'l-Yekzân fî Marifeti ma Yüteberü min Hevadisî'z-Zemân*, haşîye: Halil el-Mansur, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, 2/33.

⁹¹ Es-Süfdî, *el-Vafî bi'l-Vefeyât*, 7/262.

⁹² Ez-Zehebî, *Siyerü E'lâmi'l-Nübelâ*, 15/245.

⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 12/316.

⁹⁴ Halife ebu Muhammed el-Hasan b. Müstencid Billah, Yusuf b. Muktefi, Muhammed b. Mustazhir, Ahmed b. el-Muktedî el-Haşmî, H. 566 yılında babasının ölümünden sonra halife oldu. Zalimlere cevap verdi, adalet ve cömertliği ön plana çıkardı, halîm, merhametli ve şefkatli biriydi. H. 575 yılında vefat etti. bkz. Ez-Zehebî, *Siyerü E'lâmi'l-Nübelâ*, 21/70.

⁹⁵ Ez-Zehebî, *Siyerü E'lâmi'l-Nübelâ*, 15/245.

Vezirin idari görevleri yürütmedeki ihlası ve şeri kanunları uygulama noktasındaki hırsı, halkın malını zimmetlerine geçirmeye çalışan saray adamlarına, devlet hazinesini artırmaya çalışanlara ve askeri sınırlamalara karşı adeta bir darbe gibiydi. Bu durum saray adamları ile vezir arasında sert bir çekişmenin çıkmasına sebep oldu. Öyle ki vezirin azledilmesi için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı. H. 564 yılında vezir İbnü'l-Beledî, el kesme kanununu halkın malını çalmaya kalkışan görevlilere uyguladı. Bunun üzerine saray adamlarından üstazüddar ve ordu komutanı Kimâz et-Türkî vezirle sert bir mücadeleye girdiler.⁹⁶

H. 635 yılında, vezirlik makamına getirilen Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed el-Beledî, kütaplara, işçilere ve eski vezirlerin çocuklarına karşı zalimce davrandı. Öyle ki Avnüddin Yahya b. Hübeyre, reisü'r-Rüesa ve birçok eski vezirin çocukları bu kötü muameleye kurban gitti. Bu yüzden bu vezirin ismi kötü bir şekilde anıldı ve halife onu vezirlikten azletti.⁹⁷

Bu vezir ile halifenin üstazüddarı Adüddin Muhammed b. Abdullah b. reisü'r-Rüesa arasında sert bir düşmanlık vardı. Üstazüddar, devletin içindeki nüfuzundan oldukça faydalanıyordu. Öyle ki halifelik işlerine bile karışıyordu. Bunun üzerine halife Müstencid Billah, vezirine, onu durdurmasını ve etrafındakilerini bastırmasını emretti. Vezir bunu yaptı ve üstazüddar ile etrafındakilerin nüfuzlarını ve otoritelerini kırdı.⁹⁸

H. 566 yılında halife Müstencid Billah'ın ölümü nedeniyle yerine Müstedi Biemrillah geçtiğinde üstazüddar halifeye biat edilmesi için uğraşüyor, o dönem Bağdat'ın en büyük Emiri olan Kutbeddin Kimaz da kendisine yardım ediyordu. Bu yardımları karşılığında Adüddin'i vezir, oğlu Kemaleddin'i sonraki üstazüddar ve Kutbeddin Kimaz'ı da ordu komutanı olarak atamasını halifeye şart koştu. Halife de tüm şartları kabul etti. Vezir İbnü'l-Beledî taziye ve biat için halifelik makamına geldiğinde Adüddin tarafından tutuklatılıp öldürüldü.⁹⁹

İbnü'l-Esîr ve İbnü'd-Debisî'ye göre İbnü'l-Beledî'nin öldürülmesinin sebebi üstazüddara kötü muamele etmesidir. Üstazüddar da ilk fırsatta ondan intikamını

⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 11 s. 349.

⁹⁷ İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-Zemân*, c. 8 s. 271.

⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 11, s. 232-333.

⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 1 s. 233; İbnü'l-esîr, *el-Kâmil*, c. 11 s. 326; İbn Debisî, *el-Muhteseru'l-Muhtacü ileyhi*, s. 40; İbn Hallikân, *vefayâtü'l-a'yân*, c. 4 s. 470.

almış oldu.¹⁰⁰ İbnü'l-Esîr'in zikrettiğine göre, vezirin ölümünden sonra evini yağmaladılar ve halifenin vezire, üstazüddar Adüddin ve Kutbeddin'i tutuklamasına dair verdikleri emirleri ve vezirin, halifeden bu tutuklama emrinden vazgeçmesini istediği bir mektup buldular. Bu mektuptan vezirin suçsuz olduğunu anladılar ve öldürdüklerine pişman oldular.¹⁰¹

Dikkate değerdir ki azledilen vezirlerin büyük çoğunluğu işkence, eziyet ve öldürülmekten kurtulamamışlardır. Nitekim H. 563 yılında Abbasi halifesi Müstedi Biemrillah, vezir İbnü'l-Beledî'yi öldürdü. Çünkü bu vezir halife Müstencid'e en çok bağlı olan kişiydi. İbnü'l-Beledî, Müstedi Biemrillah ve ordu komutanı Kutbeddin Kimaz arasında geçen olayları Halife Müstencid'e bildiriyordu. Halife Müstencid öldürüldüğünde İbnü'l-Beledî kaçmaya çalıştı ancak Müstedi Biemrillah onu da yakalayıp öldürdü.¹⁰²

3.3. Abbasi halifesi el-Müstedî bi-Emrillah döneminde Vezirlik (H. 566-575)

3.3.1. Vezir ebü'l-Ferec Adüddin Muhammed b. Abdullah b. Reisü'r-Rüesâ (H. 566-573)

H. 566 yılında Adüddin b. Reisü'r-Rüesâ vezir olarak atandı. Müstencid'in taziyesi sebebiyle vezirliğin ilk günlerinde, vezirlik görevlerini vezir elbisesini giymeden yerine getirdi.¹⁰³ Daha sonra güzel elbiseler giyinerek bütün devlet erkani önünde yürüdü ve cuma günü tebrikleri kabul etmek için divana oturdu.¹⁰⁴ Adüddin olarak lakaplandı.¹⁰⁵ İbnü'r-Reisü'r-Rüesâ, H. 567 yılında vezirlikten azledildi. H. 570 yılında tekrar vezirliğe getirildi. Halife üstazüddarı kendisine gönderdi ve geldiğinde kalbini yumuşatıcı şeyler söyledi ve divana çıkmasını istedi. Divana oturdu ve o günün önemli vezirlik ritüellerini yerine getirdi. Cuma günü divanda vezirlik ahdi

¹⁰⁰ İbnü'l-esîr, *el-Kâmil*, c. 1 s. 332-333; İbn Debisî, *el-Muhteseru'l-Muhtacü ileyihi*, s. 40.

¹⁰¹ İbnü'l-esîr, *el-Kâmil*, c. 11 s. 362.

¹⁰² İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zemân*, c. 8 s. 285.

¹⁰³ İbn Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 14.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 18 s. 192; İbn Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 14; İbnü'l-Fürât, Nasiruddin Muhammed b. Abdürrahim, *Tarîhü İbnü'l-Fürât*, basımında emeği geçenler: Hasan Muhammed Şima', Bağdat üniversitesi, Basra Üniversitesi, Darü't-Tâbieti'l-Hedîse, Basra, 1970, s. 122-123.

¹⁰⁵ İbnü'l-İmad el-Hanbelî, ebü'l-Ferec Abdülhay, *Şezerâtü'z-Zehebî fî ehbari min Zeheb*, el-Mektebü't-Ticarî li't-Tibaeeti ve'n-Neşri ve't-Tevzîi, Beyrut, c. 8 s. 245.

okundu. Cumartesi günü vezir, hücretü'sh-Şerife girdi ve vezirliğe layık elbiseleri giyindi.¹⁰⁶

Adüddin, Kur'an hafızı¹⁰⁷, muhaddis, fıkıh ve edebiyatla¹⁰⁸ iştigal eden biri idi. Ebü'l-Kasım Hibetullah ibn. Muhammed b. el-Huseyn, ebü'l-Hasan Übeydullah b. Muhammed el-Beyhakî, ebu Mansur b. Abdülmelik b. Hayrun, ebü'l-Kasım Zâhir b. Tâhir en-Nisaburî ve ebü'l-Hasan Muhammed ibn. Ahmed b. Nevbe'den hadis dinlemiştir. Aynı zamanda bir hadis ravisiydi. Ebu Bekir Muhammed bin Ebi Galib el-Bakdari, kadı Ömer el-Kureşî, ebu Ahmed Davud b. Ali, ebu Ahmed b. ebu Nasr b. Muzaffer, ebü'l-Hasan Muhammed b. Ahmed el-Esedî, ebü'l-Abbas Ahmed b. Said es-Sufi ve ebu Ahmed Avdullah b. Müslim ibn. Sâbit kendisinden hadis dinlemiştir.¹⁰⁹

Adüddin'in vezirliği hakkında elimizde az bir bilgi vardır. Ancak diyebiliriz ki oldukça cömert biriydi ve iyi bir sirete sahip idi.¹¹⁰ H. 567 yılında vezirlikten azledilene kadar görevini başarıyla yerine getirdi.¹¹¹ Halife, hizmetçisi Sündülü kendisine göndererek azledildiğini ona bildirmesini ve ona görevini bırakmasını söyledi. Aynı zamanda Sündül, Adüddün'in oğlunu tutukladı ve evindeki her şeye el koydu.¹¹²

Adüddin'in azledilmesinin, Halife Müstencid döneminde halifenin emirlerinden biri olan Kutbettin Kiymaz'ın etkisiyle olduğundan şüphe yoktur. Çok geçmeden, halife Müstedi Billah döneminde Kutbeddin Kiymaz'ın otoritesi arttı. Herkesin önüne geçi ve bütün ordu onun emrine girdi.¹¹³ Halife Müstedi Billah, yanında altın işlemeli bir kolye ile Kiymaz'ın yanına gitti ve onu Arapların emiri olarak isimlendirdi. Böylece Kiymaz Emirü'l-Ümera oldu. Hiç kimsenin müdahalesi olmadan devlet işlerini yürütüyor¹¹⁴, kimse onun emri üstüne emir veremiyordu.¹¹⁵ Öyle ki halife kimseyle

¹⁰⁶ İbn Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 15-16.

¹⁰⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 18 s. 246; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 571-580), s. 173.

¹⁰⁸ Ez-Zehebî, *Siyerü'l-lami'n-Nübela*, c. 21 s. 76.

¹⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 18 s. 246; İbn Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 16-17; *Tarihü'l-İslam* H. 571-580, s. 173; *Siyerü'l-lami'n-Nübela*, c. 21 s. 75; *el-İber*, c. 3 s. 64.

¹¹⁰ Ez-Zehebî, *el-İber*, c. 3 s. 64; İbnü'l-İmadü'l-Hanbelî, *Şezerât*, c. 4 s. 245.

¹¹¹ İbnü't-Tktaka, *el-Fahrî*, s. 319.

¹¹² *Mirâtü'z-Zemân*, c. 8 s. 286.

¹¹³ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 18 s. 217.

¹¹⁴ Nazmi Zade Murtaza Efendi, *Külşen Halfâ, Musa Kazım Tercümesi*, Nûrs Matbaatü'l-âdâb, Necef, 1971, s. 119.

¹¹⁵ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 571-580), s. 399.

görüşmek istemediği zamanlarda Kiymaz istediği zaman gidip halifeyle görüşüyordu.¹¹⁶

Kimaz, vezirle aralarında bulunan muhalefet¹¹⁷ sebebiyle bulunduğu konumu kullanarak halifeden veziri azletmesini istedi. Halife de Kiymaz ile muhalefete girmemek için¹¹⁸ veziri azletti. Sa'd eş-Şürâbî'yi hapisten çıkardı, kendisinden alınan her şeyi geri verdi¹¹⁹ ve ebü'l-Fadl Yahya b. Caferi vezir olarak atayacağına söz verdi.¹²⁰

Adüddin ikinci defa vezirliğe getirildi. Bu sefer değeri arttı.¹²¹ Devlet idaresinde aktif hale geldi. H. 572 yılında Huzistan sahibi Melikşah b. Mahmud Irak'a gelip kargaşa çıkardığında vezir, askerleriyle birlikte Vâsita gitti ve Taş Tekin'e yardım etti.¹²² Bağdat sel sebebiyle boğulmaya yüz tutmuşken, Adüddin'in önceden yaptığı baraj sayesinde bu tehlikeden kurtulmuş oldu.¹²³

H. 573 yılında halife ile vezirin arası bozuldu. İlişkilerin bozulması sebebi noktasında rivayetler farklılaşmaktadır. Bazıları, vezirle arasında düşmanlık bulunan ve halifenin vezir hakkındaki düşüncelerini değiştirmek için çabalayan İbn Attar'ın etkisine işaret etmektedirler.¹²⁴ Bir rivayete göre de durumun kötüleşmesinin sebebi, nefret, saldırganlık ve zulmüyle göze çarpan oğlu üstazüddarın davranışlarıdır. Öyle ki üstazüddarın, halifenin babüddar hacibi ebu Mansur b. Ula'yı tutuklamasıyla, halifenin öfkelenmesine sebep olan, büyük bir fitne çıkmıştır. Bu sebeple vezirin Hilafet makamına gelmesi yasaklanmış ve geçici olarak otoritesi elinden alınmıştır.¹²⁵ Tüm bunlar vezirin, halifenin gözünde zayıflamasına sebep olmuş ve divan işlerinin çoğu İbn Attar'a devredilmiştir. Vezirin halifeyle olan bütün ziyaretleri

¹¹⁶ Ez-Zehebî, Şemsettin Muhammed b. Osman, *Düvelü'l-İslâm*, basım ve neşre ilgilenen: Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, basım: Katar İslami Mirasın Canlandırılması İdaresi, 2 cilt, s. 79; Muhammed b. Şakir b. Ahmed el-Halebî, *Kuvvatü'l-Vefeyât ve'z-Zeylû Aleyha*, 4 cilt, thk. İhsan Abbas, Darü Sadr, Beyrut, s. 371.

¹¹⁷ Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 76.

¹¹⁸ İbn Vâsıl, *Mefrec*, c. 2 s. 87.

¹¹⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 18 s. 97; Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 71, *Düvel*, c. 2 s. 79; *Tarihü'l-İslam (H. 571-580)*, s. 33; İbnü'l-Fürât, *Tarihühu*, c. 1 s. 187

¹²⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 18 s. 197; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 571-580)*, s. 33.

¹²¹ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 320.

¹²² İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, c. 3 s. 641.

¹²³ İbnü't-Teavüzî, ebü'l-feth Muhammed b. Abdullah b. Abdullah, *Divanü Sebt ibn't-Teavüzî*, tsh. D. S. Markolyos, Matbaatü'l-Mektaf, Mısır, s. 275.

¹²⁴ *Mir'ât*, c. 8 s. 347; İbnü't-Teğrî Berdî, *en-Nücûm*, c. 6 s. 82.

¹²⁵ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 19 s. 404-405.

bir süreliğine kesilmiş ancak daha sonra kendisine izin verilmiştir. H. 573 yılında hac için halifeden izin alarak yola çıkmış ancak yolda batıniler tarafından öldürülmüştür.¹²⁶

3.3.2. Vezir Zahirüddin Mansur b. Nasr b. el-Attâr (H. 573-575)

Vezir Zahirüddin Ebu Bekir Mansur bin Nasr bin el-Attar el-Harrani el-Bağdadi, H. 534 yılında doğdu. Bir grup alim tarafından yetiştirildi.¹²⁷ Babası büyük tüccarlardan biriydi ve babası öldüğünde ona çok para bıraktı, bu da onu büyük bir mevki sahibi kıldı. Bu sebeple devletin halifeleri ve ileri gelenleri ile karışmış ve onlar için bolca para harcamıştır. Halife Müstedi Billah ile halife olmasından önce tanışmıştır. Müstedi, H. 566 yılında halife olunca onu hazinenin başına getirmiş daha sonra da kendisine mutlak vekalet vermiştir. H. 571 yılında ise değeri oldukça artmıştır.¹²⁸ H. 573 yılında vezirlik işleri ona devredildi. Devlet memurlarının tamamı önünde toplanıyor, kimisini görevlendiriyor kimisini de azlediyordu. Atılğan ve keskin zekalıydı. Müfsitlere büyük ve şiddetli bir heybetle ve baskıyla muamele ederdi.¹²⁹

H. 575 yılında en-Nasır halife oldu. İbn Attar'ın naibi ve üstazüddar ebu ibnü's-Sahib halife için biat almaya başladı.¹³⁰ İbn Attar'ın hasta olduğu söylendi. Bir ata bindirildi ve biat için içeri getirildi. Ancak ayakta duramayacak kadar hasta idi.¹³¹ Bir başka rivayete göre de kalp hastası olduğundan dolayı biat etmeye gelememiştir. Halife, İbn Attar'ın vezirliğe devam etmesine karar verdi ancak kısa bir süre sonra İmadüddin el-Muktefvi'den İbn Attar'ı tutuklamasını istedi. Tutuklanmasından sonra halk evini yağmaladı ve üç gün sonra evinden ölü olarak çıkarıldı.¹³² Tutuklanması hakkında birçok rivayet elimize ulaşmıştır. Denildi ki devlet içindi güç sahibi olan İbnü's-Sâhib kendisine karşı bir düşmanlık besliyordu. İbn Attar'ın sünni hanbeli

¹²⁶ Ölümü hakkında ayrıntı için bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, c. 18 s. 240; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 11 s. 446-447, *el-Bâhir*, s. 179; *Mir'ât*, c. 8 s. 347; el-Erbilî, *Tarihü Erbil*, c. 1 s. 212, *Hülasâ*, s. 279-280; İbnü't-Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 321.

¹²⁷ Ez-Zehebî, *Siyerü E'lâmi'n-Nübelâ*, 21/48.

¹²⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Müntezam*, 18/222.

¹²⁹ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam*, 12/566.

¹³⁰ Erbilî, *Hülasa*, s. 289; İbnü'l-Fuvatî, Kemaleddin ebü'l-Fadl Abdürrazzak b. tacü'd-Din eş-Şeybanî, *el-Hevâdisü'l-Camietî ve't-Tecaribü'n-Nafietî fi'l-Mietî's-Sabietî*, basımıyla ilgilenen: el-Mektebetü'l-Arebiyye, Bağdat, B. Matbaatü'l-Füratî, Bağdat, H. 1351, s. 156, 291-292; es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 8 s. 64-65; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 23 s. 162.

¹³¹ Erbilî, *Hülasa*, s. 289; İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevâdis*, s. 156, 291-292; es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 8 s. 65; İbn Kesîr, *el-Bidaye*, c. 13 s. 142-143, 171.

¹³² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 11 s. 456; İbn Vâsıl, *Mefrec*, c. 2 s. 90; İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 323; İbnü'l-Verdî, *Tarihü İbnü'l-Verdî*, c. 2 s. 128; ebü'l-Feda, *el-Muhtasar*, c. 2 s. 143; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 23 s. 85, *Tarihü'l-İslam* (H. 570-580), s. 36-37, (H. 620-630), s. 84; İbn Berdî, *en-Nücûm*, s. 85.

olması onun da şii olması bu düşmanlığın sebebi olabilir.¹³³ Denildi ki, Müstedi döneminde insanlara zulmetmesi, halka karşı kötü bir politika uygulaması öldürülmesine sebep olmuş olabilir. Nitekim bir şeyh kendisine vaaz etmek için yanına geldiğinde onu kötü bir muameleyle yanından kovardı.¹³⁴ Denildi ki, Nasır'ın veliahtlık döneminde ona karşı bir tutum sergilemesinden dolayı öldürüldü. Halife Müstedi Nasır'dan korkmaktaydı. Bu sebeple onu tutuklatıp kardeşi ebu Mansur'a meyletti. İbn Attar ve birçok devlet adamı ebu Mansur'un yanında bulunuyorlardı. Bu yüzden Nasır halife olunca İbn Attar'ı tutuklattı.¹³⁵ Yine denildi ki, onun başına gelenlerin sebebi, bulunduğu mevkiden dolayı, insanların ona olan hasedidir.

Öyle görünüyor ki tasfiyesinin sebebi halka karşı izlediği siyasetin çirkinliğidir. Özellikle de tekelci ekonomik siyaseti bu konuda etkili olmuştur. Nitekim görevi süresince, insanların satışı bırakması sebebiyle fiyatlar hızla yükselmiş, yokluk ve açlık artmıştır. Çünkü İbn Attar mahzenin sahibiydi ve tüm merkezi işlemlere el koyup tüm bölgeleri buna dahil etti. Tahıl ve hububat mahzeninden satış yapılmasını yasakladı. Bu yüzden insanlar, özellikle de fiyat artışlarının sebebinin İbn Attar'ın hububat satışını yasaklaması olduğunu halifeye söyleyen devlet adamları kendisinden nefret etmeye başladılar.¹³⁶ Öyle görünüyor ki zikredilen etkenler İbn Attar'ın tutuklanmasında farklı derecelerde etkili olmuştur. Ancak en önemli faktör, İbn Attar'ın veliahtın belirlenmesindeki rolü ve Nasır'ın bundan mahrum bırakılması yönünde sergilediği çabadır. Öldürüldükten sonra cesedini yıkayacak ve kefenleyecek olan kardeşine teslim edildi. İbn Hanbel'in yanına gömülmesi için taşınırken halk toplandı ve tabutu taşıyanlar tabutu bırakılmaya zorlandı. Halk, cesedini soyup ipe bağlayıp Bağdat sokaklarında sürükledi. Hatta halk cesedini yakmayı denedi ancak güvenlik ekipleri tarafından gece kaçırılıp İbn Hanbel mezarlığına defnedildi.¹³⁷

¹³³ İbnü'l-Verdî, *Tarihü İbnü'l-Verdî*, c. 2 s. 128; en-Nevirî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 309; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 164, *Tarihü'l-İslam (H. 570-580)*, s. 189; İbn Sübât, *Sıdkü'l-Ahbâr*, c. 1 s. 155; Yahya, *el-Fetve*, s. 20.

¹³⁴ İbnü Vâsıl, *Mefrec*, c. 2 s. 90; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 203, *Tarihü'l-İslam (H. 570-580)*, s. 37.

¹³⁵ Es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 6 s. 311; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 620-630)*, s. 84.

¹³⁶ El-Eyyûbî, *Midmârü'l-Hekâik*, s. 3.

¹³⁷ El-Eyyûbî, *Midmârü'l-Hekâik*, s. 11-12; İbnü't-Tıktaka, *el-Fahrî*, 323; İbnü'l-Verdî, *Tarihü İbnü'l-Verdî*, c. 2 s. 128; ebü'l-Fida, *el-Muhtasar*, c. 2 s. 143; İbnü'd-Debîsî, *el-Muhtasar*, c. 3 s. 343, en-üveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 319; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 84-85, *Tarihü'l-İslam (H. 570-580)*, s. 37,189; İbnü's-Sibât, *Sıdkü'l-Ehbâr*, c. S. 155; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 642.

4. ABBASİ HALİFESİ EN-NASİR Lİ DİNİLLAH DÖNEMİNDE VEZİRLİK (622-675/1180-1225)

İstiklal dönemi, vezirlik merasimlerine önem verilmemesiyle temayüz etmektedir. Önceki dönemlerde takınılan ihtişamlı tavır bu dönemde takınılmamıştır. Bu, gücüyle dikkatleri üstüne çeken vezirlik kurumunun halifelik kurumuna karşı değersizleştiğini göstermektedir. Halife Nasır döneminden beri devam eden uygulama şöyle idi: üstazüddar vezirlik naiblerini seçerdi, ölümünden sonra merasimler yapılırdı, vezir ve naib adayı halifenin önüne getirilir, halifenin huzurundan ayrıldıktan sonra vezirliği sözlü olarak ilan edilir, elbisesi giydirilirdi. Tayinden sonra vezir, darü'l-Halife'den çıkıp devlet erkânıyla birlikte makamına geçerdi. Makama oturduktan sonra Halifeye teşekkür mektubu niteliğinde bir mektup yazardı. Halife de kendisine öğütlerde bulunduğu bir mektupla karşılık verirdi. Bu dönemde lakaplara önem verilmemiştir. Ancak halifenin yanında büyük bir konuma sahip olan vezirler yücelik ifade eden lakaplar kullanmışlardır.

4.1. Süleyman B. Arslan (H. 575)

Süleyman b. Arslan. Şerefüddin b. Çavuş olarak bilinmektedir. Çavuş da denilmektedir. Şerefüddin b. Çavuş, Sevad'da hizmet etti. Hizmeti esnasında ustalaştı ve bu alanda yükseldi.¹³⁸ Halifenin kendisini vezir naibi olarak atadığı vilayetlere yolculuklar yaptı.¹³⁹ Öyle görünüyor ki Bağdat'ta önemli bir vazifeyle görevlendirilmişti. Çünkü H. 570 yılında Bağdat'ta Kerh ve Babü Basra ehli arasında fitne çıkınca İbn Çavuş sükûneti sağlamış, her iki tarafta onun gücünden korkmuştu.¹⁴⁰

İbn Çavuş Kur'an hafızıydı ve çokça okurdu. Aynı zamanda bir muhaddis idi ve ebü'l-Vefa Ali b. Akil el-Hanbelî'den hadis dinlemişti.¹⁴¹ Ebü'l-Muzaffer hibetüllah b. Buharî, Şafii ve diğer mezhepleri iyi bilen bir fakih idi.¹⁴² Kelam konusunda da oldukça bilgili bir mütekellim idi.

¹³⁸ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 570-580), s. 238.

¹³⁹ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 15 s. 352.

¹⁴⁰ İbnü'l-Cevzi, *el-Muntezam*, c. 18 s. 211.

¹⁴¹ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 15 s. 252.

¹⁴² İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c.3 s. 367-368.

H. 575/M. 1179 yılında Vezir Naibi olarak atandı. Halifenin huzurundaki Naiblik merasiminden sonra cübbe giydirildi ve Hisamüddin olarak lakaplandırıldı.¹⁴³

Halife, ilim ehli ve ehli beyt içindeki öneminden dolayı, Fahrüddin b. Muttalib'i vezirlik için davet etti. Ancak kendisi bu daveti reddetti. Çünkü kendisi bir şeyh idi. Vezirlik için üstazüddar İbn Sahib'i önerdi ancak o da reddetti. Bunun üzerine İbn Muttalib vezirlik için Süleyman b. Çavuş'u önerdi. Halife bu öneriye kulak vererek İbn Çavuşu vezir olarak atadı¹⁴⁴. Ancak vezirliği iki ay sürdü. H. 576/M. 1180 yılında vezirlikten azledildi. Öyle görünüyor ki azledilmesi, kendisinden nefret eden, üstazüddar İbn Sahib'in etkisiyle gerçekleşmiştir. Çünkü İbn Çavuş üstazüddarın isteklerini reddediyordu. Bu yüzden üstazüddar, onun kibirli biri olduğunu ve devleti idare edemediğini halifeye söyleyerek, azledilmesini güzel gösterdi.¹⁴⁵ Denildi ki yaşlı olması, ağır işitmesi ve zayıf biri olması sebebiyle azledildi.¹⁴⁶ Ancak en çok tercih edilen görüş İbn Sahib'in etkisiyle azledildiğidir. Nitekim kaynaklar onun halifenin gözünde yüksek dereceler elde ettiğini tekid etmektedir.¹⁴⁷

4.2. Vezir Ebü'l-Muzaffer Hibetullah B. El-Buharî

Ebü'l-Muzaffer Hibetullah, halife Nasır'dan üstazüddar İbn Sahib'i vezir yapmasını istedi. Bunun üzerine İbn Sahib vezir olarak tayin edildi. Onu darü'l-halifeye getirecek birini gönderdi. Kimsenin haberi olmadan kendisiyle üç gün kaldı. Sonra da vezirin naibiymiş gibi divana çıktı.¹⁴⁸ Ve matbak'ta İbn Hübeyre için olan bir hücreyi ona ayırdı.¹⁴⁹ Bazılarına göre İbn Sahib, ebü'l-Muzaffer'in emrinden çıkmıyor onun haberi olmadan hiçbir işi tek başına yapamıyordu.¹⁵⁰ Ancak rivayetler bunun tam tersini gösteriyor. Nitekim halife herhangi bir törene çıktığında İbn Sahib halifenin sağ, ebü'l-Muzaffer ise sol tarafında yer alıyordu.¹⁵¹ İbnü'l-Buhari naip iken üstazüddar'ın emirlerini yerine getirmekteydi. İbn Sahib, İzzeddin Sadeke b. Sadeke'yi Divanü'l-İnşa'nın başına getirdiğinde bölgesini üç yüz bin dinara aldı.

¹⁴³ İbn Vâsıl, *Mefrec*, c. 2 s. 91.

¹⁴⁴ El-Eyyubî, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 13-14.

¹⁴⁵ El-Eyyubî, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 14-39.

¹⁴⁶ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 570-580), s. 39.

¹⁴⁷ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 570-580), s. 38.

¹⁴⁸ El-Eyyubî, Muhammed b. Takiyüddin Ömer b. Şahinşah, *Midmarü'l-Hekaik ve sırrü'l-Helaik*, thk. Hasan Habeşî, Alimü'l-Kütüb, Kahire, 1968, s. 14, 39; İbn Vâsıl, *Mefrec*, c. 2 s. 91, İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 3 s. 367-368; Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 570-580), s. 39; es-Sübkî, *Tabakat*, c. 7 s. 327.

¹⁴⁹ El-Eyyubî, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 39.

¹⁵⁰ El-Eyyubî, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 39.

¹⁵¹ El-Eyyubî, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 40.

İbnü'l-Buhari'den Vasitiye Nazırını, İbn Zübade'nin otoritesine karşı çıkması için, İbn Fetîr'e göndermesini istedi. Çünkü İbn Zübade halifeye yakın birisiydi. İbnü'l-Buhari, İbnü Sahib'in bu isteğine cevap vererek verdiği emri yerine getirmiştir.¹⁵² İbn Sahib, İmadüddin İbn Reisü'r-Rüesa'dan kurtulmak istediğinde, İbnü'l-Buhari'den onu uyarmasını ve ona kaçmasını söylemesini istemiştir. İbnü'l-Buhari'nin bu uyarısı işe yaramış, İbnü'r-Reis Şam'a kaçarak en-Nasır Selahüddin'e sığınmıştır.¹⁵³

Halife, üstazüddarın aracılığıyla yaşının küçük olmasına ve odun satıcı olmasına rağmen İbnü'n-Neşşal'i bölge ve minber hacibi olarak atadığında İbnü'l-Buhari bu durumu beğenmedi ve insanların, İbn Neşşal'in yaşının küçük olması sebebiyle, bu durumu büyüttüklerini haber verdi. Ancak üstazüddar bu görüşü çirkin gördü ve halifenin böyle emrettiğini, onun odun satıcısı olmasının ayıp olmadığını ve Haşimi ailesinden olduğunu İbnü'l-Buhari'ye bildirdi.¹⁵⁴ Aynı şekilde İbn Sahib, ebu Suud b. Cafer'i, İbnü'l-Buhari'nin rızası olmadan bin beş yüz dinar harcayarak, Hacibü'l-Hüccab olarak atadı. İbn Sahib'in İbn Suud'u atamasının sebebi İbnü'l-Buhari'nin meclisinde olan bitenlerden haberdar olmak idi. Nitekim İbn Suud her gün olan bitenleri kendisine haber vermekteydi.¹⁵⁵ Fahrü'd-Devle b. el-Muttalib öldüğünde İbnü'l-Buhari dahil bütün devlet erkanı taziyeyle geldi. İbn Sahib, vezirin namaz kıldırıldığı özel bölmede namaz kılarak İbnü'l-Buhari'nin önünde durmaktaydı. Nitekim daha önce böyle bir durum hiç yaşanmamıştı.¹⁵⁶

İbnü'l-Buhari, İbn Sahib'in gücünü kırmayı denedi. Denilir ki Selahüddin'in elçisi Dıyaüddin İbnü's-Şehrezuri Bağdat'a geldiğinde, Selahüddin ile aralarındaki ilişkinin kötü olması sebebiyle, İbn Sahib İbnü'l-Buhariden gizlice onun önünde ayağa kalkmamasını istedi ancak o istenileni yapmadı ve elçi geldiğinde ayağa kalktı ve oturması için özel yer ayırttı. Öyle görünüyor ki İbn Sihab, İbn Şehrezuri'ye olan öfkelerini, onun kötü biri olduğunu anlatmak istemiş. İbn Sihab daha sonra İbnü'l-Buhari'nin diliyle kendisinden kitaplarla divana dönmemesini istemiş.¹⁵⁷ Selahüddin'in komutanlarından biri olan Cemaleddin Musul'dan kaçarak geldiğinde

¹⁵² El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 40.

¹⁵³ Aynı kaynak s. 113-124; İbn Hallikan, *Vefeyât*, s. 247-248; el-Yuninî, *Zeyl*, c.1 s. 338-339.

¹⁵⁴ El-Eyyubi, aynı kaynak, s. 183.

¹⁵⁵ El-Eyyubi, aynı kaynak, s. 169-170.

¹⁵⁶ El-Eyyubi, aynı kaynak, s. 130-31.

¹⁵⁷ El-Eyyubi, aynı kaynak, s. 83-84.

İbnü'l-Buhari onu hoş karşılamamış, İbn Sahib'in kendisini hoş karşılamasına rağmen İbnü'l-Buhari, Selahaddin'in ona verdiği malları kendisine vermemiştir. Ancak, Cemalüddin'in Darü'l-Hilafete geldiğine pişman olmuş bir şekilde, Musul'a geri döndüğüne bakılırsa İbnü'l-Buhari'nin otoritesinin geçersiz olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁵⁸ Dıyaüddin İbnü's-Şehrezuri ikinci defa elçi olarak Bağdat'a geldiğinde İbnü'l-Buhari zehirden dolayı hastalanmış ve hastalığı oldukça ilerlemişti. Ancak yine de elçiyi karşılamak için bir tören yaptı. Kalabalığı arttırmak için köle ve özel insanları toplatmıştır. Bunu İbn Sahib'in rızası olmadan yapmıştır. Şehrezuri içeri girince insanlar ayağa kalktı ve insanlara belîğ bir şekilde hitapta bulundu. Bunun üzerine İbnü'l-Buhari de belîğ bir şekilde cevap verdi. Ölmek üzereyken zihni ve dirayeti güçlendi.¹⁵⁹ Sonunda İbn Sahib ve İbnü'l-Buhari arasındaki ilişki tamamen kötüleşti. Özellikle İbnü'l-Buhari'nin, üstadüddarın elinin altında bulunan İbn Kerhi'yi terk ettiği haberi İbn Sahib'e ulaşınca daha da kötüleşti. İbnü'l-Buhari'nin içindekileri görünseydi kalbinin içindeki şeylerin şiddetinden kurtlandığı görünürdü.¹⁶⁰ Bu yüzden İbn Sahib'in annesi öldüğünde cenazesine İbnü'l-Buhari'nin gelmesine izin verilmemesini istedi ki izin de verilmedi.¹⁶¹ İbnü'l-Buhari, karısının zehirlenmesinin ardından hastalığının ağırlaşması sebebiyle öldü. İbn Sahib onu yıkadı kefenledi ve tüm devlet erbabının cenazeye gelmesini emrederek onu Ahmed b. Hanbelin yanına gömdü.¹⁶² Cenazeden hemen sonra İbn Sahib, İbnü'l-Buhari'nin geride bıraktığı her şeye el koydu. Halifeyle olan bütün konuşmalarına el koydu. İbnü'l-Buhari'nin kendisini öldürmeye yönelik planlarını görünce onun ölümüne sevindi.¹⁶³ İbnü'l-Buhari ve İbn Sahib arasındaki bu büyük güç çekişmesine halifenin herhangi bir müdahalesini görmemekteyiz. Öyle görünüyor ki bu, halifenin onları kendi haline bırakarak İbn Sahib'in gücünü sınırlamak istediğine dayanmaktadır.¹⁶⁴

¹⁵⁸ El-Eyyubi, aynı kaynak, s. 126-130.

¹⁵⁹ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 184-185.

¹⁶⁰ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 169-170.

¹⁶¹ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 174-175.

¹⁶² El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 185.

¹⁶³ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 185-186.

¹⁶⁴ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 205.

4.3. Vezir Ebü'l-Feth İzzeddin Sadaka B. Sadaka

H. 580 yılında Naib oldu. Üstazüddar kendisini makamına davet etti. Kendisine hacibü'hüccab ve divan hüccablarından küttablar da eşlik etti. Kendisine şerefli elbise giydirildi ve üstazüddar onu, elinin altında olsunlar ve ona hizmet etsinler diye diğer divan görevlilerini takdim etti. Daha sonra adet üzere bineğe bindirilerek insanlarla birlikte yürüdü. Sonra da tüm vezirlerin yaptığı gibi o da Salât hüccesine giderek orada bir süre divanın işlerinin durumunu inceledi. Daha sonra da makamına geçerek devlet erkanının tebriklerini kabul etti.¹⁶⁵

Ebü'l-Feth, önce hicablığı üstlendi daha sonra da naibü'l-vezir oldu en sonda da Divanü'l-Aziz ile şereflelendirildi.¹⁶⁶ Ebü'l-Feth Muhammed b. Dârinç de divan haciblerinden biri idi. Daha sonra hacibü'l-Hüccab oldu. En son ise divan-ı Arz'ın başına getirildi. H. 590 yılında ise vezirliğe getirildi.

Halife, naibü'l-vezir seçimini, halifeden İzzeddin Sadaka b. Sadaka'yı seçmek için izin isteyen üstazüddar ibn Sahib'e devretti. Seçimi halife tarafından da onaylandı. İbn Sahib, İzzeddin ibn Sadaka'nın emri dışında hiçbir şey yapmamasını ve kendisinden başka kimseye hiçbir şey yazmamasını şart koştu. Aynı zamanda İbn Sahib, İbnü'l-Vekil'i meclise, bütün hareketlerinden kendisine haber vermesi için, hacibü'l-hüccab olarak atadı. Bu haber vermeyi, olan biteni İbn Sahib'e yazarak yapacaktı ancak hacib kendi iyi gördüklerini yazıyor itiraz ettiği şeyleri ise yazmıyordu.¹⁶⁷

İbn Sadaka'ya vekillik görevini üstlendikten birkaç gün sonra, İbnü'l-Buhârî'nin eskiden kaldığı Darü'l-Mütabbak olarak bilinen eve taşınmasına izin verildi. Aynı zamanda İbn Hübeyre'nin de kaldığı ev idi orası. Ayrıca İbnü'l-Buhârî'ye ait olan tımarlar da kendisine verildi. Yıllık kazancı da yaklaşık yirmi bin dinar idi.¹⁶⁸ İbni Sadaka'nın naibliği, başlangıçta halkın tasvibini aldı, bu yüzden onu, saygı ve şeref bakımından yüceltiler. Çünkü o Beyt-i Vizaretten idi.¹⁶⁹ Ancak davranışları nedeniyle insanların gözündeki sureti değişti, denildi ki bu, İbn Hubeyre'nin evinde

¹⁶⁵ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 205.

¹⁶⁶ İbnü's-Sa'i, Ali b. en-Necib b. Tacüddin el-Hâzin, *el-Camiü'l-Muhtasar fî Ünvanî't-Tevârîh ve Uyuni's-Seyr*, nsh. nşr. tsh. Mustafa Cevad, Katolik Süryani Matbaası, Bağdat, 1934, c. 9 s. 60; El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 205; Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam H. 570-580*, s. 53.

¹⁶⁷ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 205.

¹⁶⁸ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 205-206.

¹⁶⁹ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 205.

yaşayan vezirlerin veya naiblerin adetindendir. Mesela Cuma namazına binekle değil, Camiye yakın olması sebebiyle, İbn Hubeyre'yi örnek alarak namaza yürüyerek gitmek. Ancak İbni Sadaka, yürüyerek namaza gitmeyi reddediyordu, bu yüzden cuma günü ona bir at getirilir ve kendisi atla namaza giderdi. İnsanlar onun davranışlarının büyük bir başıboşluk, pervasızlık ve akılsızlık belirtisi olduğunu gördüler.¹⁷⁰ İbn Sadaka'nın üstazüddar İbnü's-Sahib ile ilişkisi tamamen kötüleşti. Görünüşe göre bu, İbn Sadaka'nın niyâbet emrinden bağımsız olma arzusu sebebiyle oldu. Bu nedenle halifeye, üstazüddar hakkında çokça söz ettiği bir mektup yazdı. Mektupta İbn Sahi'in divana hükmettiğini, tüm malların onun elinde toplandığını açıkladı. Halife onun mektubunu doğruluyarak karşılık verdikten sonra İbn Sadaka, halifenin üstazüddara karşı tavrını değiştirdiğine inandı ve üstazüddar bir emir verdiğinde, İbni Sadaka artık ona itiraz etmeye başladı. Üstazüddar da halifeye İbn Sadaka'nın hareketlerini ve divandaki kabahatlerini bildirdi. Aynı zamanda halife, İbn Sadaka'nın üstazüddar hakkında yazdığı şeyleri üstazüddara bildirdi.¹⁷¹ İbn Sadaka'nın hareketleri halifeyi de üstazüddarı da razı etmemişti. Bu yüzden halife İbn Sahib'den razı olmamasına rağmen, İbn Sahib'den İbn Sadaka'yı azletmesini ve yerine uygun birini seçmesini istedi. İbn Sadaka'nın hareketleri daha da kötüleşiyordu. Nitekim üstazüddar'ın elçisini, bu divan çocukların değil halifenin divanıdır diyerek azarlamıştı. İbn Sahib onun davranışını büyüttü ve bu insanlar arasında yayıldı. Bunu da halifenin üstazüddar İbn Sahib'i değiştirmesinin bir kanıtı olarak gördüler.¹⁷² Üstazüddar İbnü's-Sahib, halifeye aralarından birini naib olarak seçmesi için bazı isimleri kendisine sundu. Bunların arasında El-Ceyş İbnü'd-Darinc, Şerefeddin İbnü'l-Helal, Hacib'ü'l-Bab İbnü Hübeyre ve Necmüddin İbnü'n-Nafki de vardı. Her birinin temsile uygun olduğunu vurguladı. Aynı zamanda Hacib'ü'l-Bab İbnü Hübeyreyi övdü. Onun divanda babasının yerini aldığını söyleyerek onu abarttı. Ancak halife Aridü'l-Ceyş İbnü'd-Darinc'i tercih etti.¹⁷³ İbn Sahib İbnü'd-Darinc'i çağırttı ve durumu ona anlattı. Onu İbn Sadaka'ya gönderdi ve halifenin onu azlettiğini ve gerekli eşyaları ondan istemesini söyledi. İbn Sahib'in hareketlerinin insanlar üzerindeki etkisi çok fazla idi. Öyle ki insanlar onun hakkında şöyle diyorlardı “o halifeyi azletmek istese bunu yapar.” İnsanlar ve devlet erbabı ondan

¹⁷⁰ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 206.

¹⁷¹ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 209.

¹⁷² El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 205.

¹⁷³ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 210-211.

korkmakta idi. Ancak bazı insanlara göre halifenin ona karşı susmasının sebebi ona mühlet vermesidir.¹⁷⁴ İbn Sadaka tecritinden sonra evinde kaldı, daha sonra H. 597 / M. 1200 senesine kadar divan nezirliği yaptı ve aynı yıl hastalanarak vefat etti.¹⁷⁵

4.4. Naibü'l-Vezir: Ebül'l-Feth Muhammed B. Ed-Dârinç (H. 580)

İbnü'd-Dârinç, H. 580/M. 1184'te Naip olarak göreve getirildi. Üstazüddar İbnü's-Sahib, onu evine çağırdı ve bir süre yanında oturduktan sonra, halkın girmesine izin verdi. Öyle ki devlet erbabından içeri girmeyen kimse kalmadı. Ve meclis toplandığında, üstazüddar ona şöyle hitap etti: “Halife için dua et ve bil ki o seni yüce divan'ın naibi olarak atadı. İnsanların sıkıntısını gidermen için sana yetki verdi. Kendine bakmalı ve ayaklarını nereye koyduğunu görmelisin. O halde kimseye zulmetme ve ahlâkını güzel yap ki, hakkında konuşulanlar güzel olsun ve bu bereketli günlerde yapılan dualar çoğalsın.” Daha sonra da devlet adamlarına dönerek ona muhalefet etmemelerini söyledi. Daha sonra naib bineği içeri getirildi ve daha önceki naiblerin bindiği yerden İbnü'd-Darinc'de bineğe bindi. Devlet adamlarıyla birlikte Hücretü's-Salat'a geldikten sonra halifeye, divana geldiğini ve teşekkürünü bildiren bir mektup yazdı ve göreve başladı.¹⁷⁶

İbnü'd-Darinc H. 580 / MS 1184 yılında naibü'l-Vizare olarak atandı ve hükümleri yerine getirdi.¹⁷⁷ İbnü'd-Darinc, hilafete sadakati ve cömertliği ile biliniyordu. Nitekim Naib olmadan önce Dakuka'ya askerle saldırmış ve fethetmişti.¹⁷⁸ Naibliği esnasında da iyi biri olarak biliniyordu.¹⁷⁹ Ancak anlaşılan o ki İbn Sahib'in yanında otorite sahibi olamamıştır. H. 583 / M. 1187 yılının Şevval ayında Naiblikten azledilene kadar iyi bir siyaset sergiledi. H. 586 / M. 1190'da vefat edinceye kadar evinde kalmaya devam etti.¹⁸⁰

¹⁷⁴ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 211; İbnü's-Sâii, *el-Camiü'l-Muhtesar*, c. 9 s. 60.

¹⁷⁵ İbnü's-Sâii, *el-Camiü'l-Muhtesar*, c. 9 s. 60.

¹⁷⁶ El-Eyyubi, *Midmarü'l-Hekaik*, s. 211.

¹⁷⁷ İbnü'd-Debisi, *Zeyl*, c. 2 s. 75.

¹⁷⁸ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 570-580), s. 250.

¹⁷⁹ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 570-580), s. 250.

¹⁸⁰ İbnü'l-Debisi, Muhammed b. Said b. Muhammed, *Zeylüt-Tarihi Medineti'l-İslam*, Bağdat, 2 cilt, thk. Beşşar İvad Maruf, 1. cilt, Matbaatü dari'l-İslam, Bağdat, 1974, c. 2 s. 75; Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* H. 580-590, s. 16-250.

4.5. Vezir Ubeydullah B. Yunus

Ubeydullah bin Yunus H. 582 / M. 1186 yılında naib oldu. H. 583'te ise vezir olarak atamaya karar verdi. Bunun üzerine muhterem odanın kapısına çağrıldı. Halife ve devletin ileri gelenleri onun için oturdu. Halifenin önünde vezirlik elbisesi giydirildi. Halife ona hitaben, "Tebaanın işleri sana emanet edildi" dedi ve Celaledin unvanı verildi.¹⁸¹ Daha sonra devlet erkânıyla birlikte divana geçtiler. Aralarında Kadiyü'l-Kudât ebu Hasan b. ed-Demaganî de vardı. Demaganî yürürken vezire lanet ediyordu.¹⁸²

Vezir ebü'l-Muzaffer Ubeydullah b. Yunus bir Hanbeli fıkıhçısıydı. Ebu Hakem İbrahim b. Dinar en-Nehrevanî'den fıkıh öğrendi. Aynı zamanda bir muhaddis idi. Eş-Şerif Ahmed b. el-Abbasi, ebü'l-Vakt b. Abdü'l-Evvel, Nasr b. Abkerî, Muhammed b. ez-Zağunî, hanbeli imamlarından el-Mübarek b. Ali b. Muhammed et-Tebbah el-Bağdadî, Muhammed b. Abdülbaki b. el-Ğayd ve diğerlerinden hadis dinlemiştir. Ebü'l-Hasan b. el-Katii ve Abdülaziz b. Delef kendisinden hadis rivayet etmiştir.¹⁸³ Hemedan'a gitti ve orada Hafız Ebi'l-Alaa el-Hassan bin Ahmed bin el-Attar'dan rivayetlerle Kuran okudu.¹⁸⁴ Ve Ebü'l-Ferec Sadaka bin el-Hüseyin bin el-Haddad'dan usul ve kalam okudu.¹⁸⁵ Aynı zamanda, kalam, makalât, aritmetik, geometri, cebir, mükabele ve feraid konusunda bilgili bir imamdı.¹⁸⁶ Faraiz, vasiyet, hesap meseleleri ile usulü din ve makalat konularında kitaplar telif etti.¹⁸⁷ Bu nedenle övüldü ve bir çok özelliği olduğu söylendi. Allah onu, Kur'an'ı ezberlemekle, helali haramı, faraizi, kitabı, matematiği, sünneti ve nahiv ilmini bilmekle

¹⁸¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 11 s. 526; ed-Dimyâtî, Ahmed b. Aybek el-Husâmî, *el-Müstefâd min Zeyl Tarihi Bağdad*, thk. Muhammed Mevlûd Halef, Müessesetü'r-Risâle, 1986, s. 170; en-Nûburî, Şihabü'd-Din Ahmed b. Abdülvehhab, *Nihayetü'l-Ereb fi Fununî'l-Edeb*, c. 23 s. 310; İbnü'l-Verdî, Zeynüddin Ömer b. muzaffer, *Tarihu İbnü'l-Verdî*, 2 c, Menşurat el-Matbaatü'l-Haydariyye, Necef, 1969, s. 142; Ez-Zehabî, *Tarihü'l-İslam H. 580-590*, s. 16; İbn Kesir, *el-Bidaye*, c. 12 s. 350; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 642.

¹⁸² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 11 s. 526; ebü'l-Feda, *el-Muhtasar*, c. 2 s. 158; en-Nuburi, *Nihayetü'l-Ereb*,

¹⁸³ Ebu Şâme, *ez-Zeyl anî'r-Ravdateyn*, s. 12; ez-Zehabi, *Siyer*, c. 21 s. 299-300, *Tarihü'l-İslam (H. 580-590)*, s. 136-137, *el-İber*, c. 3 s. 108; İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 21 s. 229-230; İbn Receb, *Zeyl*, c. 1 s. 290-330; el-Yâfiî, *Mir'ât*, c. 3 s. 360; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, c. 4 s. 313.

¹⁸⁴ Es-Süfdî, *el-Vaffi*, c. 19 s. 420-421; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, c. 4 s. 313.

¹⁸⁵ Es-Süfdî, *el-Vaffi*, c. 19 s. 420-421.

¹⁸⁶ Ebu Şâme, *ez-Zeyl*, s. 12; Mechul, *İnsanü'l-Uyûn*, s. 170; Es-Süfdî, *el-Vaffi*, c. 19 s. 421; ez-Zehabî, *Siyer*, c. 21 s. 300, *el-İber*, c. 3 s. 108, *Tarihü'l-İslam (H. 590-600)*, s. 136-137; İbn Receb, *Zeyl*, c. 1 s. 330; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 132; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, c. 4 s. 313.

¹⁸⁷ İbn Receb, Zeyneddin ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Şihabüddin ed-Dimeşqî el-Hanbelî, *ez-Zeyl ala Tabakati'l-Henabile*, 2 cilt, hadislerini çıkaran ve haşiyelerini koyan: Ebu Hazim Üsâme b. Hasan, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 105-106.

rızıklandırmıştı.¹⁸⁸ Haftalık olarak evine fakihlerin gelmesiyle sık sık okumalar yapılırdı.¹⁸⁹ İlim meclislerinden birinde, farklı mezheplerden fakih ve âlimlerin huzurunda bulunurken onu, fakih Muhammed bin el-Mübarek el-Bağdadi'den daha fazla övdüler, orada bulunanlardan bazıları bunu abarttı. Bunun üzerine Vezir, "Vallahi o benden daha dindardı, çünkü vaktinin çoğunu mescitte ibâdetle, sabaha kadar Kur'an ve fıkıh okuyarak geçirirdi. Sonra evine girer ve mescide dönünceye kadar ilim ile meşgul olurdu. Sadece ibadet için ilimle uğraşmaya ara verirdi" dedi.¹⁹⁰

Halife, vezirlik için Übeydullah bin Yunus'u seçti. Daha önceki aile bağları nedeniyle halifeye yakındı. Babası halifenin annesinin vekiliydi ve vekilliği döneminde bolca iyilik yapmakla temayüz etmişti. Hadis ve mezhepler alimi idi.¹⁹¹ H. 581 / M. 1185 yılında babasının vefatından sonra, halifenin annesine hizmet görevini Übeydullah devraldı. Görünüşe göre, görevi sırasında devletin resmi çevrelerinde iyi bir itibar elde edebilmişti. Çünkü o kâmil adamlardan idi.¹⁹² İbn Sahib'in tutuklanması için halifenin yanında gösterdiği çaba onun konumunun yüceliğine delalet etmektedir. Öyle ki büyük paralar ve otorite elde etmek amacıyla halifeyi kışkırtmış ve halife İbn Sahib'i tutuklatıp öldürmüştür.¹⁹³ Halife, İbn Yunus'un çabalarını takdir etti ve H. 583 / M. 1187'de onu vezir olarak tayin etti. Ve onu bir orduyla, birçok insanı toplayan ve ülkenin büyük bir kısmına hükmeden Sultan Tuğrul'a karşı Şehzade Qazil Arslan'a yardım etmesi için gönderdi. Altı yüz bin dinar harcayarak bir ordu hazırladı ve İbn Yunus'u komutan olarak tayin etti. Hemedan yakınlarında Suştan Tuğrul ile karşı karşıya geldiler ve şiddetli bir savaş yaşandı. Vezir İbn Yunus ve taraftarları hezimete uğratıldı. Sonra vezir Kur'an ve kılıcı kaldırmış olarak ayağa kalktı. Sonra yakalanıp Sultan'ın çadırına götürüldü ve orada Sultan ile karşılaştı. Sultan ona sert sözlerle konuştu ve şöyle dedi: "Mü'minlerin Emiri, senin memlekette saçmalıklarını ve emirlerden ayrıldığını

¹⁸⁸ İbn Receb, *Zeyl*, c. 1 s. 105-106, 300.

¹⁸⁹ Es-Süfdî, *el-Vafl*, c. 19 s. 321; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 300.

¹⁹⁰ İbn Receb, *Zeyl*, c. 1 s. 206-207; İbn Müfelleh Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah, *el-Meqsedü'l-Erşed fî Zikri Eshâbi'l-İmam Ahmed*, thk. Abdurrahman b. Selmân el-Usmânî, Mektebetü'r-Rüşd, Ribat, 1990, s. 502.

¹⁹¹ İbn Receb, *Zeyl*, c. 1 s. 330.

¹⁹² İbn Receb, *Zeyl*, c. 1 s. 330.

¹⁹³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 11 s. 562; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 642.

işitince, sana savaş açmanı emretti."¹⁹⁴ Sonra Vezir, Khalat'ın sahibi Baktamer aracılığıyla serbest bırakıldı.¹⁹⁵

Görünüşe göre yenilgi, Sultan Tuğrul'a sempati duyarak konumunu ihlal eden Türkmenler ve Kürtlerle birlikte Emir Mahmud el-Eyvânî'nin Vezir'e ihanet etmesi sonucu yaşanmıştır.¹⁹⁶ Bunlara ek olarak Sultan Selahaddin şöyle demiştir: “Vezir savaş konusunda bilgisiz idi ve Emirler onu itaat etmeye layık görmüyorlardı. Buna karşın cesaret sahibi Sultan kendisi savaşa gelmişti ve yanındaki Emirler de ona itaat etmiş durumdaydı.”¹⁹⁷ Görünen o ki İbn Yunus'un pervasızlığının yanı sıra savaş bilgisizliği de yenilgisinin başlıca sebepleri idi. Bu esnada Halife, İbn Hadîde'yi vezir olarak atadı. Vezir, İbn Yunus'u öldürmeleri için tüm bölgelere emirler gönderdi. İbn Yunus Musul'a yetişince Musul emiri kendisini yakalamak için onu davet etti ancak İbn Yunus Tikrit'e kaçtı. Tikrit Kalesinin sahibi de Musul emirinin yaptıklarını yaptı ancak İbn Yunus oradan da kaçtı ve Bağdat'a gitti ve gizlenmek için evine girdi. Sonra onun Bağdat'a geldiği haberi yayıldı, bunun üzerine halife onu istedi, sonra onu H. 585 yılında Hazine Nazırı daha sonra da üstazüddar olarak atadı. H. 587 senesinde Divan işleri kendisine iade edilerek vezir naibi oldu. Emirler çıkarıyor ve yerine getiriyordu.¹⁹⁸ Bu sırada İbn Yunus, H. 588'de Hac Emiri Taştekin'i devleti yıkmak için Sultan Selahaddin'e mektup yazmakla suçladı. Taştekin'e karşı davranışı, ona duyduğu kıskançlıktan kaynaklanıyordu, yılda yüz bin dinar kazanan beyliğinden bahsetmeye bile gerek yok.¹⁹⁹ Taştekin hapsedildi ancak Halife suçsuz olduğunu anladı ve serbest bıraktı. Ona Huzistan'ı ve el-Hilletü's-Şiie'yi verdi ve Hac Emirliği'ne geri getirdi.²⁰⁰ Halife, fakihlerin bu yönde fetva

¹⁹⁴ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 24-25; Ebu Şâme, *ez-Zeyl*, s. 12; İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 323; İbnü'l-Verdî, *Tarihu İbnü'l-Verdî*, c. 2 s. 143; er-Ravendî, *Râhetü's-Südûr*, s. 480-481; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 27 s. 61-62; Es-Süfdî, *el-Vafî*, c. 19 s. 320-321; ed-Dimyâtî, *el-Müstefad*, c.2 s. 170-171; ez-Zehebî, *el-İber*, c. 3 s. 108, *Tarihü'l-İslam (H. 590-600)*, s. 136, *Düvelü'l-İslam*, c. 2 s. 96; el-Kalkaşendî, *Mesirü'l-İnâfe*, c. 2 s. 57-58; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 134-135; Ubud, *ed-Devletü'l-Hevarizmiyye*, s. 79.

¹⁹⁵ Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 208.

¹⁹⁶ El-Hüseynî, *Zübdetü't-Tevârih*, s. 294-295.

¹⁹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 24-25.

¹⁹⁸ Es-Süfdî, *el-Vafî*, c. 19 s. 320-321; ed-Dimyâtî, *el-Müstefad*, c.2 s.171; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 590-600)*, s. 136-137; İbn Receb, *Zeyl*, c. 1 s. 331.

¹⁹⁹ Ebu Şâme, *er-Ravdateyn*, c. 4 s. 355, *Zeyl*, s. 53; İbn Kesir, *el-Bidaye*, c. 13 s. 49; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 190.

²⁰⁰ Ebu Şâme, *Zeyl*, s. 53; İbn Kesir, *el-Bidaye*, c. 13 s. 49; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 190.

vermesi üzerine İbn Yunus'u, askerlerin öldürülmesine sebep olduğu için hapse attı. İbn Yunus bir Dank hapishanesine hapsedildi.²⁰¹

4.6. Vezir Said B. Hadîde

Said b. Hadîde H. 584/M. 1184 yılında vezirliğe getirildi. Atlas gömleği, sarık, uzun elbiseden oluşan vezirlik elbisesi kendisine giydirildi. Kendisine süslü bir kılıç ve Halifenin atlarından bir at verildi. Devlet erbabıyla birlikte Halifenin makamından Vezirlik makamına atıyla geçti ve Müizzüddin olarak nitelendirildi.²⁰²

Müizzüddeve Said b. Hadîde bir muhaddis idi. Fakih Ebü'l-Hayr Ahmed b. İsmail el-Kazvî'nden hadis dinlemiş, aynı zamanda kendisinden ve İbnü'l-Cevzî'den hadis nakletmiştir.²⁰³ Öyle görünüyor ki o icazet verebilecek bir muhaddis olmuştur. Alimlere ve salihlere oldukça yakındı, onlara çokça iyiliklerde bulunurdu. Şeyh Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, evinde oturup ona vaaz eder ve onu överdi.²⁰⁴ Aynı şekilde Nizam Vaizü'l-Belhî Muhammed b. Abdullah da öyle idi.²⁰⁵ Tüm bunlara rağmen, İbn Hadîde bilgisiz ve yazma noktasında zayıf olduğu söylenmiştir.²⁰⁶

Halife, Vezirlik için Kutba bin Amir bin Hadîde el-Ensari'nin soyundan olduğu söylenen ve aslen Kerh'ten olan Said bin Hadîde el-Ensari'yi seçti.²⁰⁷ Gençliğinde Bağdat'ta yaşadı, prestijli, para ve edep sahibi, hali vakti yerinde insanlardan biri oldu.²⁰⁸ Vezirlik öncesi yönetim ile iyi ilişkileri vardı. Nitekim Divan ile Irak arasında defalarca elçilik yapmıştı.²⁰⁹ İbn Hadîde, müsamahakâr, cesur, mütevazî, kendisine minnettar olunan, çokça iyiliklerde bulunan biriydi.²¹⁰ Görünüşe göre İbn Hadîde yöneticilik görevini iyi bir şekilde yerine getirmiştir. Şam'a bir elçi göndererek Veliaht İddetüddin Ebu Nasr Muhammed b. el-İmam en-Nâsır için hutbe

²⁰¹ İbn Recep, *Zeyl*, c. 1 s. 332.

²⁰² Ebu Şâmm, *Zeyl*, s. 85; İbnü'l-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 3 s. 193.

²⁰³ El-Münzirî, Zekiyüddin Ebu Muhammed Abdülazim b. Abdülkavî, *et-Tekmiletü livefeyâtî'n-Nekleti*, 4 cilt, thk. Beşşar İvad Maruf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981, c. 2 s. 276; İbnü'l-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 3 s. 193; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 600-610)*, s. 368.

²⁰⁴ Ebu Şâmm, *Zeyl*, s. 85; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 600-610)*, s. 368.

²⁰⁵ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 474-475.

²⁰⁶ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 600-610)*, s. 368.

²⁰⁷ El-Münzirî, *et-Tekmile*, c. 2 s. 276; İbn Kesîr, *el-Bidaye*, c. 13 s. 72; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 209.

²⁰⁸ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 567-568; Ebu Şâmm, *Zeyl*, s. 85; İbnü'l-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 3 s. 193; es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 15 s. 244; el-Münzirî, *et-Tekmile*, c. 2 s. 276; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam H. 600-610*, s. 368; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 209.

²⁰⁹ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 15 s. 244.

²¹⁰ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 600-610)*, s. 318.

okunmasını istedi.²¹¹ Ancak vezirliği sadece birkaç ay sürdü.²¹² Öyle ki İbn Mehdi, Nikab olarak atanınca, Halife onu tahttan indirip tutuklayana kadar onunla uğraştı. Sonra ondan para istedi ve onu serbest bıraktı. İbn Mehdi vezir tayin edilinceye kadar kendi evinde kalmaya devam etti. Evinde tutuklandı ve işkence etmeye çalıştılar. İbn Hadîde, başındakilere para verip onlarla anlaştı ve saçını sakalını kesip Ezrebican'a gitti. İbn Mehdi azledilene kadar orada kaldı. Daha sonra Bağdat'a döndü ve ihtiramla karşılandı.²¹³ Denildi ki azledilmesinin sebebi; İbn Hadîde vazir olunca İbn Yunus onun evine sığındı. Halife bunu öğrenince İbn Hadîde'ye onun nerde olduğunu sordu o da Tikrit'te olduğunu söyledi. Halife bunun üzerine İbn Yunus'un onun evinden devleti idare ettiğini düşündü. Ancak öyle görünüyor ki görevden alınmasının sebebi, İbn Mehdi'nin halifenin yanında İbn Hadîde'e karşı girdiği çabalardan kaynaklanmaktadır. İbn Hadîde H. 616 / M. 1219'da öldü. Kufe'de İmam'ın yanına gömüldü.²¹⁴

4.7. Vezir Mecdüddin B. El-Kasâb

Halife, H. 585 / M. 1189'da Mecdüddin bin el-Kasâb'ı naib olarak seçti.²¹⁵ İbn Kasâb aslen yabancıydı ve Şirazlıydı.²¹⁶ Babası pazarda et satan bir kasaptı.²¹⁷ Hilafetle olan ilişkisi erken dönemlere kadar uzanmaktadır. İlk hizmetini Huzistan vilayetinde yapmıştı.²¹⁸ Öyle görünüyor ki oradaki görevini en iyi şekilde yerine getirmiştir. Halife onu H. 584 / M. 1188'de Divanü'l-İnşa'nın başına getirdi.²¹⁹ Burada da görevini en iyi şekilde yerine getirdi. H. 585 yılında divanların tümü ona devredildi. Naibliği döneminde rey sahibi ve kararlıydı.²²⁰ Döneminin insanlarına yöneticilik

²¹¹ Ebu Şâmmе, *er-Ravdateyn*, c. 4 s. 65.

²¹² Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 600-610), s. 368.

²¹³ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 526, 568; Ebu Şâmmе, *Zeyl*, s. 54, 85; İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 3 s. 193; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 15 s. 181; Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* (H. 600-610), s. 9, 368, c. 3 s. 153; İbn Kesir, *el-Bidaye*, c. 3 s. 72; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 209; İbnü'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerât*, c. 5 s. 32.

²¹⁴ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 568; Ebu Şâmmе, *Zeyl*, s. 54, 85; İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 324; el-Münzirî, *et-Tekmile*, c. 2 s. 276; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 15 s. 181; İbn Kesir, *el-Bidaye*, c. 3 s. 72; İbnü'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerât*, c. 5 s. 32.

²¹⁵ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* H. 580-590, s. 42.

²¹⁶ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 450; Ebu Şâmmе, *Zeyl*, s. 9; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 139.

²¹⁷ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 324; Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 323, *Tarihü'l-İslam* H. 590-600, s. 112; İbn Kesir, *el-Bidaye*, c. 13 s. 14.

²¹⁸ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam* H. 590-600, s. 111.

²¹⁹ İbnü'd-Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 138, *el-Muhtasar*, c. 1 s. 54; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 4 s. 168; Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 323.

²²⁰ El-Ğessânî, *el-Esced*, s. 239; es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 4 s. 168.

yaptı ve zamanının, heybet, azim, gurur ve dahi adamlarından biri oldu.²²¹ Bu yüzden Abdullah b. el-Hüseyin el-Ebkerî el-Bağdadî onun hakkında şöyle demiştir:

Sizden önce zaman tatsız iken

Sizinle birlikte tatlandı zaman

Ölen fazilet ve iyiliği ihya etmek için yaşadın sen.²²²

Huzistan melikinın ölmesinden sonra çocuklarının ihtilaf etmesi üzerine İbn Kasâb Halifeden, askerlerle birlikte oraya gidip bölgeyi almak için izin istedi. İbn Kasâb H. 587 / MS 1191'de bir ordunun başında Huzistan eyaletine doğru yola çıktı. İbn Kasâb orada belli bir süre hizmet ettiğinden dolayı bölgeyi iyi tanıyor ve ülkeye nerden gireceğini iyi biliyordu. Bölgeye ulaştığında bölge halkıyla aralarında mektuplaşmalar ve savaşlar yaşandı. Bu savaşlar sonrasında Tüster ve birçok bölgeyi ele geçirdi. Ve Ben-i Şemle Bağdat'a gönderildi.²²³ Halifenin H. 590/M. 1193 yılında İbn Kasâb'ı Vezir olarak atamasında bu başarılarının etkisi olmuştur. Bu şekilde hem kılıç hem de kalem gücünü de kendisinde toplamıştı.²²⁴ İkinci defa ordunun başına geçti. Katla' İnanc'ın yardımıyla Horkan, Mezdevan, Save, Damegan, Bestam, Cürcan ve askerlerinin çoğunun öldürüldüğü Rey bölgesi ele geçirdi.²²⁵ Aynı zamanda şehir halkına da saldırdı ve daha önce hiç görülmemiş bir zulüm ortaya koydu.²²⁶ Daha sonra da Hemezan'a yöneldi ve gitmeden önce Hevarizmşah'a Darü'l-Hilafe'den geldiğini haber verdi ve kendisini itaat ve şükran ile karşılamasını istedi. Bu yüzden onun siyaseti kötü yönetim ve acelecilik ile vasıflandırıldı.²²⁷ Vezir

²²¹ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 324; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 323; İbn Kesir, *el-Bidaye*, c. 13 s. 14.

²²² İbn Müflih, *el-Kasdü'l-Erşed*, c. 2 s. 31.

²²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 12 s. 109; Sıbt, *Mir'ât*, c. 8 s. 330; El-Ğessânî, *el-Esced*, s. 229; İbnü'd-Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 139; İbnü'l-Verdî, *Tarihu İbnü'l-Verdî*, c. 2 s. 158; ebü'l-Fidâ, *el-Câmiü'l-Muhtasar*, c. 2 s. 178; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 312-313; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 216, *Tarihü'l-İslam H. 580-590*, s. 90, *H. 590-600*, s. 125; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 645, el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Meâsirü'l-İnâfe fî Mealimi'l-Hilafe*, 3 cilt, thk. Abdüssettar Ahmed, Alemü'l-Kitab, Beyrut, s. 58; Faruk Ömer, *Tarihu'l-İrak*, s. 339.

²²⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 12 s. 109; İbn taktakî, *el-Fahrî*, s. 324; İbnü'd-Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 138; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 645.

²²⁵ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 324; İbnü'd-Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 139; ebü'l-Fida, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 2 s. 179; İbnü'l-Verdî, *Tarihi*, c.2 s. 158; es-Süfdî, *el-Vaffî*, c. 4 s. 168; en-Nüveyri, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 363, ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 323, *Tarihü'l-İslam H. 590-600*, s. 5, İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 12; el-Kalkaşendî, *Meâsir*, c. 2 s. 58-59.

²²⁶ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 522-523.

²²⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 12 s. 108; İbnü's-Sâii, *el-Câmiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 35; İbnü'l-Fuvâtî, *Tehîs*, c. 4 s. 117; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 15 s. 219, 331, *Tarihü'l-İslam, H. 580-590*, s. 94; es-Süfdî, *el-Vâffî*, c. 13 s. 429.

Hemezan'a yaklaştığında Hevarizmşah'ın elçisi gelerek sulh istedi ancak vezir kabul etmedi. Bunun üzerine Hevarizmşah Veziri öldürmek için Hemezan'a yöneldi. Bu esnada vezir hasta idi ve H. 592/M. 1195'te Hemezan'da vefat etti. Vezirin ölümünden sonra Hevarizmşah ile karşı karşıya gelen halife ordusu kaçmak zorunda kaldı. Hevarizmşah İbn Kasâb'ın kabrini açarak kafasını kesip Horasan bölgesinde gezdirdikten sonra Havarizm'e götürdü.²²⁸ Başka bir rivayete göre de Halife Nasır döneminde Hevarizmşah ile muhalefet eden kişi ebu Fadl Ali b. Ahmed İbnü'l-Beydânî. Ancak bu rivayeti destekleyen bir bilgiye kaynaklarda rastlayamadık.²²⁹ Çabasından dolayı İbn Kasâb savaş dâhisi ve tecrübeli olarak vasıflandırıldı. Öyle ki Halife Nasır onu şöyle övüyordu: "onun görüşü kabul olsaydı yenilgi olmayacaktı."²³⁰ İbn Neccar onun hakkında şöyle demektedir. "O kadar zeki ve savaş stratejisi o kadar iyidir ki vasfetmek mümkün değil."²³¹ Gösterdiği çaba sebebiyle Halifenin ve Devlet erbabının takdirini kazandı. Öyle ki H. 604/M. 1207 yılında kızı vefat ettiğinde Kasr-ı Şerif camisinde cenaze namazını kılmasına izin verildi. Kızının cenazesine İlim ve devlet erbabı katılmıştı.²³² İbn Kasâb'tan sonra oğlu Şemsüddin ebü'l-Fadl Ahmed vizaret naibi olarak atandı. İyi bir yazar ve güzel bir genç idi. Ancak babası öldükten sonra halife onu azletti.²³³

H. 585/M.1189 yılında Mecdüddin b. el-Kasâb merasim düzenlenmeden Naib olarak görevlendirildi.²³⁴ H.590/M. 1193 yılında ise Vezir olarak atandı. Hücretü Şerifeye geldiğinde Halife kendisine şöyle hitap etti: "ey Mecd seni kapımın arkasındaki görevle görevlendirdim ve bu görevi senin zimmetine verdim, şimdi nasıl uygun görüyorsan öyle yap." Sonra devlet erbabı huzurunda vezirlik elbisesini ona giydirdi. Kendisine uygun bir binek verdi. Ve ona ahid teslim etti. İnsanlar onunla birlikte divana kadar yürüdü. Vezirlik makamına oturduktan halifeye şükran mektubu yazdı.

²²⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 112; el-Ğesânî, *el-Esced*, s. 230-232; ebu Şâmm, *Zeyl*, s. 8-9; İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, 324, İbnü'd-Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 139; es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 4 s. 169; en-Nüveyri, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 313; İbnü'l-Verdî, *Tarihu İbnü'l-Verdî*, c.2 s. 158; ez-Zehebî, *el-İber*, c. 3 s. 106, *Siyer*, c. 21 s. 324, *Tarihü'l-İslam*, H. 590-600, s. 5-6, 112; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 645.

²²⁹ Gıyaseddin b. Hemmamüddin, *Düsturü'l-Vüzera*, trc. Harbî Emin Süleyman, el-Heyetü'l-Misriyetü'l-Âmm, lî'l-Küttâb, 1980, s. 209.

²³⁰ Ebu Şâmm, *Zeyl*, s. 9; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 139.

²³¹ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam*, H. 590-600, s. 112.

²³² İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 251.

²³³ Ebu Şâmm, *Zeyl*, s. 9; İbnü'd-Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 139; es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 8 s. 63; Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam*, H. 590-600, s. 125.

²³⁴ Ebu Şâmm, *Zeyl*, s. 85; İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 3 s. 193.

Bu mektubu da hacibü'l-Bab ebu Kasım el-Hasan b. Nasr b. en-Nakıd Halifeye arz etti. Halifeden de Vezirin kuvvetini güçlendirecek şekilde cevap geldi. Ondan sonra vezir cemaatle birlikte evine gitti²³⁵ ve evinin kapısına muhafız koyuldu.²³⁶ Mecdüddin yazı yazma konusunda oldukça maharetliydi.²³⁷ Ebu Saadât İbn eş-Şeceri'nin yanında edebiyat ve Nahiv okumuştur.²³⁸ Belig ve edip olarak vasıflandırılmıştır.²³⁹ İlimlerle iştiğal ederek büyüdü, özellikle hesap ve ölçü bilimleri²⁴⁰. Şiir, nesir, belagat konusunda olan maarifeti ve zekasının sebebiyle zamanının insanı olarak vasıflandırılmıştır.²⁴¹ Nitekim babasının ölümü üstüne şu mersiyeyle kaleme almıştı:

Seni ve belanın yaratıcısını hatırladığımda

Yüzünün güzelliğiyle reddedilmeyen bir şey gelmiştir.²⁴²

Bağdat'tan çıkarken oğluna İbn Yunus hakkında şu kasideyi yazmıştır:

Ey ateşi saklayan Ebu Saibi, Hilfü'l-Füdulu ve Hamak'ı al!

Onu zebanilere bırakma çünkü onları güzel diliyle kandırır.²⁴³

Ve çoğunluk Mütenebbi şiirlerini tekrarlayarak okuyordu. Onlardan birisi:

Öyle bir kadı ki birbirine benzeyen iki mesele geldi mi

Su ve sütü birbirinden ayırabilecek görüşe sahip idi.²⁴⁴

²³⁵ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam*, H. 580-590, s. 42.

²³⁶ İbnü'd-Debisî, *Zeyl*, c. 2 s. 138; Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam*, H. 580-590, s. 95.

²³⁷ İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 1 s. 54, *Zeyl*, c. 2 s. 138.

²³⁸ Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 9; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 139.

²³⁹ Ez-Zehebî, *el-İber*, c. 3 s. 106, *Tarihü'l-İslam*, H. 590-600, s. 111; İbnü'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerat*, c. 4 s. 311.

²⁴⁰ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 324.

²⁴¹ Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 21 s. 323,

²⁴² Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam*, H. 590-600, s. 112; es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 4 s. 168.

²⁴³ Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 9.

²⁴⁴ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 4 s. 169; Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam*, H. 590-600, s. 112

4.8. Naibü'l-Vezir: Ebu Talib Ali B. Ali B. El-Buharî

H. 592/M. 1195 yılında Ebu Talib Ali b. Ali b. el-Buharî, Halife Nasır tarafından Naib olarak seçildi. İbnü'l-Buhari olaylar hakkında bilgisiyle, zekasıyla ve iyi yönetimiyle temayüz etmişti. Ancak hüküm yöntemi beğenilmiyordu ve iyi bir sirete de sahip değildi.²⁴⁵ İbnü'l-Buharî H. 594/M. 1197 yılında azledildi.²⁴⁶

Ebu Talib Ali b. Ali b. el-Buharî adalet ve fıkıh ailesinden biriydi. Bağdat'ta büyüdü ve ebü'l-Kasım b. Fadlân ve Es'ed el-Mehinî'nin elinden Şafii fikhını öğrendi. Ebü'l-Vakt İbn biddülevvel ve babasından ve diğerlerinden hadis aldı ancak nakilde bulunmadı.²⁴⁷ Tartışma konusunda iyiydi ve başka ilimlere de sahipti.²⁴⁸ Şair idi ve güzel şiirlere sahipti. Onlardan biri:

Çirkini isteme ve ondan uzak dur

İyi birini bulursan ona iyiliklerde bulun

Eğer bir düşman sana tuzak kurar da sen cevap vermezsen

Düşmanların tuzaklarından kurtulacaksın²⁴⁹

4.9. Naibü'l-Vezir: Ebü'l-Kasım El-Hasan B. En-Nâkid B. Kanber

Halife Nasır, Ebü'l-Kasım el-Hasan b. en-Nâkid b. Kanber'i naib olarak atadı ve devlet memurlarına, ona Naibü'l-Vizare olarak müracaat etmelerini söyledi.²⁵⁰ İbn Nakid devlet idaresinde oldukça etkili olmuştu. İbn Nakid Sultan Selahüddin'e, elçilerinin geciktiği konusunda ve Kadı Fadıl'ı divana göndermesini tavsiye etmesi için bir elçi gönderdi.²⁵¹ Vaiz Muhammed b. Abdullah İbni'z-Zarîf Şeriata aykırı hareketler sergileyince İbn Nakid bunu hemen Halifeye bildirdi. Sonra İbn Nakid onu minberden indirecek ve ülkeyi terk etmesini isteyecek birini gönderdi.²⁵² H. 597

²⁴⁵ İbn Fuvatî, *Tehlîs*, c. 4 s. 786; İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c. 3 s. 301; el-Münzirî, *et-Tekmile*, c. 1 s. 281; el-Esnevî, *Tabakat*, c. 2 s. 174; Es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 21 s. 338; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 17.

²⁴⁶ İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 250.

²⁴⁷ Es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 21 s. 338; el-Esnevî, *Tabakat*, c. 2 s. 174; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 17; İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c.3 s. 301.

²⁴⁸ El-Münzirî, *et-Tekmile*, c. 1 s. 281; İbnü'd-Debisî, *el-Muhtasar*, c.3 s. 301.

²⁴⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 17

²⁵⁰ İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 250.

²⁵¹ Bahaeddin, ebü'l-Mehasin Yusuf b. Rafi, *en-Nevadirü's-Sultaniyye ve'l-Mehasinü'l-Yusufiyye ev Siretü's-Selahüddin*, thk. Cemalüddin eş-Şeyyal, el-Müessesetü'l-Mısriyye, Darü'l-Mısriyye, 1964, s. 238-239.

²⁵² Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 474-475.

yılına kadar görevine devam etti. Azledildiğinde divan işleri İbn Mehdi'ye devredildi. İbn Nakıd da Mahzen valisi olarak atandı.²⁵³ Valiliği döneminde karpuz yolunda büyük bir ev yaptı. Bu sebeple kötü siretli oldu ve halife o evi yıktırıp onu cezalandırdı. H. 604 yılının ramazan ayında cesedi çıkarıldı ve Meşhed'de Darü't-Tin'de defnedildi.²⁵⁴

4.10. Vezir NASİRÜDDİN NASİR B. MEHDÎ

Halife, Nasirüddin Nasır b. Mehdî'yi H. 597 yılında naib olarak atadı.²⁵⁵ Ailesi Rey'den büyük bir aileydi. İbn Kasâb Rey'i ele geçirince Bağdat'a gitti.²⁵⁶ İbn Mehdi iyi insanlardan biriydi ve devlet idaresinde etkiliydi.²⁵⁷ H. 597 yılında Taştekin Huzistan'dan geldiğinde onu iyi bir şekilde karşıladı.²⁵⁸ İmam Nasır'ın annesi Zümrüde hatun öldüğünde İbn Mehdi cenaze namazı için yürüyerek Darü'l-Hilafe'ye geldi. Halife, Dicle nehrinden annesinin türbesine kadar yürümeyi emredince İbn Mehdi yürümekten neredeyse helak olacaktı. İbn Mehdi ve devlet adamları taziye boyunca taziye elbiseleriyle türbeye gidip geliyorlardı.²⁵⁹ Halife, böbrek taşı hastalığını yakalanıp Ebu Nasr b. el-Mesicî onu tedavi edince İbn Mehdi kendisine bin dinarı ödül olarak gönderdi.²⁶⁰ Halife, İbn Maristaniyye'yi Tiflis Kerc'e elçi olarak gönderdiğinde İbn mehdi ona kıyafet giydirerek ikramda bulundu ve devlet erbablarını onunla birlikte çıkardı.²⁶¹ İbn Mehdi'nin devletteki gücü arttı. H. 599 yılında Horasan'dan yeğeni gelince onu devlet erbabıyla birlikte bir törenle karşıladı.²⁶² Devletteki konumu sebebiyle Ebu Nasr'ın veliahtlıktan azledilip yerine oğlunun tayin edilmesinde etkili oldu. İbn Mehdi, devlet erbabını topladı ve veliaht'ın yazısıyla yazdığı ve Veliaht'ın veliahtlığı, aciz olduğundan dolayı bıraktığını bildiren mektubu onlara arz etti. Bu mektuptaki yazının veliaht'ın yazısı olduğuna dair iki tane de adil şahit getirdi. Daha sonra da bölgelere haber vererek

²⁵³ İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 250-251.

²⁵⁴ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 536; İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 251; Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 61-62.

²⁵⁵ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 476; İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 325; Yahya Ahmed Abdülhadî, *Abbasi'nin Son Dönemlerinde (H. 575-656) Bağdat'ta Gençlik*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ürdün Üniversitesi, Umman, 1992, s. 25-26.

²⁵⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 276; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam H. 610-620*, s. 385.

²⁵⁷ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 325.

²⁵⁸ İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 47.

²⁵⁹ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 514; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam H. 590-600*, s. 386.

²⁶⁰ Müveffiku'd-Din ebü'l-Abbas Ahmed b. el-Kasım el-Hazrecî, *Uyunü'l-Enba fî Tabakati'l-Ettibai*, thk. Nezar Rıza, Darü Mektebetü'l-Heyât, Beyrut, 1970, s. 404; Es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 15 s. 211.

²⁶¹ Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 34.

²⁶² İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 98-99.

veliaht'ın ismini hutbelerden ve sikkelerden düşürmelerini istedi.²⁶³ H. 602/M. 1205 yılında Halife, İbn Mehdi'nin bu çabasına karşılık onu Naiblikten vezirliğe terfi ettirdi.²⁶⁴ Vezirlik işlerini devraldığında, bu işe olan yatkınlığı sebebiyle tüm işleri başarıyla yerine getiriyordu.²⁶⁵ Ancak vezirlik döneminde sireti kötüleştii. Öyle ki halkın ve askerlerin kalplerini Nasır'a karşı ifsad etti ve bölgedeki meliklere Nasır'ı nefret ettirdi.²⁶⁶ İbn Mehdi Bağdat halkını bazen korkutarak bazen de öldürerek cezalandırıyordu ve hiç kimse bu durumu halifeye haber edemiyordu.²⁶⁷ Vezirlik döneminde gösterdiği zorbalıkların birçok örneği vardır. Onunla Halifenin azatlısı Kaştamer arasında anlaşmazlık çıkınca Halife, İbn Mehdi için Kaştamer'i Ram Hürmüz'e gönderdi. Başka bir görüşe göre de Halife, Kaştamer'e boyun eğmesi için bir ordu gönderdi ve H. 603/M. 1206 yılında Kaştamer'i hezimete uğrattı. Ancak Kaştamer, görevine geri döndü ve İbn Mehdi tarafından ikramla karşılandı.²⁶⁸ İbn Mehdi, Düceyl bilgesinin işleri için İbn Save en-Nesranî'yi görevlendirdi. Orada İbn Save'nin sireti kötüleştii. Çünkü Müslümanlara musallat oldu ve onlara zulmediyor ve öldürüyordu. Bölgeni tüm vergilerini İbn Mehdi'ye gönderiyor İbn Mehdi de o vergilerden istediği kadarını alıp geri kalanını Halifeye gönderiyordu. Halife İtamiş'ı Dakuk ve Düceyl bölgesinde görevlendirince İbn Mehdi korktu. İbn Save ve İbn Mehdi İtamiş'ı zehirlleme konusunda anlaştı. İtamiş zehirlendi ve Bağdat'a döndükten birkaç gün sonra vefat etti. Halife durumu öğrenince, İbn Save'ye İtamiş'ın askerlerine teslim olmasını emretti. İbn Mehdi İbn Save'yi infazdan kurtarmak istedi ancak başarılı olamadı. İtamiş, Halifeye yakın biriydi ve İbn Mehdi ondan korkuyordu. Hac emiri Vechü's-Seb', İbn Mehdi'nin korkusundan Şam'a kaçtı. Şam'a gelince melik kendisini karşıladı ve kendisine iyilikte bulundu.²⁶⁹ İbn Mehdi

²⁶³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 205-206; Sıbt, *Mir'ât*, c. 8 s. 522-523; İbn Vâsıl, *Mefrec*, c. 3 s. 168-169; Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 50-51; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 6 s. 311-312; en-Nüveyrî, *Nihaye*, c. 23 s. 315; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam H. 620-630*, s. 85, *Siyer*, c. 22 s. 194, ed-Devadar, *Kenzü'd-Dürer*, c. 7 s. 185; İbnü'l-Fürat, *Tarihu İbnü'l-Fürat*, c. 1 s. 26.

²⁶⁴ Sıbt, *Mir'ât*, c. 8 s. 525; İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 168-169; Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 52-53; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 223-224.

²⁶⁵ İbn Tiktaka, *el-Fahrî*, s. 325.

²⁶⁶ Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 194.

²⁶⁷ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam H. 620-630*, s. 85.

²⁶⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 456; İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 206-207; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 645.

²⁶⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 208; İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 192; Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 55; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 15 s. 489; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam H. 600-610*, s. 13, *H. 620-630*, s. 241; İbnü'l-Fürat, *Tarihu İbnü'l-Fürat*, c. 1 s. 51; İbn Tağarrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 191-192; İbn Fehd, *İthafü'l-Verâ*, c. 3 s. 5-6.

kölesi Ak Senkar'ın Halifeye, İbn Mehdi'nin acemlerle haberleştiğini bildirince İbn Mehdi Ak Senkar'ı zehirledi.²⁷⁰ İbn Mehdi Kadı Abdurrahman b. Hüseyin el-Hanbelî'yi zekasından ve faziletinden dolayı kıskanınca, Halifenin kadıya verdiği emirleri değiştirip hapsedilmesine ve Taştekin hapishanesinde ölmesine sebep oldu.²⁷¹ Çirkin siyasetine rağmen H. 605 yılında Halife onu vekili olarak tayin etti.²⁷² Vizarete bulunduğu konumda devam ediyordu.²⁷³ Bölge emirleriyle iyi ilişkileri vardı. En-Nasır Davut b. Muazzam İsa Bağdat'a gelince İbn Mehdi ona bir meclis kurdu. Ona bir kıyafet giydirdi ve değerli hediyeler takdim etti. Aynı zamanda İbn Mehdi, En-Nasır Davut b. Muazzam İsa ve iki amcası Melik el-Kâmil ve el-Eşref'in arasını düzeltti.²⁷⁴ Ancak bazılarına göre, vezirliği döneminde insanlar arasında iyi bir sirete sahip idi ve onlara karşı iyi davranır mallarına karşı bir kötülük yapmazdı.²⁷⁵ Ancak Halife, yaptığı bazı işlerden dolayı ondan nefret ettiği için H. 605/1207 yılında ya da H. 604/M. 1206 yılında, onu tutukladı.²⁷⁶ Tutuklanmasının sebebi hakkında farklı rivayetler vardır. Denildi ki zorba, zalim ve merhametsiz olduğu için tutuklandı. Öyle ki hapse attığı kişilerden kurtulan insanlar çok azdır. Şöyle bir olay anlatılır: “biri hapiste olan birisi için şefaati istemiş. İbn Mehdi de kaç yıldır mahbus olduğunu sormuş o da beş yıldır hapiste olduğunu söylemiş. Bunun üzerine İbn Mehdi şöyle demiş: o mahpus değil, bizim için mahpus, elli yıldır hapiste olmandır.²⁷⁷ Denildi ki el-Mekîn el-Kummî Halifeye giderek, İbn Mehdi'nin hilafette gözü olduğunu, kendisinin alevi olduğunu ve hilafete en layık kişi olduğunu düşündüğünü, aynı zamanda bir ordu oluşturup Bağdat'a karşı ayaklanmaları için Horasan'daki ailesine hurma sepetleriyle para gönderdiğini söylemiştir.

Bu konu hakkında Yakup b. Sabır el-Mencenikî şöyle demiştir:

Ey dostlarım halife Ahmed'e deyin ki

Dikkatli ol! umarım ki kötülüklerden kurtulursun, sen ne yapıyorsun!

²⁷⁰ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 536; Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 61.

²⁷¹ Sibt, *Mir'ât*, c. 8 s. 531; Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 58; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 15.

²⁷² İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 167.

²⁷³ Ahmed b. Ali ed-Davudî el-Hesenî, *Ümdetü't-Tâlib fî Ensâbi Âli ebi Tâlib*, thk. Nezar Rıza, Darü Mektebeti'l-Heyât, Beyrut, s. 62.

²⁷⁴ İbn Fuvatî, *el-Hevâdis*, s. 79.

²⁷⁵ İbnü'l-Fürat, *Tarihu İbnü'l-Fürat*, c. 1 s. 61-62; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 52.

²⁷⁶ İbn tıktaka, *el-Fahrî*, s. 326.

²⁷⁷ Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 60.

Bu senin vezirinin iki işinin içinde senin hilafetin kaybolacaktır

Eğer gerçekten Ali'nin ailesinden ise

Demek ki hilafeti istiyor

Eğer bu iddia doğru değilse bile

Onun yaptıkları bile hilafetini yok edecektir²⁷⁸

Denildi ki İbn Mehdi bir gün divanda otururken eline mühürlü ve kapalı bir yazı düştü ancak onu açmaya cüret edemedi. Açması için onu halifeye gönderdi. İçinde şunlar yazılıydı:

Ey yalancı! İddia ettiğin şeyde doğruysan

Sen Nebi'nin neslinden değilsin

Yezide, yaptığı kötü işten dolayı kimse zarar veremedi

Allah bile onunla savaşmadı

Allah bir şeyi kökünden yok edebilirdi

Allah'ın kudreti buna yeterdi

Allah seni de insanlar senden bahsetsin

Ve ibret alsınlar diye bıraktı

Bu da sonunun sebebiydi. Çünkü Halife dedi ki; eğer ziraatı ve nesli helak etmeselerdi bu şiiri yazamazlardı.²⁷⁹ Denildi ki, üç yüz deve yükü hurma sepeti gönderdi ve her sepetinde bin dinar vardı. Halifenin bazı adamları bu develerle karşılaştı ve bu kervandan biraz hurma istediler ancak kervandakiler bunu kabul etmedi. Ancak karşı taraf ısrar edip iki sepeti alıp kendi aralarında paylaştıklarında paraları görmüşler. Bunun üstüne develere el koydular ve durumu halifeye bildirdiler. Bunun üzerine halife de veziri azletti.²⁸⁰ Denilir ki Sultan Selahüddin onun azledilmesini istedi. Çünkü o sultanın bazı lakaplarını dile getirmiyordu. Özellikle Selahüddin, Ubeydiye devletini ortadan kaldırıp Halife Nasır adına hutbe

²⁷⁸ Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 60; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 52.

²⁷⁹ Sıbt, *Mirât*, c. 8 s. 533-534; Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 60; İbn Fuvatî, *el-Hevâdis*, s. 10.

²⁸⁰ El-Hamevî, *et-Tarihu'l-Mansurî*, s. 70.

verdi. Bu yüzden bazı elçileri darü'l-Hilafete gönderdi. Elçi, Halifeye yalnız iken söz ile söylemesi gerektiği bir mesajının olduğunu söyledi. Elçi Halifeyle yalnız kalınca şöyle dedi: “köle Yusuf b. Eyyub yeri öperek İbn Mehdi’nin azledilmesini istiyor. Eğer azledilmez ise ben şimdi birini hapisten çıkarıp Mısır ve Şam diyarının halifesi ilan edeceğim.” İşte bu azledilmesinin sebebiydi.²⁸¹ Denildi ki Halifenin memlûklerinin siyaseti sebebiyle azledildi. Özellikle Şam’a kaçan Vechü’s-Seb’ olarak bilinen Müzaferüddin Senkar’ın ve Halife memlûklerinin en özellerinden biri olan ve Deskan’a kaçan Kaştemer sebebiyle azledildi. Kaştemer Halifeye dedi ki, Vezir İbn Mehdi, Halifenin memlûklerinden hiçbirinin halifeye hizmet etmesini istemiyor.²⁸² Katibü'l-Mahzen, İbn Mehdi’nin memlûklere yönelik siyasetini Halifeye bildirdi.²⁸³ Öyle görünüyor ki azledilmesinin sebebi, Halifenin yanındaki yüksek konumu sebebiyle kıskanılmasıdır. Halife onu tutuklayınca hilafet hazinesinde bulunmayan paralar onda bulunmuştur.²⁸⁴ Azledilince halifeye durumu şöyle açıkladı: “bu paraların ne bir dinarı ne de bir dirhemi benim. Hepsi halifenindir.” Dedi. Ancak hizmet ettiği dönem boyunca çaldığı malların değeri beş yüz bin dinar değerindeydi. Halifeden tüm malları almasını ve kendisini bırakmasını istedi. Halife de dedi ki bu malları senin hizmetine karşılık olarak verdim ancak insanlar bu konu hakkında çokça konuştu. Halife ona bir seçim yapmasını istedi. Mehdi düşmanlardan korunmak için Halifenin yanında kalmayı tercih etti ve darü'l-Hilafe’de kalmayı tercih etti.²⁸⁵

4.11. Ebü'l-Bedr Muhammed B. Emsînâ

H. 604/M. 1207 yılında Halife, Ebü'l-Bedr Muhammed b. Emsînâ’yı Vezir naibi olarak atadı.²⁸⁶ Vasıt şehrinin Camide bölgesinin Vetaih köylerinden birinden idi. Çocuk yaşlarda Vasıt’a geldi ve orada yetişti.²⁸⁷ Naiblik görevi süresince güzel

²⁸¹ Ahmed b. Ali ed-Davudî el-Hesenî, *Ümdetü't-Tâlib*, s. 63.

²⁸² İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 322; İbn Vâsıl, *Mefrec*, c.3 s. 178-179; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 315-316; İbnü'l-Fürat, *Tarihu İbnü'l-Fürat*, c. 1 s. 62-63; İbn Sibât, *Sıdkü'l-ehbâr*, c. 1 s. 245.

²⁸³ Sıbt, *Mir'ât*, c. 8 s. 531.

²⁸⁴ İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 220-221; Ebu Şamme, *Zeyl*, s. 60; İbn tıktaka, *el-Fahrî*, s. 326.

²⁸⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 315-316; İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 322; İbn Vâsıl, *Mefrec*, c.3 s. 178-179; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 315-316; ed-Devadar, *Kenzü'd-Dürer*, c. 7 s. 164; İbnü'l-Fürat, *Tarihu İbnü'l-Fürat*, c. 1 s. 62-63.

²⁸⁶ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 277; İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 221; İbn Fuvatî, *Tehlîs*, c. 4 s. 304; İbn Debisî, *Zeyl*, c. 1 s. 147; es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 2 s. 109; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 316.

²⁸⁷ İbn Fuvatî, *Tehlîs*, c. 4 s. 304; İbn Debisî, *Zeyl*, c. 1 s. 147.

ahlaklı, bolca iyiliklerde bulunan, iyi siret sahibi ve şîaya meyleden biri idi.²⁸⁸ İyi biri olarak vasıflandırılmasına rağmen otoritesi güçlü biri değildi²⁸⁹ ancak görevini iyi bir şekilde yerine getiriyordu. Öyle ki Dicle nehri taşıp Baba Kolza tarafından Bağdat bölgesine girmeye başlayınca İbn Emsînâ ve İzeddin el-Şerâbi taşkını önlemek için bölgeye gittiler ve başarılı olana kadar geri dönmediler.²⁹⁰ H. 605/M. 1208 yılında az bir cemaatle Hedise Ceride'ye gitti ve oradaki divan görevlilerini azlederek tüm görevleri Emir ebü'l-Hasan b. el-İmamü'n-Nasır'ın vekillerine verdi.²⁹¹ Aynı yıl, şehrin durumuna bakmak için Vasıt şehrine gitti. Daha sonra da isyan çıkaracağına dair haberi yayılan Emir Kutbeddin Sencer'in bu durumunu düzeltmek için Tester'e gitti.²⁹² İbn Emsînâ H. 605/M. 1028 yılında azledildi.²⁹³

Ebü'l-Bedr Naip olmadan önce Divan işlerinde kâtip olarak çalışmaktaydı.²⁹⁴ Emirlere, özellikle Basra Emiri Tuğrul'a hizmet ediyordu. H. 594/M. 1197 yılında Zimam Divanında Nazar görevine tayin edildi. Bu görev kendisine, Naibü'l-Vizare Sahibü'l-Mahzen Şerefüddin Ebü'l-Kasım tarafından verildi. İbn Emsînâ, İbn Mehdî H. 604/M. 1208 yılında vezirlikten azledildikten sonra Naibü'l-Vezir olarak atandı.

İbn Emsînâ, iyi bir kâtip idi, güzel bir yazıya sahipti²⁹⁵ ve ilim meclisleri vardı. Nitekim H. 606/M. 606 yılında Kadı Necmeddin münazara için Bağdat'a gelince İbn Emsînâ sağına oturdu ve Ebu Hanife'nin, çocuk ve delilerin mallarından zekât verilmesi gerektiğine dair görüşü konusunda deliller sundu. Bu güzel tartışmadan sonra kadıya ve arkadaşlarına hediyeler takdim ederek memleketine gönderdi.²⁹⁶

4.12. Mekînü'd-Din Muhammed B. Berez El-Kummî

Halife, Mekînü'd-Din Muhammed b. Berez el-Kummî'yi Naib olarak atadı. Kum'da doğmuş ve aslen oralıdır. Bağdat'ta yetişmiştir. Soyü Miktat b. el-Esved el-Kindî'ye dayanmaktadır. Devlet işlerinde başarılı ve kanunlar konusunda âlim birisi idi.²⁹⁷

²⁸⁸ İbn Fuvatî, *Tehlîs*, c. 4 s. 304-305; es-Süfdî, *el-Vâff*, c. 2 s. 159.

²⁸⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 278; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 316.

²⁹⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 278; İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 230; İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 323.

²⁹¹ İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 264.

²⁹² İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 265.

²⁹³ İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 331.

²⁹⁴ İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 261; İbn Debisî, *Zeyl*, c. 1 s. 147-148.

²⁹⁵ Es-Süfdî, *el-Vâff*, c. 2 s. 109.

²⁹⁶ İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 284.

²⁹⁷ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 326.

Saygılı ve ağır başlı bir siyasetçi idi.²⁹⁸ Melikler ve zorbalar kendisinden korkmakta idi.²⁹⁹ Daha önce kimsenin olamadığı kadar devlete hâkim biri oldu. Kendi döneminin önderiydi.³⁰⁰ Devlet idaresinde oldukça iyiydi. İmam Nasr'ın mevlası Sencer Huzistan'da isyan başlatınca el-Kummî ve İzzeddin eş-Şerabî orduyla birlikte isyanı bastırmak için bölgeye gitti. H. 608/M. 1211 yılında Sencer'i yakalayıp Bağdat'a gönderdi. El-Kummî, Bağdat'ta fakih ve kadılardan oluşan bir meclis kurdu ve meclis Sencer'in idamına karar verdi. Ancak el-Kummi, Halifenin Sencer'i affettiğini söyledi ve ona ikramlarda bulundu. Sencer'i Darü'l-Hilafet'de ailesiyle bir araya getirdi.³⁰¹ H. 610/M. 1213 yılında veliaht Ali vefat etti ve arkasında Müeyyed ve Muvaffak adında iki oğlu kaldı. Halife bu iki çocuğu el-Kummî ile birlikte Tüster'e gönderdi. El-Kummî Huzistanda iki çocuk adına hutbe okuttu.³⁰² H. 615/M. 1218 yılında Bağdat sel tehlikesi yaşayınca el-Kummî emirlerle birlikte oraya giderek insanlarla birlikte şehrin etrafına koruyucu bir set çekti.³⁰³ El-Kummî, farklı görüşe sahip cemaatlerin halifeye biat etmeleri için çok çaba harcadı. H. 609/M. 1212 yılında hacılarla birlikte Mekke Emiri ebu Aziz Katade'ye mal ve hediyeler göndererek taraftarlarının Irak hacılarını yağmalamaları sebebiyle bir özür beyan etmesini istedi. Özrünün kabul edilmesi için de İmam'ın kapısını öpmesini şart koştu.³⁰⁴ Sultan Alaadin Hevarizmşah, Bağdat'ta selçukluların elindeki gücü almak için el-Kummî'yi gizlice saldırması için Cengizhan'ın üstüne gönderdi.³⁰⁵ Sultan Celaleddin b. Sultan Alaeddin ile ilişkileri kötü idi. Öyle ki sultan, divana elçi gönderince el-Kummî'yi yüceltmemesini ve elini öpmemesini emretti. Çünkü sultan, bazı meselelerden dolayı ondan nefret ediyordu. Elçi halifeyle görüşmek için içeri girince el-Kummî'ye saygı göstermeden mesajı halifeye vererek emredildiği şekilde görevini yerine getirdi.³⁰⁶ El-Kummî Halife'ye oldukça bağlıydı. Nitekim Halifenin

²⁹⁸ Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 346.

²⁹⁹ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 1 s. 148.

³⁰⁰ İbn Tiktaka, *el-Fahrî*, s. 328.

³⁰¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 290; İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 333-334; Yakut, *Mücemü'l-Edebâ*, c. 9 s. 188-189; es-Süfdî, *Nüket*, s. 94-95; ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam H. 600-610*; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 646.

³⁰² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 315; İbn Tiktaka, *el-Fahrî*, s. 61; İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 355; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 12 s. 451-452; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 21-216.

³⁰³ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 332; İbnü'l-Ğesani, *el-Esced* s. 357-358.

³⁰⁴ İbn Fehd, Ömer b. Fehd b. Muhammed b. Muhammed, *İthafü'l-Verâ bi Ehbari Ümmü'l-Kurâ*, 3 cilt, thk. Fehim Muhammed Şeltut, Darü'l-Medenî, Cidde, s. 14.

³⁰⁵ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 2 s. 276-277.

³⁰⁶ En-Nesevî, Muhammed b. Ahmed, *Siretü's-Sultan Celaleddin*, thk. Hafız Ahmed Hamdî, Darü'l-Fikri'l-Arebî, 1953, s. 305, 307; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 27 s. 281, 282-283.

yazısına çok benzer bir yazı yazıp el-Kummî'ye bazı emirler gönderince, el-Kummî bunu anladı ve sadece Halifeden gelen emirleri uyguladı.³⁰⁷

H. 606/M. 1209 yılında vezir naibi olarak atandı. Vezirlik elbisesi giydirildi. İnsanlarla birlikte vezirlik makamına yürüyerek makamına oturdu. Halife kendisine çok küçük bir mektup gönderdi. Mektupta şöyle buyurmaktaydı: “el-Kummî bizim naibimizdir. Ona itaat eden bize itaat etmiştir. Bize itaat eden Allah’a itaat etmiştir. Ona isyan eden bize isyan etmiştir ki Allah, cehennemde onun yerini hazırlamıştır.” Bu mektupla el-Kummî'nin konumu yüceltili.³⁰⁸ Daha sonra babü'n-Nubî'nin karşısındaki Darü'l-Vizare'ye geçti. Müeyyidüddin olarak lakaplandırıldı. Naiblik giysilerini değiştirerek divan işlerine başladı.³⁰⁹

El-Kummî ilk olarak İsfahan'da acem sultanlarının yanında bir kâtip olarak hizmet ediyordu. Görevlerini iyi bir şekilde yerine getirdiği için insanlar arasında iyi bir konuma yükseldi. İsfahan'daki bir sultan halifeye bir mesaj göndermek istedi ve bir köle çağırdı. Köle de mesajı götürmek için el-Kummî'nin ona eşlik etmesini istedi. Köle ve el-Kummî Bağdat'a ulaşınca Vezir İbn Kasâb'a mesajı teslim etiler. Vezir onlara cevap verdi. Ancak cevap mesaja uymadı. Çünkü cevapta bir hata vardı. Köle hataya dikkat edememiş ancak el-Kummî cevabın mesaja uygun olmadığını açıklamış. İbn Kasab halifeye yazı yazarak Kummî bir gencin geldiğini ve dikkatini çektiğini haber vererek bu gencin kullanılması gerektiğini bildirmiş. Bunun üzerine halife, el-Kummî'nin Bağdat'ta kalmasını istemiş ve el-Kummî Bağdat'ta kalmaya başlamıştır.³¹⁰ Sahibü'd-Divanü'l-İnşa ebu Talip vefat edince, bu alanda oldukça bilgili olduğu için yerine kâtip olarak el-Kummî geçti.³¹¹ İnşa divanının başına geçince bu alanda oldukça bilgiliydi. İşinde ciddi olduğu için sürekli divanda çalışıyordu.³¹²

³⁰⁷ İbü'l-Eberî, *Tarihu Muhtasar*, s. 241; el-Kantî, *Ahbarü'l-Ülema*, s. 213; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 16 s. 239-240, c. 6 s. 314, *Nüket*, s. 96; el-Kütübî, *Füvât*, c. 2 s. 110-116; Faruk Ömer, *Tarihu'l-Irak*, s. 338.

³⁰⁸ El-Hamavî, ebü'l-Fedail Muhammed b. Ali b. Nazif, *Tarihu'l-Mansurî*, *Tehlisü'l-Keşf ve'l-Beyân fî Hevadisî'z-Zemân*, thk. ebü'l-Ayd Dudu, Matbaatü'l-Hicaz, Şam, 1981, s. 95; İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 153; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 346, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 409.

³⁰⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 288; İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 286-287.

³¹⁰ İbn Taktakî, *el-Fahrî*, s. 326-328.

³¹¹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 12 s. 288; İbn Saii, *el-Camiü'l-Muhtasar*, c. 9 s. 226, 286; İbn Debisî, *el-Muhtasar*, c. 1 s. 75; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c.1 s. 147; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 346, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 409.

³¹² İbn Taktakî, *el-Fahrî*, s. 326.

El-Kummî çok iyi bir kâtip ve edip idi. Arapça ve yabancı dillerde yazabiliyordu. Nahiv, dil edebiyatında ve diğer ilimlerde bilgiliydi.³¹³ Yazı yazma ve konuşma konusunda oldukça marifetliydi.³¹⁴ Matematik ve şiirde uzman idi. Güzel şiirler ezberlemiş ve güzel haberleri aktarıyordu.³¹⁵

Ondan aktarılmış şiirlerden biri:

İnsan, yaz mevsiminde kışı ister

Kış gelince onu inkâr eder

Bir çeşit hayata razı olmuyor

Ölsün şu insan! Ne kadar da nankör³¹⁶

Şiirlerinin çoğunu vizaret meclisinde inşad eden Şair ebü'l-Fadl el-Elevî ile bağlantısı vardı.³¹⁷

4.13. Abbasi Halifesi Ez-Zâhir Li Dinillah Döneminde Vezirlik (H. 622-623)

H. 622/M. 1225 yılın Halife Nasır vefat etti ve ez-Zâhir halife oldu. Ona ilk biat edenler, ailesi, akrabaları, naib el-Kummî, oğlu Fahrüddin Ahmed ve üstazüddar Adüddin ebu Nasr b. ed-Dahhak idi. Sonra da diğer devlet adamları kendisine biat etti.³¹⁸ Halife biat almak için taç penceresinde dururken el-Kummî ve üstazüddar yanında durarak biat alıyordu. Biat alındıktan sonra el-Kummî ve diğer devlet adamları cenazeye gittiler.³¹⁹ Halife Zâhir, el-Kummî'nin naiblik görevine devam etmesini istedi ve onun mertebesini arttırdı.³²⁰ Kummî görevi boyunca idarede güçlüydü ve heybet sahibiydi. Güzel ahlak sahibi ve ince konuşur, insanları iyi severdi.³²¹ El -Kummî'nin görevi sürecinde ondan şikayetçi olanlar da vardı. Bu yüzden Halife onu şöyle uyardı: “söz değil fiil daha önemlidir...” daha sonra onu

³¹³ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c.1 s. 147-148; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 346, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 408-409.

³¹⁴ Ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 408-409.

³¹⁵ İbn Taktakî, *el-Fahrî*, s. 326.

³¹⁶ Ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 408-409.

³¹⁷ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 4 s. 326.

³¹⁸ Ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 11-12.

³¹⁹ Ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 11-12.

³²⁰ El-Erbilî, *Hülasa*, s. 285; İbn Taktaka, *el-Fahrî*, s. 329; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 1 s. 147; Ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 409.

³²¹ Ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 409.

affettiğini ve adaletli ve itaatli bir yeni sayfa açmasını söyledi.³²² Mahzende farklı bir ölçü biriminin kullanıldığını fark eden halife, Vezir'e haber vererek bunun düzeltilmesini emretti.³²³

4.14. Naib: Nesîrüddin Ahmed B. En-Nâkid (H. 622-623)

Nasîrüddin Ahmed b. en-Nâkid H. 629/M. 1231 yılında naib olarak atandı. Davet edildi ve naiblik elbisesi giydirildi. Altın süslemeli bir kılıç ve altınla örtülmüş bir binek kendisine verildi. Daha sonra da devlet erbabıyla birlikte divana kadar yürüdü. Önceki naiblerin oturduğu konuma gelince kendisine verilen nimetlere karşılık bir şükran mektubu yazdı: “Bismillahirrahmanirrahim. El-memlûk Ahmed b. en-Nâkid, şükreden kendisi için şükretmiş olur. Yeri öperek sana itaat ediyorum. Bu divanla beni şereflendirdiğin için bu teşekkür mektubunu yazıyorum. Allah, adaleti tüm halka ihsan etsin. Zamanın düşmanlarına mülkünü ve sultanını göndersin. Allah'ın hizmet etmeyi tasadduk ettiği kişi tekrar dirilmiş gibidir. Daha önce ve şimdi ubudiyetle Allah'a sığınır. Allah'ın verdiği nimetlere şükreder. Allah onun günahlarını affetsin. Allah'ın gücü buna yeter. Memluk duasını etmiş ve gerisini işin malikine bırakmıştır. Hamd yalnızca Allah'adır. Allah'ın selamı efendimiz Hz. Muhammed'in, temiz olan ailesinin ve ashabının üstüne olsun.” Halife Mustansır mektuba şöyle cevap verdi: “Şüphe yok ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlarla karşı cömert olmayı emredip, çirkin olan kötü görünen şeylerle, haksızlığı ve taşkınlığı yasaklıyor ve size böylece düşünesiniz diye öğüt veriyor.” Bitirdiğin şeyde dur, seni sel gibi dolduran nimete şükret. Cenâb-ı Hakk'ın: "Eğer şükrederseniz, size daha fazlasını veririm." Sözüne uymanda senin için çok şey vardır. Gizli ve aleni halde Allah'tan kork. Hâkim olan Allah tarafından indirilen, önünden de arkasından da batıl gelmeyen Kur'an'a ve Nebi (sav)'in sünnetine göre amel et. Allah'ın bize emaneti olan halka adaletle muamele et. Devleti idare et, düzeni koru, yardım, başarı ve irşat konusunda Allah'a güven.”³²⁴

³²² İbn Vâsıl, *Mefrec*, c. 4 s. 192-193; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 320-321; Ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 167-168; İbn Haldun, *Tarihu İbn Haldun*, c. 3 s. 649-650; Faruk Ömer, *Tarihu'l-Irak*, s. 340.

³²³ İbn Vâsıl, *Mefrec*, c. 4 s. 194; en-Nüveyrî, *Nihayetü'l-Ereb*, c. 23 s. 319; z-Zehebî, *Tarihu'l-İslam H. 620-630*, s. 167; es-Suyutî, *Tarihu Suyutî*, s. 459.

³²⁴ İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 448-449; İbnü'l-Fuvâtî, *el-Hevadis*, s. 33-34; Es-Süfdî, *el-Vâff*, c. 8 s. 65; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 12 s. 143.

Halife ona, el-Vezir Nasır b. Mehdî el-Elevî, es-Sahibü'l-Kebîrî'l-Azîm, el-Âlimü'l-Âdilü'l-Müeyyid, el-Mücahidü'l-Muzaffer, Nasîrü'd-Din, Sadrü'l-İslam, Ğeresü'l-İmam, Şerefü'l-Enam, Adedü'd-Devle, Celalü'l-Mille, Müğîsü'l-Ümme, İmadü'l-Mülk, İhtiyarü'l-Hilafetü'l-Muazzeme, Muhyi'l-İmameti'l-Mükerreme, Tacü'l-Müluk, Seyyidü Südürî'l-Alemin, Melikü Vüzeraî's-Şark ve'l-Garb lakaplarını vermiştir.³²⁵

İbn Nakîd, İmam Nasır döneminde farklı alanlarda görev aldı. Babasının ölümünde sonra Halife Nasır'ın annesinin Vakf vekillerinden biri oldu ancak daha sonra azledildi. Bunun üzerine İbn Nakîd uzleti seçti.³²⁶ Halife Zahirî biat ettikten sonra ona on çocuğunun vekilliğini verdi. Bu sırada Mustansır'a yakınlık duydu ve ona özel ilgi gösterdi. Mustansır halife olunca İbn Nakîd vekaletini devam ettirip makamını yükseltti. Üstazüddar Adüddün el-Mübarek b. el-Deahhak ölünce Mustansır, İbn Nakîd'ı vekaletin yanında üstazüddar olarak atadı. H. 629/M. 1231 yılında El-Kummî tutuklanınca Vezirliğe getirildi ve aynı zamanda vekalet görevine devam etti.³²⁷

İbn Nakîd çokça okuyan bir Kur'an hafızıydı. Nitekim akşamdan sabaha kadar Kur'an'ı bir kere okurdu.³²⁸ Edebiyat alanına ağırlık verdi ve bu alanda iyi bir konuma ulaştı. Kitabet ve belagati öğrendi. İbn Şebib el-Vasîfî'den, uzmanlaşana kadar, Arapça ve Nahiv öğrendi.³²⁹ Hat ve İbare konusunda iyiydi. Resail ve inşa ilmiyle uğraştı.³³⁰ Şiir ve nükteler ezberlerdi.³³¹ Bu nedenle edebiyat, yazı ve yazışma adamlarından biri olarak nitelendirildi.³³² Alimlere ilgi gösterirdi. Söz ve edebiyat bilgini Abdullah b. Abdurrahman b. Rafîi el-Esdî elçi olarak Şam'a geldiğinde şehrin bilginlerini toplayıp onunla sohbet ederek kendisine ikramlarda

³²⁵ İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 449-450; İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 34-35; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 350.

³²⁶ El-Erbilî, *Hülasa*, s. 289; İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 156, 291-292; Es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 8 s. 64-65; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 23 s. 162.

³²⁷ El-Erbilî, *Hülasa*, s. 289; İbnü'l-Fevtî, *el-Hevadis*, s. 14, 106, 291-292; Es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 8 s. 65; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 23 s. 109-108, *Tarihu'l-İslam* (H. 640-650), s. 110, (H. 620-630), s. 46; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 171; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, s. 350.

³²⁸ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 291; İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 528; Es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 8 s. 64; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 177.

³²⁹ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 291; İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 528; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 23 s. 108, *Tarihu'l-İslam* H. 640-650, s. 110; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 177; es-Suyutî, *Hüsnü'l-Muhadere*, c. 2 s. 128.

³³⁰ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 293; Es-Süfdî, *el-Vâfî*, c. 8 s. 60; İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 528.

³³¹ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 293; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 177; İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 528.

³³² Ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslam* H. 640-650, s. 110.

bulundu.³³³ El-Mükri Hibetullah b. el-Hasan ebü'l-Kasım ile ilişkisi vardı. Nitekim vezir olunca ona bolca ikramlarda bulundu.³³⁴ Kendisine tüm ramazan geceleri boyunca kaside okuyan Cafer İbn Mekkî gibi birçok şairle bağlantısı vardı.³³⁵

³³³ Ed-Dimyatî, *el-Müstefad*, s. 268.

³³⁴ İbn Receb, *Zeyl*, c. 2 s. 169; İbn Müfelleh, *el-Meksedü'l-Erşed*, c. 3 s. 75.

³³⁵ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 148.

5. HALİFE MUSTANSIR BİLLAH DÖNEMİNDE VEZİRLİK (H. 623-640)

5.1. Mekînü'd-Din Muhammed B. Berez El-Kummî

Halife Mustansır, H. 623/M. 1226 yılında halife olduğunda Üstazüddar Ebu Nasr el-Mübarek ed-Dahhak ve Naibü'l-Vezir el-Kummî minberin merdiveninde durarak insanlardan biat aldı.³³⁶ Halife Mustansır, el-Kummî'nin Naibü'l-Vezir görevini devam ettirdi.³³⁷ Onu kendine yakınlaştırdı ve mertebesini yüceltti.³³⁸ Halife ile el-Kummî'nin arasındaki aracı el-Hakîm Sehl b. Tuman en-Nesrânî idi. Mustansır'ın verdiği kararları el-Kummî'ye o götürmekte idi.³³⁹ El-Kummî devlet idaresinde aktif idi. Erbil Sahibi Muzafferüddin Ebu Sad Kevkebrî ve diğer melikler halifeyi tebrik etmek için geldiklerinde onları el-Kummî karşıladı.³⁴⁰ Mustansır, başlangıçta el-Kummî'yi kendine yaklaştırdı³⁴¹ ancak bundan sonra zorba biri oldu. Öyle ki el-Kummî'nin kendisine düşmanlık etmesi sebebiyle emirü'l-hac çıkınca Melik'i öldürdü.³⁴² Aynı şekilde oğlu ebü'l-Fadl Ahmed de zorba bir oldu öyle ki babasının vezirliği döneminde cezalandırmalarda el ve kulak kesmeye başladı. Özellikle Hacibü Şurta görevini aldıktan sonra daha da zalimleşti.³⁴³ Bu yüzden bazı Türkler H. 628 yılında el-Kummî'yi öldürmeye çalıştılar.³⁴⁴ Bunun üzerine Halife Mustansır, Üstazüddar İbnü'n-Nâkıd ve İbnü'l-Alkamî'ye el-Kummî'yi yakalamalarını emretti. Bir saat içinde el-Kummî, oğlu, kardeşi ve tüm dostları tutuklandı. El-Kummî ve oğlu Darü'l-Hilafe'ye getirildi.³⁴⁵ Azledilmesi hakkında birçok şey söylenmiştir.³⁴⁶ İdari görevlilerin etkisine ek olarak, halka yönelik çirkin politikasının bir sonucu

³³⁶ El-Erbilî, *Hülasa*, s. 286; el-Gessânî, *el-Esced*, s. 420.

³³⁷ El-Erbilî, *Hülasa*, s. 289; el-Hamevî, *et-Târihü'l-Mansûrî*, s. 95; İbn Tıktakî, *el-Fahrî*, s. 330; İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 156; ed-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, c. 7 s. 292; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 13 s. 171; Huvandemîr, *Destûr*, s. 294.

³³⁸ Es-Süfî, *el-Vâfi*, c. 1 s. 147; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 530-620)*, s. 409.

³³⁹ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 198.

³⁴⁰ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 19-22; el-Makrîzî, Takiyüddin Ahmed b. Ali, *es-Sülûk Limarifeti Düveli'l-Mülûk*, 2. B. tsh. Mustafa Ziyade, Matbaatü Lecnetü't-Te'lif ve't-Tercemeti ve'n-Neşri, Kahire, 1956, c. 1 s. 221.

³⁴¹ Ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 620-630)*, s. 18.

³⁴² İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 43; ez-Zehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 640-650)*, s. 86.

³⁴³ İbnü'l-Fuvatî, *Telhîs*, c. 4 s. 104.

³⁴⁴ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 23.

³⁴⁵ El-Erbilî, *Hülasa*, s. 289; İbnü'l-Fuvatî, *Telhîs*, c. 4 s. 104, *el-Hevadis*, s. 33-34; İbn Tıktakî, *el-Fahrî*, s. 330; Es-Süfî, *el-Vâfi*, c. 1 s. 147; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 346, *Tarihü'l-İslam (H. 620-630)*, s. 409; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. 13 s. 142-143.

³⁴⁶ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 35-36.

azledildiği anlaşıyor. Ayrıca el-Kummî ile bağlantısı olan herkes azledildi ve malına el konuldu. Divanü'l-İnşa'da el-Kummî'nin döneminde görevde olan İbnü'l-Üstad görevden alındı, ardından tutuklandı ve malına el konuldu.³⁴⁷ El-Kummî'nin korkusundan Şam'a kaçan Hisamüddin ebü'l-Firas geri getirilerek Dakuka'da görevlendirildi.³⁴⁸ Halife, H. 630/M. 1232 yılında el-Kummî'nin oğlunu, dostlarını ve takipçilerini serbest bıraktı.³⁴⁹ El-Kummî'nin oğlu H. 630/M. 1232 yılında el-Kummî de H. 631/M. 1233 yılında vefat etti.³⁵⁰

5.2. Nesîrû'd-Din Ahmed B. En-Nâkid

Nasirüddin Ahmed b. en-Nâkid H. 629/M. 1231 yılında naib olarak atandı. Davet edildi ve naiblik elbisesi giydirildi. Altın süslemeli bir kılıç ve altınla örtülmüş bir binek kendisine verildi. Daha sonra da devlet erbabıyla birlikte divana kadar yürüdü. Önceki naiblerin oturduğu konuma gelince kendisine verilen nimetlere karşılık bir şükran mektubu yazdı: "Bismillahirrahmanirrahim. El-memlûk Ahmed b. en-Nâkid, şükreden kendisi için şükretmiş olur. Yeri öperek sana itaat ediyorum. Bu divanla beni şereflendirdiğin için bu teşekkür mektubunu yazıyorum. Allah, adaleti tüm halka ihsan etsin. Zamanın düşmanlarına mülkünü ve sultanını göndersin. Allah'ın hizmet etmeyi tasadduk ettiği kişi tekrar dirilmiş gibidir. Daha önce ve şimdi ubudiyetle Allah'a sığınır. Allah'ın verdiği nimetlere şükreder. Allah onun günahlarını affetsin. Allah'ın gücü buna yeter. Memluk duasını etmiş ve gerisini işin malikine bırakmıştır. Hamd yalnızca Allah'adır. Allah'ın selamı efendimiz Hz. Muhammed'in, temiz olan ailesinin ve ashabının üstüne olsun." Halife Mustansır mektuba şöyle cevap verdi: "Şüphe yok ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlarla karşı cömert olmayı emredip, çirkin olan kötü görünen şeylerle, haksızlığı ve taşkınlığı yasaklıyor ve size böylece düşünesiniz diye öğüt veriyor." Bitirdiğin şeyde dur, seni sel gibi dolduran nimete şükret. Cenâb-ı Hakk'ın: "Eğer şükrederseniz, size daha fazlasını veririm." Sözüne uymanda senin için çok şey vardır. Gizli ve aleni halde Allah'tan kork. Hâkim olan Allah tarafından indirilen, önünden de arkasından da batıl gelmeyen Kur'an'a ve Nebi (sav)'in sünnetine göre amel et. Allah'ın bize

³⁴⁷ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevâdis*, s. 157; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 12 s. 452.

³⁴⁸ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevâdis*, s. 43.

³⁴⁹ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevâdis*, s. 44.

³⁵⁰ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 1 s. 147; ez-Zehebî, *Siyer*, c. 22 s. 346; İbn Tağarrî Berdî, *en-Nücûm*, c. 6 s. 282.

emaneti olan halka adaletle muamele et. Devleti idare et, düzeni koru, yardım, başarı ve irşat konusunda Allah'a güven.³⁵¹

Halife ona, el-Vezir Nasır b. Mehdî el-Elevî, es-Sahibü'l-Kebîrü'l-Azîm, el-Âlimü'l-Âdilü'l-Müeyyid, el-Mücahidü'l-Muzaffer, Nasîrü'd-Din, Sadrü'l-İslam, Ğeresü'l-İmam, Şerefü'l-Enam, Adedü'd-Devle, Celalü'l-Mille, Müğisü'l-Ümme, İmadü'l-Mülk, İhtiyarü'l-Hilafetü'l-Muazzeme, Muhyi'l-İmameti'l-Mükerreme, Tacü'l-Müluk, Seyyidü Süduri'l-Alemin, Melikü Vüzerai's-Şark ve'l-Garb lakaplarını vermiştir.³⁵²

Tanınmış tüccarların çocuklarından biriydi.³⁵³ Böylece iyi bir ortamın içinde büyüdü.³⁵⁴ Darü'l-Hilafete yakındı çünkü kendisi Halife Zahir'in süt kardeşi idi.³⁵⁵ Zahir ile ilişkisi çok kuvvetli idi.³⁵⁶ Zahir halife olunca İbn Nâkid şu şiiri okudu:

Merhaba merhaba ehlen ve sehlen

Yeri kolaylaştıran imam ehlen.³⁵⁷

İbn Nâkid bulunduğu görevleri hakkıyla yerine getiren vakur, isabetli görüşlere sahip, faziletli biriydi. Öyle ki naiplik görevini hakkıyla yerine getirebilmek için hilafet vezirliği görevini kardeşine devretmiştir.³⁵⁸ Hakkında şu iki beyit yazılmıştır:

Bizim vezirimiz zahitti insanlar da ondan zahit idi

Her kes lezzetlerden uzak durmuş oldu

Günleri günahlardan hali olan ramazan günleri gibidir

Açlık ve susuzluk vardır.³⁵⁹

Vezirliğinin başlarında (H. 630/M. 1232), hilafetin Erbil'i fethetmek için gösterdiği çabalar başarılı oldu.³⁶⁰ İmaretini Üstazüddar ibn Alkamî'nin üstlendiği El-

³⁵¹ İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 448-449; İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 33-34; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 8 s. 65; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 12 s. 143.

³⁵² İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 449-450; İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 34-35; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücüm*, c. 6 s. 350.

³⁵³ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 291.

³⁵⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 17.

³⁵⁵ Ez-Zehebî, *Siyer*, c. 23 s. 108.

³⁵⁶ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 2 s. 97.

³⁵⁷ Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 8 s. 65.

³⁵⁸ İbnü'l-Ğesani, *el-Esced*, s. 528; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 8 s. 65; İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 292.

³⁵⁹ İbnü'l-Tıktaki, *el-Fahrî*, s. 331.

Mustansiriyye Mektebi'nin inşası H. 631 / M. 1233'te tamamlandı. İbnü'n-Nakid'in burayı inşa etmedeki çabalarından dolayı halife medresenin anahtarlarını ona emanet etti.³⁶¹ Emirlerlerle güçlü bir ilişki içindeydi. H. 635/M. 1237 yılında Şehzade Muzafferüddin Muhammed el-Emir Cemaleddin Kaştamer'in Darü'l-Vizare'de Süleyman Şah b. Yerhem'in kızı ile nikahını kıydı. Nikaha kadı ve devlet büyükleri de iştirak etti.³⁶² Aynı şekilde H. 637/M. 1239 yılında Emir Ebu Bekr Muhammed b. Emirü'l-Kiran ez-Zahirî ile İmadüddin Zengi'nin kızının nikahını kıydı.³⁶³ H. 637/M. 1239 yılında Kutbeddin Sencer el-Mustansırî emiri Yusuf b. Babkin'i korumak için Hadîse'ye kaçınca Hadîse emiri İbn Nakîd'e gelerek Kutbeddin'i affetmesini istedi. İbn Nakîd isteğini kabul etti ve Kutbeddin'i affetti.³⁶⁴

5.3. Halife Mustasım Billah Döneminde Vezirlik

5.3.1. Halife Mustasım Döneminde İbn Nakîd'in Vezirliği

H. 640/M. 1242 yılında Halife Mustansır vefat etti. Ölümü, Şerefüddin İkbâl eş-Şerabî gelene kadar gizlendi. Şerefüddin gelince Mustasım'ı halife ilan etti. Naibü'l-Vezir İbn Nakîd ve Üstazüddar İbnü'l-Alkamî'yi çağırdı. Bunun üzerine halifenin çocukları ile birlikte gelerek biat ettiler.³⁶⁵ Halife Mustasım, İbn Nakîd'i görevine devam ettirdi.³⁶⁶ İbn Nakîd, genel biat için tüm halkı davet etti. Halkın önde gelenleri, şeyhler ve diğer insanlar taziye elbiselerini giyerek biat etmeye geldiler. Halife tahtında oturarak yanında İbn Nakîd ile insanlardan biat aldı.³⁶⁷ Mustansır defnedildikten sonra Halife Mustasım İbn Nakîd'a divana gidip yanlışlıkları düzeltmesini istedi.³⁶⁸ Mustasım, İbn Nakîd'in mertebesini yüceltmek için kendisine genel vekalet görevini verdi.³⁶⁹ Cenaze bittikten sonra İbn Nakîd bütün devlet erbabını çağırarak kendilerine ikramda bulundu.³⁷⁰ İbn Nakîd, yaşlılıktan dolayı

³⁶⁰ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 48; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. 13 s. 146.

³⁶¹ Nazmi Zade, *Gülşen-i Hulefa*, s. 125.

³⁶² Nazmi Zade, *Gülşen-i Hulefa*, s. 102.

³⁶³ El-Ğesanî, *el-Esced*, s. 491.

³⁶⁴ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 130.

³⁶⁵ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 159; İbn Teğerrî Berdî, *en-Nücum*, c. 6 s. 346.

³⁶⁶ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 159.

³⁶⁷ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 160; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 8 s. 65; ez-Ezehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 640-650)*, s. 110; ed-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, c. 7 s. 349.

³⁶⁸ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 162-163; El-Ğesanî, *el-Esced*, s. 510-511; ed-Devâdârî, Abdullah b. Eybek, *Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Karar*, c. 7 s. 349.

³⁶⁹ El-Ğesanî, *el-Esced*, s. 510.

³⁷⁰ İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 166-167.

hareket edememesine rağmen devlet işlerini yerine getirdi ancak yaşlı olması sebebiyle bazı kutlama günlerine katılamadı.³⁷¹

İbn Nakîd H. 642/M. 1244 yılında vefat etti. Nizamiye Müderrisi İmam Necmüddin kendisini yıkadı ve daha önce kendisi için seçtiği Musa b. Cafer'in mezarına defnedildi.³⁷² Halife, İbn Nakîd'in çabalarına karşılık olarak cenaze masraflarının tamamının hazineinden karşılanmasını emretti. İbn Nakîd'in terekesinde içinde para ve bu paranın beytü'l-Mâl'e hibe edilmesini vasiyet eden bir mektup bulundu. Halife, İbn Nakîd'in çocuklarına hazineinden ikramda bulundu.³⁷³ Çocukları bundan sonra bulundukları mevkiden alındılar.³⁷⁴

5.3.2. Vezir Müeyyidü'd-Din Ebu Tâlib Muhammed el-Alkamî

Ebu Talib Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Ebu Talib el-Esedî el-Bağdadî. İsmiinde ve babasının isminde ihtilaf edilmiştir. İbn Şakir el-Kütübî şöyle demektedir³⁷⁵: Mustasım'ın veziri Muhammed b. Muhammed b. Ali Ebu Talib Müeyyidüddin İbnü'l-Alkamî el-Bağdadî.

İbn Kesir de şöyle vermiştir: Mustasım'ın veziri Muhammed b. Muhammed b. Ali Ebu Talib Müeyyidüddin İbnü'l-Alkamî el-Bağdadî.³⁷⁶

Zürkilî nesebine dair iki ihtimal vermiştir. Ya İbnü'l-Alkamî Muhammed b. Ahmed ya da İbnü'l-Alkamî olarak bilinen Muhammed b. Muhammed b. Ahmed İbn Ali Müeyyidüddin el-Esedî el-Bağdadî'dir.³⁷⁷

Elimize ulaşan bilgilerden onun aslen Kureyşî olduğu ancak Bağdat'ta yaşadığı ve orada defnedildiği anlaşılmaktadır.³⁷⁸

İbn Tıktaka, İbnü'l-Alkamî'nin dedesinin Alkamî nehrini kazması sonucunda bu lakabı aldığına işaret etmiştir.³⁷⁹

³⁷¹ El-Ğesanî, *el-Esced*, s. 566; İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 191.

³⁷² İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 292; Es-Süfdî, *el-Vâfi*, c. 8 s. 65; ez-Ezehebî, *Tarihü'l-İslam (H. 640-650)*, s. 110.

³⁷³ El-Ğesanî, *el-Esced*, s. 528-529; İbnü'l-Fuvatî, *el-Hevadis*, s. 292-293.

³⁷⁴ Sıbt, *Mir'at*, c. 8 s. 747.

³⁷⁵ İbn Şakir el-Kütübî, *Füvatü'l-Vefeyât*, c. 2 s. 312.

³⁷⁶ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, c. 13 s. 213.

³⁷⁷ Ez-Zürkilî, Hayrüddin, *el-E'lâm*, 2. B. Matbaatü Kostansumas, Kahire, 1959, s. 216.

³⁷⁸ Es-Süfdî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, c. 1 s. 184; el-Helebî, İbn Zehra Tacüddin b. Muhammed b. Hamza el-Hüseynî, *Gayetü'l-İhtisârî fi'l-Buyutâtî'l-Ulviyyeti'l-Mahfuzeti mine'l-Ğubâr*, thk. es-Seyyid Sadık Bahrü'l-Ulum ve Muhammed eş-Şeyh Hüseyin es-Sâidî, el-Matbaatü'l-Haydariyye, en-Necefü'l-Eşref, 1963, s. 134.

İbnü'l-Alkamî H. 591/M. 1194 yılının Rebiyülevvel ayında Bağdat'ta³⁸⁰ ilim sahib, yüce, önder olan bir ailenin içine doğdu.³⁸¹ Ailesi, ebü'l-Beka el-Ekberî el-Hanbelî'yi İbnü'l-Alkamî için hoca olarak seçti.³⁸² Hocası kendisine Hadis, Arapça ve Edebiyat ilimlerini öğreterek diğer şeyhlerin beğenilerini kazanmasını sağladı.

Daha sonra büyük alimlerin bulunduğu Hille şehrine gönderildi ve orada ilim tahsil etti. İbn Tıktaka onu şöyle vafeder: “Müeyyidüddin alimlerle tartışmaya girecek kadar ilim sahibiydi. Bu yüzden onların arasında ayrıcalıklı yer edinmişti.”³⁸³

Bu dönemde Türkler ve diğer milletten insanların yönetimdeki güçleri sebebiyle vezirliğin otoritesi, önceki dönemler gibi etkili değildi. Nitekim bu güçler Halife'ye bile emirlerde bulunuyorlardı. Özellikle vezir etkili ve güçlü biri olduğunda aralarında çekişmeler oluyordu ki bu çekişmeler devletin zayıflamasına ve sonunda yıkılmasına sebep oldu.

İbnü'l-Alkamî yirmi beş yıldan fazla Abbasî devletine hizmet etti. Halife Mustansır Billah döneminde idare işine ehil olduğunu ortaya koyunca mertebesi yavaş yavaş yükseldi (H. 620-643/M. 1226-1242).

Hille'den döndükten sonra dayısı Adüddin İbnü'Mübarek'in yanında kalmaya başladı ve ondan Üstazüddar gibi görevleri öğrendi ve onun ahlakıyla ahlaklandı.³⁸⁴

Dayısının ölümünden sonra Şemsüddin Ebu'l-Ezher Ahmed b. en-Nakid³⁸⁵ Üstazüddar olunca İbnü'l-Alkamî'yi çağırdı ve naiblere iştirak etmesini istedi. Müeyyidüddin dışında Dâr'da İzzeddin Ebu Hamid Abdülhamid b. Ebu'l-Hadid el-Medainî gibi birçok kâtip vardı.³⁸⁶ İbnü'l-Alkamî, on iki yıl müfettiş olarak çalıştıktan sonra müfettişlerin reisi oldu.

³⁷⁹ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 248.

³⁸⁰ Es-Süfdî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, c. 1 s. 185

³⁸¹ İbnü'l-Fuvatî, Telhîsü Mecme'ü'l-Âdâbi fî Mü'cemi'l-Elkâb, c. 4, bölüm 1, s. 332.

³⁸² Ebü'l-Beka Abdullah b. ebü'l-Hüseyn b. ebü'l-Beka el-Ekberî, Hanbelî fakihi, H. 538 yılında Bağdat'ta doğdu ve H. 616 yılında burada vefat etti. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-E'yân ve Enbaü Enba'z-Zeman*, c. 3 s. 100; İbn Recep, ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Şihab el-Bağdadî el-Hanbelî, *ez-Zeyl 'ela Tabakâti'l-Henabile, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye*, Kahire, 1952-1953, c. 2 s. 109.

³⁸³ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 12.

³⁸⁴ İbnü'l-fuvatî, *el-Hevadis*, s. 34.

³⁸⁵ Ahmed b. en-Nakid hakkında daha fazla bilgi için bkz. İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 331, 337.

³⁸⁶ İbnü'l-Fuvatî, Telhîsü Mecme'ü'l-Âdâbi fî Mü'cemi'l-Elkâb, c. 4, bölüm 1, s. 190.

H. 629/M. 1231 yılının Şevval ayında İbn Nakid vezir olunca İbnü'l-Alkamî onun yerine Üstazüddar olarak atandı.³⁸⁷

Daha sonra İbnü'l-Alkamî Mustansiriyye medresesinin, kurulmasını sağlayıp genel yöneticisi oldu.³⁸⁸ Medresenin açılış töreninde Halife, İbn Alkamî ve diğer görevlilere ikramda bulundu.³⁸⁹

İbn Nakid'in ölümünden sonra H. 642/M. 1244 yılının Sefer ayında vezirliğe atandı.³⁹⁰ Kimileri H. 643 tarihini vermiş olsa da bu bilgi doğru değildir.³⁹¹

İbnü'l-Alkamî üstazüddar iken vezirliğe davet edildiğinde evinden çıkıp Darü'l-Hilafe'ye gidip Sadrü'd-Divana oturdu. Tüm devlet erbabı da orada hazır bulundu. Daha sonra da İbnü'l-Alkamî Halife'ye teşekkür mektubu yazdı. Mektup Halife'ye ulaşınca Halife de mektuba Vezirini övdüğü ve dua ettiği bir cevap yazdı.³⁹²

Divanü'l-Vizare (Divanü'l-Aziz ya da Divanü Darü'l-Hilafe)'ye atanan vezir bu divanın başkanı olurdu.³⁹³

Halife, İbnü'l-Alkamî'yi vezir tayin ettiğinde onu yüceltmek için ona lakap verdi. (el-Mevla el-Vezir el-Azam es-Sahib, es-Sedrü'l-Kebirü'l-Muazzem, el-Alimü'l-Adil, el-Muzafferü'l-Mansur, el-Mücahidü'l-Murabit Müeyyidüddin Addülislam, Seyyidü Vüzeraî's-Şarki ve'l-Garbi, Ebi Talib Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Alkamî Nesîrü Emirü'l-Mü'minîn gibi.)³⁹⁴

İbnü'l-Alkamî vezir olarak atanınca yerine Üstazüddar olarak Muhyiddin Yusuf b. Abdurrahman İbnü'l-Cevzî atandı.³⁹⁵

Bağdat'ın düşmesinden sonra Hülagü Han, ihanet etmesi sebebiyle İbnü'l-Alkamî'yi öldürdü.³⁹⁶ Hülagü, İbnü'l-Alkamî'ye bu nimetin kendisine kimden geldiğini sorar.

³⁸⁷ El-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, c. 4 s. 20.

³⁸⁸ Maruf, Naci, *Tarihü'l-Ülemai'l-Mustansiriyye*, Matbaatü'l-'Anî, 1. B. Bağdat, 1959, s. 38.

³⁸⁹ El-Karamanî, *Ahbârü'd-Düvel ve Âsârü'l-Üvel*, thk. D. Fehmi Sad, 2. B. Alimü'l-Kütüb, Beyrut, 1992, s. 180.

³⁹⁰ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 295; el-Eşref el-Ğesanî, *el-Escedü'l-Mesbûk*, s. 528.

³⁹¹ Es-Saidî, Müeyyidüddin İbnü'l-Alkamî ve Esrarü Sükûti'd-Devleti'l-Abbasiyye, s. 65.

³⁹² Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zeman*, c. 10 s. 103.

³⁹³ İbn Kazerunî, *Makametü fi Kavaidi Bağdad fi Devleti'l-Abbasiyye*, thk. Mikail İvad, Matbaatü'l-İrşad, Bağdat, 1962, s. 19.

³⁹⁴ İbn Ebi'l-Hadid, Ebu Hamid Hibetullah Abdülhamid el-Mutezilî, *Şerhu Nehci'l-Belağeti*, thk. Muhammed Ebu Fadl, Darü İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyyeti, Kahire, 1959, c. 1 s. 4.

³⁹⁵ Muhyiddin Yusuf b. Abdurrahman İbnü'l-Cevzî hakkında daha fazla bilgi için bakınız: İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-E'yân ve Enbaü Enbai'z-Zeman*, c. 3 s. 142.

O da Darü'l-Hilafe'den geldiğini söyler. Bunun üzerine Hülagü da “sana bu nimeti verenin hakkını koruyamadıysan bana sadık olamazsın” der ve öldürülmesini emrede.

El-Mansurî el-Hataî de bu minvalde bir rivayetle İbnü'l-Alkamî'nin Hülagü tarafından, kötü biri olması sebebiyle azarlandıktan sonra, öldürüldüğünü haber verir.³⁹⁷

İbn Teğerrî Berdî ölümünü şöyle nakleder “Ebu Talib b. el-Alkamî er-Rafizî el-Bağdadî (Allah'ın laneti üstüne olsun) H. 657 yılında Hülagü'nün kılıcıyla öldürüldü.”³⁹⁸

Ed-Devâdârî de diğer tarihçiler gibi İbnü'l-Alkamî'yi lanetleyerek H. 656 yılında öldüğünü haber vermektedir.³⁹⁹

Diyarbakirî ve en-Nüveyrî de diğer tarihçilere benzer bir bilgi nakleder. Hülagü, İbnü'l-Alkameyi önce iyice bir azarlar ve sonra da kendi halifesine ve halkına faydası olmayanın bana da hayrı olmaz deyip öldürür.⁴⁰⁰

Tarihçilerin İbnü'l-Al-Alkamî'nin nasıl öldüğü hakkında aktardıkları bilgiler bu şekilde. Ancak bizim kabul ettiğimiz ve doğru olan bilgi; Bağdat'ın düşmesinden üç buçuk ay sonra H. 656 yılında İbnü'l-Alkamî'nin bir hastalık sebebiyle öldüğüdür.⁴⁰¹

Bir diğer görüşe göre H. 656 yılında ölmüş başkaları tarafından öldürülmemiştir.⁴⁰²

Bazı tarihçiler de H. 657 yılında öldüğünü nakletmiştir.⁴⁰³

³⁹⁶ Cüzcanî, Minhâcüddin Osman b. Sirâcüddin, *Tabakâtü Nâsirî*, thk. Abdülhey Habibî, Tahran, 1984, c. 2 s. 27.

³⁹⁷ El-Mansurî el-Hataî, Rükneddin Baybars b. Abdullah ed-Devâdâr, *Zübdetü'l-Fikre*, el-Me'hedü'l-Almanî li'l-âsâr, Kahire, s. 38.

³⁹⁸ İbn Teğerrî Berdî, *ed-Delilü's-Şâfi ale'l-Menheli's-Sâfi*, thk. Fehim Şeltut, Menşurat Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî fi Cami'eti Ümmü'l-Kurâ, Kahire, 1984, c. 3 s. 683.

³⁹⁹ Ed-Devâdârî, Ebu Bekir b. Abdullah b. İzzeddin Aybek, *Kenzü'd-Dürrer ve Câmi'ü'l-Ğürer*, thk. Selahaddin el-Müncid ve Ulrih Horman, el-Me'hedü'l-Almanî li'l-âsâr, Kahire, 1985, c. 8 s. 36.

⁴⁰⁰ Tarihü'l-Hemîs, c. 2 s. 421; Nihayetü'l-Ereb fi Fünunî'l-Edeb, c. 26 s. 549.

⁴⁰¹ İbn Tıktaka, *el-Fahrî*, s. 338.

⁴⁰² Raşidüddin, *Cami'ü't-Tevarih*, c. 2 s. 312.

⁴⁰³ Es-Süfdî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, c. 1 s. 185; İbn Şakir el-Kütübî, *Füvatü'l-Vefeyât*, c. 2 s. 313; İbn Teğerrî Berdî, *ed-Delilü's-Şâfi ale'l-Menheli's-Sâfi*, c. 2 s. 683.

6.SONUÇ

Bu çalışmayı tamamlamamı sağladığı için Yüce Allah'a hamdolsun. Vezirliğin, Abbasi Devletinin son dönemlerindeki durumunu ortaya koymayı başarabildiğimi umuyorum.

Çalışma, Abbasi Devletinde Vezirlerin Halife'ye tavsiye verme, yol gösterme ve divanların denetlenmesi gibi önemli görevlerini ortaya koymuştur. Vezirlerin, yeterlilik, güvenilirlik, zeka, belagat ve cömertlik gibi nitelendiği sıfatları ele almıştır.

Aynı şekilde çalışma, vezirlerin, siyasi hayattaki rollerini ve etkilerini ortaya koyarak Vezir Ali b. Türad ez-Zeynebî'nin halife azledip halife tayin etmesi gibi önemli olayları irdelemiştir.

Çalışma, halifelerin siyasi rolünü ve vezirleri görevden alıp mallarına el koyarak yönetimi tekellerine almaları gibi durumları da ortaya koymuştur.

Çalışma, vezirlerin idari görevlerini yerine getirmedeki samimiyetini ve halkın mallarını zimmetine geçirmeye çalışan saray mensuplarının ellerini kesmek gibi İslam hukukunun kurallarını uygulama konusundaki çabalarını vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Ali ed-Davudî el-Hasenî. (t.y.). *Ümdetü't-Tâlib fî Ensabi Âlî Ebî Tâlib*, thk. Nizar Rıza, Darü Mektebetü'l-Hayat, Beyrut.
- Bahrü'l-Ulûm. (1953). es-Seyyid Cafer b. Muhammed Bakır, *Tühfetü'l-Alim fî Şerhi Hutbeti'l-Mealim*, et-Matbaatü'l-Haydariyye, Necef.
- Cüzcânî. (1984). ebu Amr Minhâcüddîn Osmân b. Sirâciddîn Muhammed, *Tabakat-ı Nasırî*, thk. Abdülhey Habibî, 2 cilt, Tahran.
- Ebu Şâmme. (1997). Şihabüddin Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *er-Ravdateyn fî Ehbari'd-Devleteyni'n-Nuriyye ve's-Selahıyye*, 4 cilt, thk. İbrahim ez-Zeybek, Müessesetü'r-Risale.
- Ebu Ya'lâ el-Ferra. (1983). Muhammed b. el-Hüseyin, *el-Ahkamü's-Sultaniyye*, tsh. Muhammed Hamid el-Fekkî, 1. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Ebü'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu. (1968). *Mir'âtü'z-Zemân fî Tarihi'l-E'yânî Hevadis*, neşr: Ali Sevim, Ankara.
- Ed-Devâdârî. (1985). Ebu Bekr b. Abdullah b. İzzeddin Eybek, *Kenzü'd-Dürer ve Camiü'l-Ğürer*, thk. Selahattin Müncid ve Olric Hirmen, el-Me'hedü'l-Almanî li'l-Asar, Kahire, 8 cilt.
- Ed-Dıyâtî. (1986). Ahmed b. Eybek el-Hüsamî, *el-Müstefâd min Zeyli Tarihi Bağdad*, thk. Muhammed Mevlüt, Müessesetü'r-Risale.
- El-Bündarî. (t.y.). ebu İbrahim el-Feth b. Ali b. Muhammed, *et-Tarihu Devleti Âlî Selçuk*, Darü'l-Afaki'l-Cedide, 2. B. Beyrut.
- El-Cehşiyârî. (1938). ebu Abdullah Muhammed b. Abdûs, *Kitâbü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb*, thk. İbrahim el-Ebyari ve Abdulhafız Şiblî, 1. B. Matbaatü'l-Helebî, Kahire.
- El-Cemilî. (1980). Reşid Abdullah, *İmaretü Musul fî'l-Asri'l-Selçukî*, nşr. Bağdat Üniversitesi, Bağdat.

- El-Erbilî. (t.y.). Abdurrahman Sunbut, *Hülasatü 'z-Zehebi'l-Mesbuki Muhtasarı min Siyeri'l-Mülûk*, tsh, es-Seyyid Câsim, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat.
- El-Eyyûbî. (t.y.). Muhammed b. Takiyüddin Ömer b. Şahinşah, *Müdmari'l-Hekaik ve Sırrü'l-Helaik*, thk. Hasan Habeşî, Alimü'l-Kütüb, Kahire.
- El-Gesanî. (1975). İsmail. Abbas, *el-'escedü'l-Mesbûk ve'l-Cevherü'l-Mehkuk fî Tabakati'l-Hülefa ve'l-Mülûk*, thk. Şakir Mahmud Abdülmünim, Darü't-Türasi'l-İslamî, Beyrut, Darü'l-Beyan, Bağdat.
- El-Hâc Hasan. (1987). Hüseyin, *en-Nazmü'l-İslamiyye*, 1. B. el-Müessesetü'l-Camiyye, Beyrut.
- El-Halebî. (1963). İbn Zehra Tacüddin b. Muhammed b. Hamza el-Hüseynî, *Ğayetü'l-İhtisari fî'l-Büyûtâtî'l-Ulviyyeti'l-Mehfûzeti mine'l-Ğubari*, thk. es-Seyyid Sadık Bahrü'l-Ulum ve Muhammed eş-Şeyh Hüseyin es-Sâ'idî, el-Matbaatü'l-Haydariyye, en-Necefü'l-Eşref.
- El-Halidî. (t.y.). Fadıl, *el-Vizaretü fî'l-Ahdeyni'l-Büveyhi ve's-Selçukî fî'l-Irak*.
- El-Hamevî. (1981). ebü'l-Fedail Muhammed b. Ali b. Nazif, *et-Tarihu'l-Mansûrî*, thk. ebü'l-'îd Dudu, Matbaatü'l-Hicaz, Dımaşk.
- El-Hevarizmî. (1906). Cemaleddin ebu Bekr, *Müfîdû'l-Ulûm ve Mübîdû'l-Hümûm*, 1. B. Darü't-Tekaddüm, Dımaşk.
- El-İbşihî. (2004). Şihabüddin Muhammed b. Ahmed, *el-Müstetraf fî külli Müstezraf*, 1. Baskı, Darü'n-Nidâ, Beyrut.
- El-İmad el-İsfahanî. (t.y.). Muhammed b. Muhammed b. Hamid, *Nusretü'l-Fetre ve Usretü'l-Katre*, Ürdün Üniversitesi el yazması.
- El-İsfahanî. (1955). İmadüddin Muhammed b. Muhammed b. Hamid, *Herdidetü'l-Kasri ve Cerîdetü Ehli'l-Asr*, 5 cilt, thk. Muhammed Behçet el-Esrâ, el-Mecme'ü'l-İlmiyyü'l-İrakî.
- El-Kalkaşendî. (t.y.). Ahmed b. Ali, *Meâsarü'l-İnafe fî Mealimi'l-Hilafe*, 3 cilt, thk. Abdüssettar Ahmed, Alimü'l-Kütüb, Beyrut.

- El-Kirmânî. (1992). ebü'l-Abbas Ahmed b. Yusuf, *Ehbarü'd-Düvel ve Âsarü'l-Evvel*, thk. Fehmi Sa'd ve Ahmed Hatit, 2. B. Alimü'l-Kütüb, Beyrut.
- El-Kürevî. (1983). İbrahim Selman, *Nizamü'l-Vizareti fi'l-Asri'l-Abbasiyyi'l-Evvel*, Kuveyt.
- El-Kütübî. (1977). Muhammed b. Şakir b. Ahmed el-Halebî, *Uyûnü't-Tevarih*, thk. Faysal Samir, Vizaretü'l-İ'lami'l-Irakîyye.
- El-Kütübî. (t.y.). Muhammed b. Şakir b. Ahmed el-Halebî, *Kuvvatü'l-Vefeyat ve'z-Zeylü aleyha*, 4 cilt, thk. İhsan Abbas, Darü Sadır ve Darü's-Sekafe, Beyrut.
- El-Makrîzî. (1956). Takiyüddin Ahmed b. Ali, *es-Sülûk limarifeti Düveli'l-Mülûk*, 2. B. tsh. Muhammed Mustafa Ziyade, Matbaatü Lecneti't-Telif, Kahire.
- El-Mansurî el-Hataî. (t.y.). Rükneddin Baybars b. Abdullah ed-Devadar, *Zübdetü'l-Fikre*, el-Me'hed el-Almanî li'l-Asar, Kahire.
- El-Maverdî. (1929). ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, *Edebü'l-Vezirü'l-Maruf Bikavanini'l-Vizareti ve Siyaseti'l-Melik*, tsh. Hasan el-Hadî Hüseyin, 1. Baskı, Mektebetü'l-Hanecî, Kahire.
- El-Maverdî. (t.y.). ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî, *el-Ahkamü's-Sultaniyye ve'l-Vilayatü'd-Diniyye*, thk. Nübeyl Abdurrahman Heyavî, Darü'l-Erkam, Beyrut.
- El-Mesudî. (t.y.). *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, Lecnetü Tahkiki't-Türas, Darü'l-Mektebe, Lübnan.
- El-Muzaffer. (1954). eş-Şeyh Abdülvahid b. Ahmed, *Betlü'l-Alkamî*, el-Matbaatü'l-İlmiyye, en-Necefü'l-Eşref.
- El-Münavî. (t.y.). Muhammed Hamdî, *el-Vizaretü ve'l-Vüzerai fi'l-Asri'l-Fatımî*, Darü'l-Mearif, Kahire.
- El-Münzirî. (1981). Zekiyüddin ebu Muhammed Abdülazim b. Abdülkavi, *et-Tekmile li-Vefeyati'n-Nakale*, 4 cilt, 2. B. thk. Beşşar İvad Maruf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.

- El-Yafî'î. (1997). ebu Muhammed Afîfüddin Abdullah b. Es'ed b. Ali b. Süleyman, *Mir'âtü'l-Cenân ve İbretü'l-Yekzân fî Marifeti mâ Yü'teberi min Hevadisi'z-Zemân*, 1. B. Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut.
- Emin Ahmed. (1964). *Dahyü'l-İslam*, Mektebetü'n-Nehda, Kahire.
- Emin, Hüseyin. (1960). *el-Medresetü'l-Müstansiriyye*, Matbaatü'l-İrşad, Bağdat.
- En-Neccâr. (t.y.). Hüseyin Fevzî, *el-İslam ve's-Siyase*, 1. B. Darü's-Şa'b.
- en-Neccar. (t.y.). Hüseyin Fevzî, *el-İslam ve's-Siyase*, 1. Baskı, Metbuat Darü's-Şa'ab.
- En-Nesevî. (1953). Muhammed b. Ahmed, *Siretü's-Sultan Celaleddin Mengübertî*, thk. Hafız Ahmed Hamdî, Darü'l-Fikri'l-Arabî.
- En-Nüveyrî. (t.y.). Şihabüddin Ahmed b. Abdülvehhab, *Nihayetü'l-Ereb fî fünûni'l-Edeb*.
- Er-Râzî. (1983). Muhammed b. Ebu Bekr b. Abdülkadir, *Mühtarü's-Sıhah*, Darü'r-Risale.
- Es-Salih Subhî. (t.y.). *en-Nazmü'l-İslamiyye Neş'etüha ve Tetevvuruha*, 2. B. Darü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut.
- Es-Se'âlebî. (1978). ebu Mansur Abdülmelik b. Muhammed, *Tühfetü'l-Vüzerâ*, thk. Habib Ali er-Râvî ve İbtisam Merhun es-Saffâr, Matbaatü'l-'anî, Bağdat.
- Es-Suyutî. (1969). Celaleddin Abdurrahman, *Tarihü'l-Hulefa*, thk. Muhammed Muhittin Abdülhamit, Matbaatü'l-Fecaletü'l-Cedid, Kahire.
- Es-Süfdî. (1962-1994). Selahüddin Halil b. Eybek, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, 24 cilt, Beyrut.
- Ez-Zehebî. (1984). Şemsettin Muhammed b. Osman, *Siyerü E'lâmi'n-Nübelâ*, 23 cilt, thk. Şuayb el-Arnauût ve diğerleri, Müessesetü'r-Risale, Beyrut.
- Ez-Zehebî. (1996). Şemsettin Muhammed b. Osman, *Tarihü'l-İslam ve Vefeyâtü'l-Meşahir ve'l-E'lâm*, thk. Ömer Abüsselam Zeğlul, Darü'l-Kitabü'l-Arabî, Beyrut.

- Ez-Zehebî. (t.y.). Şemsettin Muhammed b. Osman, *Düvelü'l-İslam*, nşr. Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, İdaretü İhyai't-Türasi'l-İslamî, Katar.
- Ez-Ziriklî.(1959). Hayreddin, *el-E'lâm*, 2. B. Kostansumas Matbaası, Kahire.
- Fevzî. (1986). Faruk Ömer, *el-Cüzurü't-Tarihiyye li'l-Vizareti'l-Abbasiyye*, Dairetü's-Şuuni's-Sekafiyye, Bağdat.
- Fevzî. (1987). Faruk Ömer, *en-Nazmü'l-İslamî*, Matbaatü Camieti Bağdad, Bağdat.
- Gıyaseddin b. Hemamüddin. (1980). *Düstûrü'l-Vüzerâ*, tercüme ve talik: Emin Süleyman, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Küttab.
- İbn ebi Esîbi'e . (1970). Muvaffakuddin ebi'l-Abbas Ahmed b. el-Kasım el-Hazrecî, *Uyunü'l-Enba' fî Tabakati'l-Etba'*, thk. Nizar Rıza, Darü Mektebeti'l-Heyât, Beyrut.
- İbn ebi Reb'i. (1981). Şihabüddin Ahmed b. Muhammed, *Sülûkü'l-Mâlik fî Tedbiri'l-Memâlik*, thk. Nacî et-Tikritî, Darü'l-Endülüs, Beyrut.
- İbn ebi'l-Hadîd. (1959). ebu Hamid Hibetullah Abdülhamit el-Mutezilî, *Şerhu Nehci'l-Belağeti*, thk. Muhammed ebu Fadl İbrahim, Darü İhyai'l-Kütübü'l-Arebiye, Kahire.
- İbn Fehd. (t.y.). Ömer b. Fehd b. Muhammed b. Muhammed, *İthafü'l-Verâ Biehbâri Ümmü'l-Kurâ*, thk. Fehim Muhammed Şeltut, Darü'l-Medenî, Cidde.
- İbn Haldun. (1971). Abdurrahman b. Muhammed el-Hadramî el-Mağribî, *el-İber ve Divanü'l-Mübteda ve'l-Haber fî Eyyami'l-Arap ve'l-Acem ve'l-Berberi ve min Asrihim min Zevi's-Sultani'l-Ekber*, Menşurat Müessesetü'l-E'lemî li'l-Metbuat, Beyrut.
- İbn Haldun. (1981). Abdurrahman b. Muhammed el-Hadramî el-Mağribî, *el-Mukaddime*, Darü'l-Fikr, Beyrut.
- İbn Hallikân. (t.y.). Şemsüddin ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-E'yân ve Enbaü Ebnai'z-Zemân*, thk. İhsan Abbas, Darü Sadır, Beyrut.
- İbn Hamdun. (t.y.). Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed b. Ali, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, üçüncü Ahmet kütüphanesi el yazması, İstanbul, (t.y.).

- İbn Kesîr. (1987). İmadüddin ebü'l-Fida İsmail b. Ömer el-Karşî, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 10 cilt, 3. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Kuteybe. (2001). ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-İmame ve's-Siyase*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Müfelleh. (1990). Burhanettin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah, *el-Maksadü'l-Erşed fi Zikri Ashabi'l-İmam Ahmed*, 3 cilt, thk. Abdurrahman b. Selman, Mektebetü'r-Rüşd, Ribât.
- İbn Recep. (1997). Zeynüddin ebü'l-Ferec Abdürrahman b. Şihabüddin ed-Dımaşkî el-Hanbelî, *ez-Zeylû ale Tabakati'l-Henabile*, haşiyeleri koyan: ebu Hazim Üsame b. Hasan ve ebu Zehra Hazim Ali Behçet, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbn Sâ'î. (1934). Ali b. en-Necib b. Tacüddin el-Hazin, *el-Camiü'l-Muhtasar fi Unvani't-Tevarih ve Uyuni's-Siyer*, thk. Mustafa Cevat, Katolik Süryani Matbaası, Bağdat.
- İbn Şeddâd. (1964). Behaüddin ebü'l-Mehasin Yusuf b. Rafî', *Siretü Selahüddin*, thk. Cemaleddin eş-Şeyyal, ed-Darü'l-Mısriyye li't-Telif ve't-Terceme, Müellifsiz.
- İbn Teğerri Berdî. (1984). Cemaleddin ebü'l-Mehasin Yusuf, *ed-Delilü's-Şâfi ale'l-Menheli's-Safi*, thk. Fehim Şeltut, Menşurat Merkezi'l-Bahsi'l-İlmî fi' Camiati Ümmü'l-Kurâ, Kahire.
- İbn Teğerri Berdî. (t.y.). Cemaleddin ebü'l-Mehasin Yusuf, *en-Nücümü'z-Zâhiretü fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, Mısır Basım, Neşr ve Tercüme Kurumu.
- İbn Vâsıl. (t.y.). Cemaleddin Muhammed b. Salim, *Mefrecü'l-Kürûb fi Ehbari Benî Eyyûb*, 2 cilt, thk. Cemaleddin eş-Şeyyal, Mısır.
- İbnü'd-Debisî. (1974). Muhammed b. Said b. Muhammed, *Zeylû Tarihi Medinetü's-Selâm*, thk. Bişar İvad Maruf, Matbaatü Darü's-Selâm, 1. Cilt, Darü'l-Hürriyye, 2. Cilt, Bağdat.
- İbnü'd-Debisî. (1997). Muhammed b. Said b. Muhammed, *el-Muhtasarü'l-Mühtacü İleyhi*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Darü Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

- İbnü'l-Cevzî. (1992). ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Müntazam fi Tarihi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbnü'l-Esîr. (1987). ebü'l-Hasan Ali b. ebü'l-Kerem eş-Şeybanî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 10 cilt, thk. Muhammed Yusuf ed-Dekkak, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbnü'l-Ezrak. (). ebu Abdullah Muhammed b. Ali, *Bedaiü's-Sülûk fi Tiba'i'l-Mülûk*, thk. Ali Sami, Vizaretü'l-İ'lâm, Bağdat, 1978.
- İbnü'l-Fuvatî. (1932). Kemaleddin ebü'l-Fadl Abdürrezzak b. Tacüddin eş-Şeybanî, *el-Hevadisü'l-Camiatü ve't-Tecaribü'n-Nafietü fi'l-Mietî's-Sabi'e*, el-Mektebetü'l-Arebiyye, Bağdat, Matbaatü'l-Fürât.
- İbnü'l-Fuvatî. (t.y.). Kemaleddin ebü'l-Fadl Abdürrezzak b. Tacüddin eş-Şeybanî, *Telhisü Mecmai'l-Adâb fi Mü'cemi'l-Elkâb*, thk. Mustafa Cevad, Milli Kültür Bakanlığı, Metbuat Müdiriyyeti İhyai't-Türasi'l-Kadim.
- İbnü'l-Fürât. (t.y.). Nasirüddin Muhammed b. Abdürrahim, *Tarihu İbnü'l-Fürât*, nşr. Hasan Muhammed eş-Şemmâ', Darü't-Tıbaeti'l-Hadîseti, Basra.
- İbnü'l-İmad el-Hanbelî. (t.y.). ebü'l-Ferec Abdülhey, *Şezeratü'z-Zeheb fi Ehbâri min Zeheb*, el-Mektebü't-Ticarî li't-Tibaa, Beyrut.
- İbnü'l-İmranî. (t.y.). Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Enba' fi Tarihi'l-Hülefâ*, thk. Kasım es-Samerrâ'î, Hollanda enstitüsü, Kahire.
- İbnü'l-Kalanisî. (1983). ebu Ya'lâ Hamza b. Esed Ali b. Muhammed et-Temimî, *Tarihu Dimaşk*, thk. Süheyl Zükar, Darü Hisan, Şam.
- İbnü'l-Kazrunî. (1970). Zahirüddin Ali b. Muhammed el-Bağdadî, *Muhtasarü't-Tarih min Evveli'z-Zemân ila Müntehe Devleti Ben'i'l-Abbas*, thk. Mustafa Cevad, Kültür Bakanlığı, Bağdat.
- İbnü'l-Kazrunî. (1982). *Mekametü fi Kavaidi Bağdat fi'd-Devleti'l-Abbasiyye*, thk. Mihail İvad, Matbaatü'l-İrşad, Bağdat.
- İbnü'l-Verdî. (1968). Zeynüddin Ömer b. Muzaffer, *Tarihu İbnü'l-Verdî*, Matbaatü'l-Haydariyye, Necef.

- İbnü's-Sayraffî. (1932). ebü'l-Kasım Ali b. Müncib b. Süleyman, *el-İşâre ilâ men Nâle'l-Vezâre*, thk. Abdullah Muhlis, Matbaatü'l-Me'hedi'l-Frensî, Kahire.
- İbnü't-Te'av'îzî. (1903). ebü'l-Feth Muhammed b. Abdullah b. Abdullah, *Divanü Sıbt İbnü't-Te'av'îzî*, tashih: Marcolyos, Matbaatü'l-Mektef, Mısır.
- İbnü't-Tıktaka. (1960). Muhammed b. Ali b. Tabataba, *Kitabü'l-Fahrî fî'l-Edebi's-Sultaniyye ve'd-Düveli'l-İslamiyye*, Darü Sadır, Beyrut.
- İbnü't-Tıktaka. (t.y). Muhammed b. Ali b. Tabatabaiî, *el-Fahrî fî'l-Adâbi's-Sultaniyye ve'd-Düveli'l-İslamiyye*, Darü Sadır, Beyrut.
- İbrahim b. Muhammed b. Alâîî. (1985). *el-Cevherü's-Semîn fî Siyeri'l-Mülûk ve's-Selatin*, thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, Beyrut.
- İkbal Abbas. (1984). *el-Vizaretü fî Ahdi's-Selaçika*, trc. Ahmed Kemaleddin Hilmî, Metbuat Camiatü'l-Kuveyt.
- Macid. (1953). Abdülmünim, *Nezmü'l-Fatımiyyin ve Rûsumuhum fî Mısır*, Mektebetü'l-Enclu'l-Mısriyye, Kahire.
- Maruf, Nac. (1959). *Tarihü Ulemai Mustansırıyye*, Matbaatü'l-'anî, 1. B. Bağdat.
- Muhammed b. Cerir. (1977). *Tarihü'r-Rûsûl ve'l-Müluk*, thk. Muhammed ebu Fadıl İbrahim, 4. B. Darü'l-Mearif, Kahire.
- Muhammed Dayfullah (2002). *el-Hedaretü'l-İslamiyye*, 1. B. Darü'l-Furkan, Umman.
- Nazmizade Murtaza Efendi. (1971). *Gülşen-i Hülefa*, trcm. Mustafa Kazım, Matbaatü'l-Âdâb, Necef.
- Yahya Ahmed Abdülhadi. (1992). *el-Fütüvvetü fî Bağdad fî'l-Asri'l-Abbasi'l-Ahîr*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, el-Camietü'l-Ürdüniyye, Umman.
- Yâkût el-Hamevî. (1924) *Mü'cemü'l-Üdebai'l-Marufi bi-İrşadi'l-Erîb fî Marifeti'l-Edîb*, Matbaatü Hindiyeye, Kahire.

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCID	
Adı Soyadı	Thabet Ayad Nasaif NASIF
Doğum Yeri	
Doğum Tarihi	

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Kerkük Üniversitesi
Fakülte	Eğitim Fakültesi
Bölüm	Tarih

YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı